

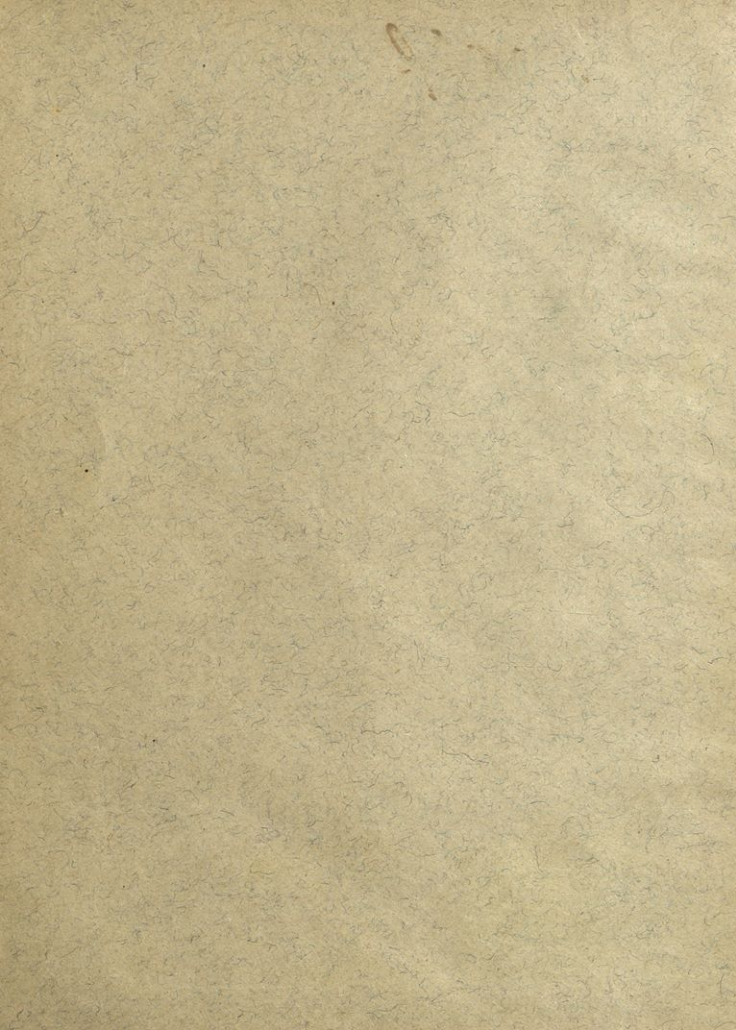
II
1410
8

ic J.E.

maj

sne.

37410, VII, B, f.

37410, VII, B, f

Hard

Josip Eugen Tomič.

ZMAJ IZ BOSNE.

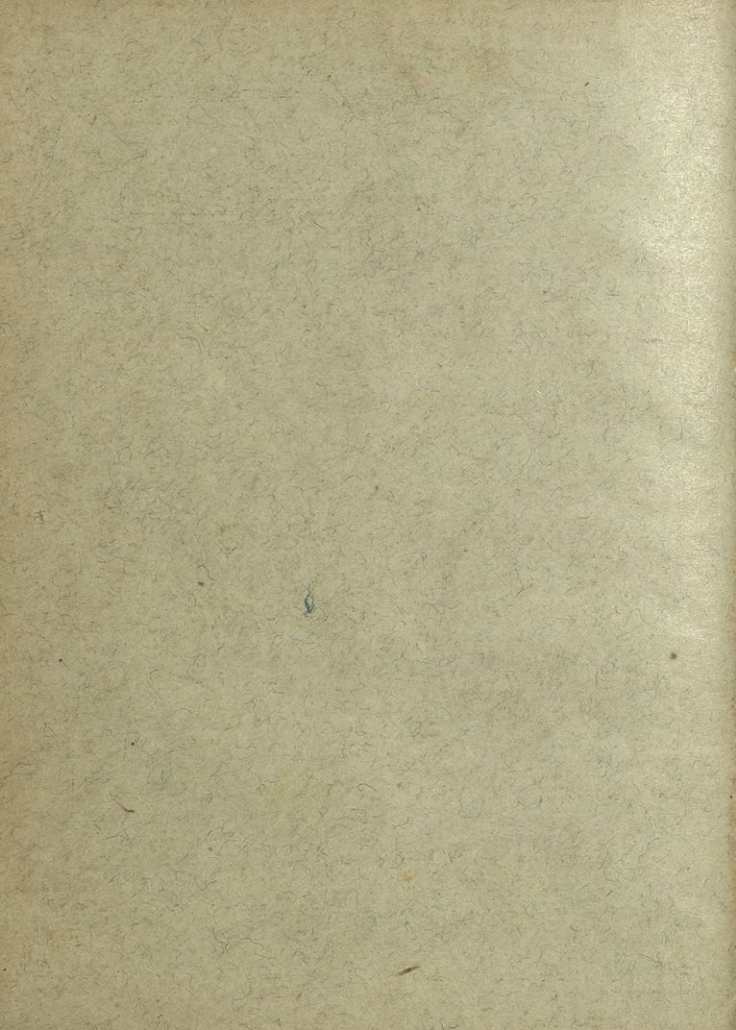
Povest iz
novejše bosanske zgodovine.

==
Poslovenil Silvester K.

V LJUBLJANI 1905.

Založil in prodaja ANTON TURK, knjigar.

Josip Eugen Tomič.

ZMAJ IZ BOSNE.

Povest
iz novejšē bosanske zgodovine.

Poslovenil

Silvester K. [osnutnik]

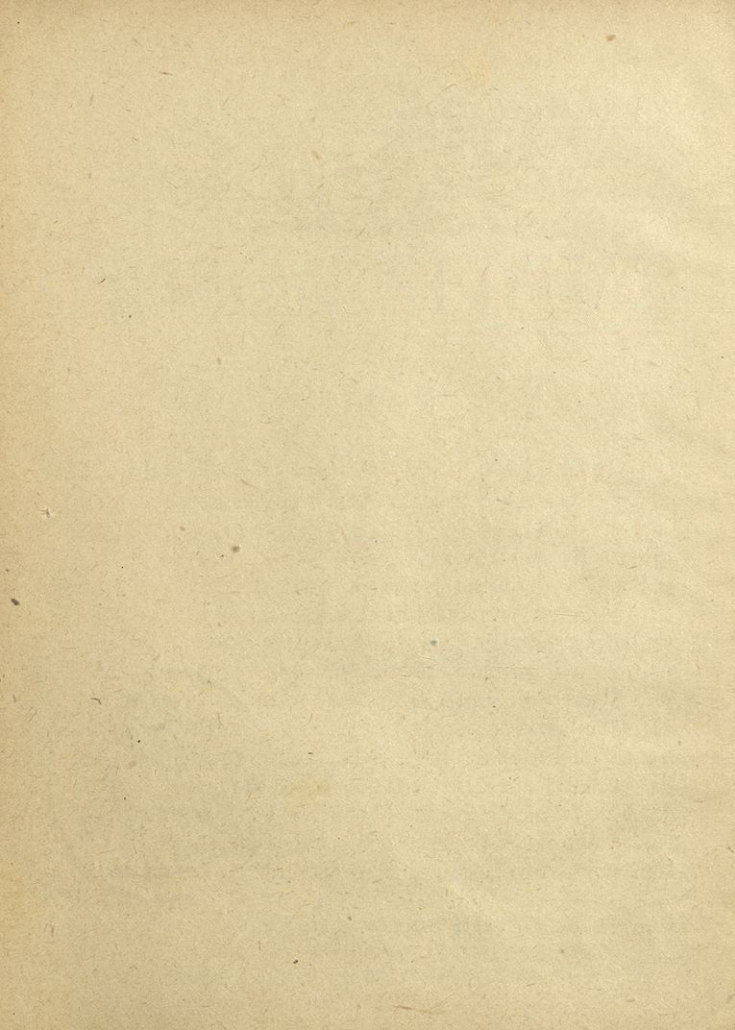

030044576

V LJUBLJANI 1905.

Založil in prodaja Anton Turk, knjigar.

I.

Bilo je leta 1828. V Bosni je sedel takrat na vezirski stolici v Sarájevu Avdurahim-paša, kateri je bil prej poveljnik belograjske trdnjave. Ko so silnega in radi svoje strogosti še zdaj v Bosni v spominu živečega vezira Dželaledina porazili Črnogorci v moračkem klancu in se je on, kakor se kaže, raditega leta 1821. zastrupil sam, prišel je po njegovi smrti v Bosno za vezirja človek, kateri je bil nasproti Bošnjakom tako slab in brezveljaven, da se nihče več ne spominja niti njegovega imena. Ta ni imel nikdar onega redu, kakor vezir Dželaledin, da bi držal na uzdi silovite bosanske bege*), ki so se bili odločili, boriti se na življenje in smrt proti reformam carja Mahmuda II., katerega so radi svojih reform imenovali s porogljivim imenom gjaur-sultana.***)

*) beg = turški gospodar.

**) gjaur = pes, psotka za kristjane.

Bosanski begi so se bili zakleli pri veri svojih dedov, da se hočejo proti sultanovim novotarijam dvigniti s sabljo v roki in braniti svoje predprave in čisto vero prerokovo. Kakor hitro je Dželaledin zaprl oči, morali so njegovi pristaši, odločni prijatelji reform, pobegniti iz domovine. Med temi so bili brata Džindžafiča, Gjul-aga in mnogi drugi bosanski odličnjaki. Oni, kateri so ostali doma, morali so svoje življenje in svoj imetek braniti z oboroženo roko. Po vsej deželi je nastal nered in nemir. Rodovi so se navalili na rodove, mesta na mesta, da celo sorodniki so se začeli boriti med sebo. Dokler je trajalo to trenje po Bosni, pripravljaj se je sultan, da izvrši v svojem cesarstvu osnovane reforme.

Dne 28. maja 1826. je bil v svečani posvetovalni seji storjen sklep, da se za brambo božjih reči in radi brambe proti sili nevernikov imajo tudi moslemi*) podvreči strahovanju in si priučiti vojaško izvežbanje. Ta sklep je bil v prvi vrsti naperjen proti janičarom, kateri so bili večinoma iz Bosne. Janičari so kaj hitro opazili nakane in so se začeli, kakor navadno, rotiti proti sultanu. Pa to pot jim sreča ni bila mila. Sultan jih pobije popolnoma in naredi konec njihovi premoči, katere so se morali bati celo mogočni otomanski (turški) sultani. Z janičari je padla najjačja podpora moslemskih velikašev, protivnikov Mahmudovih reform. Ko je sultan premagal staroverski upor v Carigradu, svoji prestolnici, pripravi se, da si tudi v pokrajinah učvrsti svojo vlado in svojo moč, brez

*) moslem = turški vernik.

katere ni mogel uvesti svojih preosnov. In res je še istega leta 1826. poslal v Bosno vezirju Hadži-Mustafu šest komisarjev, da uvedo njegove preosnove. Pa novemu vezirju in poslanim komisarjem ni bila sreča mila. Janičari, kateri so se srečno umaknili sultanovi osveti, poskrili so se po Bosni, kjer so jih moslemi sprejeli razprostrtih rok, vidši v njih neka posebna višja bitja. Vsa srca zaplamte v ognju proti gjaur-sultanu, kateri je tako nemilo uničil prvobranitelje čiste in prave vere prerokove. Kako še le preseže ogorčenost bosanskih moslemov vse meje, ko zapazijo v spremstvu novega vezirja po evropejskem kroju oblečene vojake. Remenje, na katerem je visela sablja in torbica za patrone, razpenjalo se je navskriž črez prsi. Ko vidijo to staroverni bosanski prebivalci, začno jezno govoriti: „Kaj! Naj bi se tudi mi dali krstiti? Kaj nam more sultan? Moskovski car in dunajski cesar hočeta biti kuma pri krstu sina Osmanova“. In dvigne se na noge malo in veliko ter v najljutejši zimi iztira novega vezirja in njegove komisarje iz Bosne. Meseca januarja 1827. leta dospejo prognanci, ki so imeli veliko muk na svojem dolgem potu, v Belgrad. Vest o tem ne preseneti malo sultana. Kmalu po teh dogodkih imenuje bosanskim vezirom belograjskega pašo*) Avdurahima, slabotnega in bolehavega človeka, toda dobre volje in z vso dušo udanega sultanu. S slabo sposobnostjo loti se novi vezir velemučnega posla. Po primoci svojega prijatelja, srbskega kneza Miloša,

*) paša = visok vojaški dostojanstvenik, general.

zbere okoli sebe nekoliko sto mož in krene ž njim v Bosno. Dospevši črez Drino posreči se mu zasé pridobiti mladega Ali-pašo Vidaiča, zborničnega kapitana,*) kateri sprejme vezira na svojem gradu Zvorniku. Iz tega grada, kateri se na severozapadni strani smatra kot ključ Bosne, razpošlje novi vezir med ljudstvo sledeči razglas:

„Mohamedanski Bošnjaki! Prinesem vam iz daljine poljub miru in bratskega jedinstva. Pozabivši vaše norosti in želeč vam svitlo odpreti oči, priobčujem vam svete zapovedi najmogočnejšega vseh vladarjev. Ako se pokorite, dana mi je oblast, da vam odpustim. Izberite si tedaj ali življenje ali smrt. Dobro premislite, da se vam ne bode treba pozneje kesati.“

Ta proglas je hudo zadel bosanske bege in grajščake. Odkar so bili poraženi janičari v Carigradu, so prejšnji dobro vedeli, da ne bode več dolgo trajala njihova oblast in stara svoboda. Večina je gledala, kako se reši in vzdrži. Poleg teh so bili pa tudi še takšni, ki so bili že prej tajni prijatelji Mahmudovim reformam, željno pričakujoč priložnost, da jim bode moč storiti kaj v prid njegovim smotrom. Ko so se prijatelji vezirja Dželaledina, med njimi mogočna brata Džindžafiča, Gjul-aga in drugi, vrnili v svojo domovino z novim vezirjem Avdurahimom, ponudilo se je mnogo bosanskih begov, kateri so se združili ž njimi, da jim hočejo pomagati zopet pridobiti imetje, koje so morali pred leti zapustiti, samo da

*) kapitan = stotnik.

rešijo življenje. Brata Džindžafiča, dobivši pomoči v deželi in imajoč v novem veziru svojega zaščitnika, kreneta proti Sarajevu s četo, katera je bila po novem redu oblečena in izvežbana. Ker sta imela v Sarajevu svoje očetovsko ognjišče in svojo domovino, bil je njun prvi posel, da si osvojita mesto. Zastonj so se grajščaki in njihovi pristaši z največjo jezo borili ob mestnih durih in tudi po ulicah proti napadalcem. Džindžafiča premagata vsak odpor s svojo dobro izvežbano četo in zaženeta grajščake v trdnjavo, kjer se ti zapró v daljno brambo, a pomagalo jim ni nič. Ne imajoč nikakšne hrane v trdnjavi, prisili glad te junake, da se morajo udati svojemu neprijatelju.

Sedem najodličnejših glavarjev: Pino Bajraktara, Ibrahim-ago Bakaroviča, dva brata Jahmidžiča, Feiz-ago Turnadžija, hadži-Alud-ago Turnadžija in janičarskega ago Ruščuklija pošljeta Džindžafiča uklenjene v Zvornik, kjer jih da vezir po vrsti usmrtiti. Ko je bilo to izvršeno, dvigne se vezir iz Zvornika proti Sarajevu, kjer ima prav slavnosten dohod. Kljubu onim, ki so bili dozdej branili okoli 24 let vezirjem bosanskim stanovati v Sarajevu, ostane Avdurahim kot vezir stalno v bosanski prestolnici, da vlada tukaj kot osvoboditelj, ali bolje rečeno kot pravi krvnik. Samo v jedni noči dal je usmrtiti trideset begov in sto in sto mestjanom dal je posekati glave; toda štedil tudi ni z rajami,*) katerim je naložil veliki vojniški davek. Še celó svojim pristašem, kateri se mu niso zdeli dovolj zaupni, stiegel je po življenju.

*) raja = kristjan kot turški podanik.

Strah in groza ste zavladali med begi. Najljutejši protivniki reform so popadali pred krutim vezirom na kolena, priznajoč, da se hočejo podvreči modernim navadam. Dobro leto trajala je ta grozna vlada novega vezirja. Na stotine junaških trupel uporabil je Avdurahim, da zgradi sultanove reforme in ko je po tolikem klanju, umiranju in strahovanju nastala v Bosni tišina kakor v grobu, mël si je vezir Avdurahim z veliko zadovoljnostjo roki, govoreč porogljivo: „Račun je zdaj sklenjen in mirna Bosna!“

II.

Potlačena moč se ne upogiba za vedno pod svojim bremenom, ampak se sama po sebi jači in krepča, da se o svojem času tem hujši razmahne in maščuje nad svojim tlačiteljem. Tako je bilo tudi z mirom v Bosni. Bosanski begi, prisiljeni podvreči se za nekaj časa večji sili, pr.tajili so se za svojo dobo, da potem čim prej z združeno močjo in o trenutku, ko se ne bode nihče nadjal, stresejo raz sebe nasilneža, kateri se jim je bil vsedel na prsi. Kapitani in begi shajali so se skrivaj, imajoč tajne sestanke in pogovore, kako naj bi iz dežele pognali Osmane in si zopet pridobili svojo nekdanjo oblast. Kdor je odprej, bodisi iz katerega koli razloga, živel z drugim v sovraštvu, pomiril in pobotal se je ž njim in drug za drugim so polagali roke na koran*)

*) koran = turška sveta knjiga, kakor je za kristjane sveto pismo.

zaklinjaje se pri čisti in pravi veri preroški, kako se hočejo maščevati nad gjaur-sultanom in njegovimi pooblašcenci. „Do priložnosti!“ te besede so bile geslo, katero se je šepetaje glasilo od ust do ust in povzročalo, da se je tisoč in tisoč oči zasvetilo v divjem ognju in se tisoč in tisoč rok krčevito oprijemalo za držaj bridkega handžarja.*)

Spomladi leta 1828. pride ruska vojska pod poveljstvom generala Diebiča k meji in se začne gibati dalje proti Balkanu. Kakor bi ga bil veter raztrosil, razpršil se je glas o tem dogodku po celi Bosni. „Rus gre!“ slišal si klicati na vse strani. In mohamedani kakor tudi raje (kristjani) veselili so se tega glasu. Res je čudno, ali vendar resnično! Podložni raje so mislili, da je zdaj prišel čas njihovega oproščenja, a mohamedanci so bili mnjenja, da je nastopil čas, ko se kaže najlepša prilika maščevati se nad gjaur-sultanom, ki je bil zdaj seveda v stiski. Vezir Avdurahim je obljubil sultanu, da mu bode na pomoč poslal trideset tisoč izbranih junakov in res je pozval vse mohamedance pod orožje. Njegovi pristaši, katerih je štel med begi precejšnje število in dobro plačani derviši**) hiteli so po deželi od kraja do kraja in zvali v boj malo in veliko, klicaje: „K orožju, pravoverni, prihaja neverna sila — branimo vero prerokovo!“ Na te besede začelo se je res vse oboroževati. Iz vseh mest, iz vseh vasi prihajale so čete na Orlovo polje, na srbsko mejo, kjer se je imela

*) handžar = velik nož.

**) derviš = turški menih.

vojna zbrati in preko Srbije kreniti proti Moskvi. Čete so vodili junaški kapitani in begi bosanski. Avdurahim si ogleduje ta junaški pokret in srce mu igra radosti, pa bolehnež ne pomisli, da se ni toliko sila zbrala sultanu na voljo, tudi ne, da ga obrani pred Rusom, ampak celó vsled drugega vzroka. „Čemu ne krenemo na vojno?“ govorili so med sebo nezadovoljni begi, „šli bodemo na Orlovo polje, a ko bodemo vsi skupaj, bode se odločilo, kaj se ima zgoditi dalje.“

Bil je lep poleten dan. Poslopje bega Altomanoviča pri selu Zoviku v ravni Posavini obsijavali so topli solnčni žarki, a solnce se je že dvigalo za vrh Tribove planine, da se v kratkem času skrije za njena široka pleča. V begovem poslopju je vse prazno. Pred tremi dnevi je bil Rustem-beg Altomanovič krenil s pet sto možmi proti Orlovem polju. V poslopju je zapustil samo nekoliko udanih slug in sivega strica Mustaj-bega, kateri je bil leta 1806. na šabackem polju izgubil levo roko, ko se je pod Kulin-kapitanom vojeval proti Karadžordžu. Stari Mustaj, ko so Rustem-beg in njegova dva sina Ahmet in Jusuf odrinili na vojsko, imel je na skrbi Marico, krasno hčerko Rustemovo. V vsej Posavini ni bilo devojke, ne turške in ne krščanske, ki bi se bila mogla v lepoti meriti z Maro. Kakor samotna roža iz pečine, tako je cvetela devojka v kamnitem pohišju svojega očeta, oddaljena od sveta in osamljena. Ko je bila še majhno dete, umrla ji je mati, na katero se je zdaj mogla spominjati le kakor v sanjah.

Iz malih nog ji je bila najzvestejša prijateljica krščanska devojka Jurka iz Zovika. Ž njo je največ dni detinske dobe prebila v igri in nedolžni zabavi. In zdaj, ko ste odrasli devojki, družite se še vedno kakor v dobi nedolžnega detinstva, ljubeč se kakor bi bili sestre po rodu. Rustem-begu ni bilo neljubo to druženje, kajti vedel je dobro, da je jedino veselje mile hčerke.

V vrtu, ki se raztega za poslopjem z griča navzdol, pod mlado košato lipo sedite obe devojki Mara in Jurka na preprogi, razprostrti po zeleni trati. Mara šteje okoli osemnajst let, a je krasna, da se je ne more dovolj nagledati oko. Lica ima bela kakor bela cvetka, usta mala in sveža ter rudeča, kakor zrela, neodtrgana jagoda. Črno lasje je lagotno počesano nazaj in spleteno v dve debeli kiti, kateri ji padete po hrbtu. Oblečena je vsa v rudečo opravo. Na sebi ima široke turške hlače iz rudeče svile, kakršne nosijo mohamedanske žene in majko iz rudečega žameta, obšito z zlatimi nitmi in okinčano z biseri. Izza majke blesti se srajca s finimi čipkami, za katero se dvigujejo kakor sneg bela njedra; na njih se sveti ovratnik iz v tri vrste nabranih rumenih zlatnikov. Na glavi ima na levo potisnjeno rudečo čepico, na kateri je pripet ten iz bele svile; ž njim se poredno igra veter, da se nagleda divnega in krasnega dekličinega obraza.

Jurka je nekoliko starejša od Mare. Lase ima rujave, a lica rudeča, kakor ožgana po solncu. Oblečena je v obleko bosanske kristjanke; na glavi nosi rudečo kapico s pripetimi srebrnimi novci, srajco

ima iz belega platna, ob robu in ob straneh izpleteno. Spoduji del obleke je iz platna, a krilo ji zagrinja predpasnik, obšit in okinčan s pisano volno. Okoli vratu visi ji na prsi velik ovratnik iz samih srebrnih novcev, kateri ji prikriva pol prsi.

Devojki imate polni krili cvetja, kojega ste bili nabrali po vrtu in sedaj ga vežete v kite.

„Solnce zahaja,“ izpregovori Mara in pridene pisani tulipan rudečemu karanfilju, „a midve še ne vidive nič“. Pogledati proti zapadu.

„Ne bode trajalo dolgo,“ odgovori Jurka, „in pokazala se bode četa izza gore. Tam za goro dvigajo se celi oblaki razpršenega prahu, a ako me ne vara uho, slišim tudi glas piščalk in ropotanje bobna. Poslušajve, draga!“

Obe začnete tanko poslušati, obračaje uho proti zapadu.

Danes bi imel priti v Zovik mladi, radi svojega junaštva, bogastva in svoje lepote po vsej Bosni znani Husein-beg Gradačevič iz Gradačca, vođeč na Orlovo polje tri tisoč mož, nekaj konjenikov, nekaj pešcev. To četo pričakujete devojki in zato ste šli v vrt, da morete bolje videti, ako ne bode napočila še prej noč.

„Gredo, zdaj gredo!“ vzklikne Mara po kratkem poslušanju in po licu se ji polije rudečica. „Dobro čujem godala in zamolke bobne!“

„Ti se raduješ, Mara!“ pripomni Jurka in se ljubko nasmeje.

„Oh, čemu tudi ne,“ vzdihne strastno devojka, „ko mi srce govori, da ga bodem zopet videla. Od

onega časa, ko je bil moj oče poklican v Sarajevo na posvetovanje k novemu vezirju, nisem več videla Huseina.“

„Tega je že tri mesece,“ opazi Jurka.

„Da, tri mesece ga že niso videle moje oči in čemu bi se ne veselila zdaj, ko vem, da pride. Žalostna je taka ljubezen,“ nadaljuje deklica po kratkem odmoru, „in če bi trajalo dalje, vem, da bi umrla vsled žalosti in bolesi.“

„Po končani vojni bode itak prišel po tebe,“ reče Jurka.

„Došel bi že prej, ali ve, da moj oče prezira njegov rod. Gradačeviči so ponosni ljudje in hočejo biti nekaj boljšega, kakor so drugi bosanski begi. Dobro se razumejo z Osmani, kateri so največje naše krvopijavke. Njegov oče Osman je bil največji prijatelj krutega vezirja Dželaledina, a tudi Husein sam kaže, da je povsem pristaš novega vezirja Avdurahima. Moj oče pa je star Bošnjak in sovražnik takim ljudem. Radi tega moram trpeti jaz, mora trpeti Husein.“

„Prišla bode prilika, ko se bode tvoj oče pomiril s Huseinom,“ reče Jurka. „Saj tudi zdaj ne živita v očitnem sovraštvu, ampak se samo prezirata. Primernejšega zeta od Huseina ne najde Rustem-beg v celi Bosni.“

„In meni milejšega moža,“ pristavi toplo Mara; „za ves svet bi ga ne mogla pozabiti.“

„Verujem ti, biser moj! Lep je kakor kakšna devojka, izredno bogat in ugleden ter junaškega srca

in junaške desnice. Kakor se vidi, lahko si ponosna nanj.“

„In vsaka bi bila ponosna, da jo ljubi takšen junak!“ vzdikne Mara živahno in dvigne kvišku črne oči, iz katerih ste sijali navdušenost in mičnost deviške duše.

Istočasno skoči dekle na nogi. „Evo jih, Jurka!“ zakliče Mara, vsa spremenjena v lice, „glej čete Huseinove!“

Res se prikaže na prostrani ravnici prednji oddelek Huseinove čete. Črez sto konjenikov prijaše v diru po širokem polju, na katerem je imela četa prenočiti.

Nekaj časa pozneje prihrumi naglih korakov pehota. Bilo je je okoli tisoč mož. Gost prah se je vzdigoval nad četo, pred njo in za njo. Na čelu ji je plesal na ognjenem beleu mlad junak v bogati zeleni suknji in belem turbanu, na katerem je bliščala svetla čelenka, *) svitleč se kakor zvezda v solnčnem žarku. Ob stegnu mu je visela zlato okovana sabla, katere nožnica in roč sta bila kakor posuta z biseri in dragocenim kamenjem. Junak je bil Husein-beg Gradačevič, kapitan v Gradačcu. Štel je ravno 26 let. Bil je visoke rasti in prezanimivega izgleda. Pogled je bil melanholično sladek, nasmeh skoraj otožen, pa prijeten. Nad črnimi očmi so se ločile goste in lepe obrvi, lice pa je imel plemenito in belo. Kdo bi si bil mislil, da se v tako nežnem in prijetnem

*) čelenka = znamenje za hrabrost, ki se nosi navadno na klobuku.

telesu skriva duh poln krepkosti, vojniške nadarjenosti in brezmerne hrabrosti! Z belo desnico držal je za srebrno uzdo čilega arabskega konjiča, z levo pa dragoceni čibuk,*) iz katerega je izpuščal v zrak lahne oblačke. Takoj za njim je jezdil na žrebcu četin zastavonosec, noseč v roki četino zastavo iz zelene svile in s srebrnim polumescem, poleg tega pa še kakih osem četovodij, ki so kot spremstvo obdajali Huseina.

Za pehoto se prikaže takoj zopet konjenica, broječa okoli dva tisoč mož iz ravne Posavine, na rezgatajocih konjih.

Piščalke piskajo, bobni ropočejo, vojne zastavice plapolajo po zraku, a četa se pevaje prične razprostiti po lepem polju pod planino Majevice, da tukaj prenoči. Husein-beg razredi četo po oddelkih, daje in razpošilja povelja in pristopi sam, kjer je treba njegove besede ali njegovega odloka. Brž potem obrne konja in se ozre proti Rustem-begovem poslopju. V vrtu na griču še stoji nepremično Mara, dočim na preprogi sedeča Jurka opazuje četin prihod. Solnce je že zašlo in ves zapad gori v rudeči krasni zarji. Husein takoj spozna ljubo in poln ljubezni vzpodbode konja, da pohiti kakih sto korakov proti oni strani in tam postoji. Ne z roko, ne z besedo in ne s pogledom, ker je bilo predaleč, se ne pozdravita ljubeča; srečali ste se le njuni duši in se pozdravili. Mladenič sedi poln blagih čuvstev na nemirnem konju in ogleduje svojo drago, katero

*) čibuk = turška pipa za tobak.

pozna po obleki in po vilini rasti. Deklica čuti njegove poglede in vsa razveseljena obrne se k Jurki:

„Jurka, ogleduje me; ali vidiš, kako stoji s konjem semkaj obrnen in gleda na ta kraj?“

„Gotovo je, da te opazuje! Toda glej, zdaj je obrnil konja in hiti k svoji četi.“

„Prišel bode zvečer! Duša mi pravi, da hoče od mene vzeti slovo, predno odrine v vojsko. Jurka, da ne bodem sama, moraš ostati pri meni!“

„Hočem, draga! Večer bode topel in jasen, najboljši je, da počakajve tukaj.“

„Dobro,“ reče Mara in sede k Jurki.

Doli v ravnici je bila četa razpela šotore in končavši jacio*) trudna legla k počitku, da jo zjutraj ob prvi zori mahne naprej. Na več mestih okoli šotorišča bdele so straže, sedeče na tleh s podvitimi nogami in kadeče tobak. Nikjer ni bilo videti stražniških ognjev, ker je bil večer topel in je mesec sijal tako jasno, da se je videlo kakor podnevu.

Ko je že legel mrak po zemlji in so se zvezde trumoma zabliščale na nebu, zasede Husein-beg konja, da objezdi šotorišče. Gotov s tem opravkom požene konja črez polje proti Rustem-begovi hiši. Tamkaj ne stopi v hišo, ampak priveže konja k ograji in se poda v vrt, kjer je bil prej videl Maro.

Lahkih, pa naglih korakov stopa črez vrt in stoji v kratkem času pred deklicama, kateri ga ne opazite do zadnjega trenutka, ker ga je prikrivalo drevje in grmovje.

*) jacija = peta molitev pri Turkih.

Dekleti skočite prestrašeni kvišku raz preproge, ko zapazite pred sebo mladega kapitana. Husein se ne začudi malo, ko vidi, kako ga je Mara pričakala v društvu in ne sama. Pri mohamedanih je v Bosni običajna lepa navada, da ne smeta mladenič in deklica nikdar biti sama na sestanku in čeprav sta zaljubljena, vendar imata ali on, ali ona, ali pa oba svojo družbo. Razun tega ne sme mladenič nikdar k devojki v hišo, ampak ona ga pričaka na dvorišču ali pa na takem kraju, kjer sta oba opazovana.

„Ti si me čakala, Mara!“ izpregovari mladenič in pogleda deklici v polprikrit obraz.

„Vedela sem, da prideš, ker me je tolažilo srce, da ne moreš iti tukaj mimo drugače, kakor da se oglasiš pri Mari.“

„Prav si slutila, lepa moja cvetka! Idoč v vojsko, pri kateri človek ne ve ne za kraj, ne za izid, moral sem te videti še enkrat, da mi rečeš: Pojdi z Bogom, dragi!“

„Pojdi z Bogom in vrni se zdrav! Allah*) naj te spremlja na poti in naj te čuva v boju in vsaki nevarnosti!“

„Bog bode dal, da se vrnem zdrav. A potem Mara, prišla nama bode nova in sladka doba, ko bodeva skupno uživala najlepšo srečo tega sveta.“

„A moj oče?“

„Vem, da mi je sovražen, toda v bodoči bitki bodem imel priložnost, da se sprijazniva. Tebi naljubno hočem storiti vse, ker mi ni mogoče živeti brez tebe.“

*) Allah = turška beseda za Bog.

„Oh, ne govori tako na raztanku!“ reče ginjeno deklica in se dotakne z belo ročico Huseinove rame.

„Dovoli mi, da govorim tako,“ zavrne mladenič ognjevito in vlovi Marino roko, „ker si ti ljubav moje duše.“ Potegne jo bliže k sebi.

Jurka stopi nehote za korak nazaj in obrne lice vstran, da ne vidi ljubeča, katerih pogovor se je spremenil v nežno šepetanje, spremljano po globokih vzdihih in zarečih pogledih. Dolgo v noč je trajalo sladko ljubovanje. Čarobni sij blede lune, petje slaveca, pevca ljubezni in šušljanje radovednega vetriča poneso ljubeča v tako sladke sanje in občutke, da se komaj vzbudita iz njih in se zopet zavesta.

„Čas je da se ločiva!“ spomni se nakrat Husein. „Ostani z Bogom, draga, in misli name!“ To rekši izvleče izza pasa zlat svetinjici podoben predmet, ki je kdaj visel v ženskih laseh in imel isti pomen, kakor pri pobožnih kristjankah svetinjica okoli vratu. „Ako umrjem, imaš tukaj spomin na me. To mi je bil dozda najmilejši spominek na mojo mater.“ Mladenič obesi zlatnik deklici okoli vratu in jo lahko poljubi na belo čelo.

Mari potočijo se solze po licu. „Vzami se sebo ta le šopek cvetlic!“ reče mu tiho, „cvetje bode usahnilo sicer, a moja ljubezen nikdar. Hodi z Bogom, Allah naj te spremlja na vseh tvojih potih.“

Husein stisne k ustom dišeči šopek, poda ljubici roko in se urnih korakov vrne k ograji, kjer pogladi zvestega konjiča in se počasi vrne v šotorišče.

Mara stoji kakor nepremično in gleda za njim.

„Pojdive, prijateljica moja,“ opominja Jurka.
 „Pozno je že in treba je iti k počitku.“

Mara se zgane in devojki greste molče v hišo. Kakor brž se je počelo svitati, že se je pripravljala četa, da odide. V tistem redu, v katerem so prišla posamezna krdela, tako so tudi odišla.

Na istem mestu, na katerem ste bili deklici včeraj v vrtu, gledali ste tudi danes odhod vojevnikov.

Med piskanjem piščalk in bobnenjem bobnov obrne se četa proti Orlovem polju. Kapitan Husein jezdi plesajočega belca in gleda neprestano proti Rustem-begovi hiši.

Tudi Mara vidi mladega junaka v belem turbanu s svitlečim znamenjem hrabrosti in v zeleni suknji in tudi ona ne obrne pogleda od njega. Srce se ji širi samega ponosa, da jo ljubi takšen junak. Danes se ji ni zdela ura bridka, danes se je počutila vitežko Bošanko, katera se ponaša z junaštvom in vojno slavo. Ko je konjenica završila vojne vrste in je gost prah objel junake, da ni bilo mogoče več kaj videti, zamahne Mara proti strani, kjer se je gibala četa, z roko in vzklikne: „Srečno hodi, dragi! Zdrav in slavljen se vrni zopet!“

III.

Pod Belino blizu Drine se razprostira v bližini srbske meje široko Orlovo polje. Široko in prostrano je tako, da je naj bistrejše oko komaj pregleda. Sicer mirno polje oživel je v nenavadnem živahnem gibanju. Silna vojska se je bila zbrala na njem in

razpela po njem svoje bele šotore. To je bosanska vojska, ki se je zbrala na Orlovem polju, da od tukaj mahne čez Drino proti Moskvi. Vojska šteje trideset tisoč mož, v orožju izurjenih junakov, željnih krvavih bojev in spopadov. Od vseh krajev cele Bosne najdeš v tej vojski ljudi. Temni Arnauti od Novegabazara, hudi Krajinci (prebivalci nekdanje vojniške krajine) od hrvaške meje, vitkorasni Posavci, koreniti Podrinci, sokoli iz sanske doline, veliki konjeniki iz travanjskega polja, vsi vrve in mrgole v šotorišču bosanjske vojske. Do zdaj zapovedujeta vojski dva vezirjeva podpoveljnika, ker ima vezir Avdurahim sam priti nekoliko pozneje iz Sarajeva.

Več tednov že leži ta vojska in se ne gane s svojega mesta; vzrok temu čakanju je sultanov vazal srbski knez Miloš, kateri stoji na drugem bregu Drine, da zabrani bosanski vojski pot čez Srbijo. Ko vezirjev podpoveljnik po svojih poročnikih zahteva od Miloša, naj smejo Bošnjaki mirno in svobodno preiti reko Drino in srbsko državo, odgovori Miloš: da trpi njegov narod že takrat dovolj, kadar prehajajo čez njegovo zemljo veliko manjše čete v ojačenje belogradske posadke, a kaj bi še le imel pričakovati od tako silne vojske. On kot knez se je odločil, da Bošnjakov ne pusti v svojo deželo in če bi se moral upreti tudi s silo.

Podpoveljnik skoči jeze kvišku, ko dobi ta odgovor in brž skliče bege in kapetane kot vojne glavarje na dogovor. Ko izvedó, kaj hoče, odgovore mu dovolj jasno: „Podali smo se v boj nad Moskvo, a ne pride nam na um, da bi se bili s Srbi in njihovim

knezom Milošem. Ako ni sultan zmožen oskrbeti nam svoboden prehod skozi Šumandijo, tedaj se naj ne nadja naše pomoči. Proti dvema sovražnikoma se ne bodemo vojskovali.“

Podpoveljnik naznani celi dogodek vezirju v Sarajevu, proseč ga, da mu ali naj poroča, kaj naj stori, ali pa da osebno dospé na Orlovo polje. Pa ni bilo ne odgovora, ne vezirja.

Ta negotovost, v kateri se je nahajala bosanska vojska, imela je svoje posledice. Pristaši vezirjevi, ki so bili na Orlovem polju v veliki manjšini, med njimi seveda tudi mladi kapitan Husein; bili so v sitnem položaju. Vezir je pozval narod k orožju v sultanovem imenu — na njegov poziv je vstalo vse in šlo v vojno, a ko je bilo že zbrano, ne dovoli jim sultanov vazal (podložni knez) iti dalje proti sovragu otomanskega cesarstva in svete vere prerokove; sultan pa nima toliko moči, da bi pokoril upornega podložnika in pokazal neovrgljivost svoje vseмогоčne volje. Ogorčeni in poparjeni tožijo drug drugemu: „Vzdignili smo se kakor junaki, a vrnili se bodemo kakor babe. Same sramote se ne smemo pokazati svetu.“

Vezirjevi protivniki pa se radujejo na tajnem tej nezgodi, rekoč: „Ali nam naj zapoveduje sultan, kateri še toliko ni zmožen, da bi s svojo pestjo užugal Miloša in njegovo vojsko? Ali se morda naj mi pobijamo s Srbi? Ali niso krvoželjni sultanovi privrženci in sluge pobili že dovolj naših in zdaj bi naj mi ginili iz lastne volje zanj? Velé nam: sultan

je v nadlogah! In prav je tako! Kdor se od Allaha obrne in odvrže pravo vero prerokovo, naj pade v nadloge. Naj mu zdaj pomagajo njegovi gjauri, ki so se mu toliko priljubili.“

Nekega dne zbere se večje društvo v šotoru bega Kulenoviča. Srkaje kavo in kadeč čibuk sede tukaj na pohišnih blazinah: Rustem-beg Altomanovič s svojima sinovoma Ahmetom in Jusufom, kapitan Novin iz Novina, kapitan iz Tuzle, Čekič-beg iz hanske doline, kapitani Klima in Krupa, Filipovič-beg iz Glamoča in Ali-paša Vidaič, poslednji gospodar zvorniški.

Ti so glavarji one stranke v Bosni, katera je nasprotna reformam sultana Mahmuda in katera je prišla na Orlovo polje le radi tega, da se bolje razgovori in sporazume. Mladi Ali Vidaič je njen najnovejši član. Umljivo je, da je Avdurahima, ko je vezir prešel Drino, ne le brez vsakega odpora, ampak prav gostoljubno sprejel v svojem mestu Zvorniku. Mladi gospodar zvorniški je bil takrat še uverjen, da se mora po deželi uvesti boljši red in da se morajo kapitani in begi pokoriti sultanovim odredbam. Ko pa je videl, kako kruto in krvoločno je začel vladati vezir Avdurahim, kako je pošiljal v smrt toliko in toliko bosanskih junakov samo radi tega, ker so v sultanovih preosnovah videli nevarnost za vero prerokovo in stare svoje navade — začel se je Ali kesati radi svoje nespameti, da je sprejel pod svojo streho in pod svoje varstvo tako nemilega krvnika svojih rojakov, med katerimi je štel dosti znancev in še celó sorodnikov. Komaj je čakal prilike, da

preide k stranki nezadovoljnežev, katerih je bila v deželi itak velika večina.

Najlepši prilika se mu je nudila na Orlovem polju.

Stari Rustem-beg Altomanovič je bil najboljši prijatelj Alijevega očeta in je poznal tudi Ali-pašo že iz mladih nog. Njegova sinova sta bila sovrstnika Alijeva in torej mu je bil starec naklonjen prav z očetovsko ljubeznijo, le žalilo ga je, da je bil mladi človek privrženec Osmanov. Kakor hitro je Rustem-beg dospel na Orlovo polje, takoj ga obišče Ali Vidaič, izpove mu vso svojo nevoljo in pokaže iskreni kes nad svojo pomoto. Starec Rustem se zelo razveseli spreobrnjenca in objemši ga reče: „Dobro došel! Zelo si še mlad in imel bodeš časa dovolj, da opereš madež s svojega imena!“ Od te ure bil je Ali Vidaič pristaš uporniške stranke.

Danes je njih okrožje nenavadno veselo. Nezadovoljneži še niso bili nikdar takc veseli, kakor danes. Ali Vidaič je bil namreč dobil iz Zvornika vest, da je nastal v Sarajevu punt, da so uporniki pognali vezirja Avdurahima v trdnjavo in da ga zdaj tamkaj oblegajo. Na to vest oživele so zopet stare, pritajene nade bosanskih kapitanov in begov.

„Daj, povej, kako se je to zgodilo!“ sili v Vidaiča beg Filipovič, kateremu ni bila znana ta zadeva.

„Pripoveduj, Ali!“ dostavijo drugi, ki ravno tako niso bili obveščeni o celi stvari.

„Kakor povsod,“ začne Vidaič in odloži pipo, „zbrala se je bila četa tudi v Visokem pri Sarajevu,

da gre z drugimi na to polje. Sarajevčani, ki niso mogli pozabiti krvoželjnosti novega vezirja, kateri je bil dal umoriti na stotine someščanov, pregovore Visočane, med katerimi je bila več kot tretjina nekdanjih janičarjev, naj ne gredó na Orlovo polje, ampak naj pridejo pred Sarajevo in naj zahtevajo od novega vezirja novcev za vojno. Visočani store tako, kakor so jim bili nasvetovali Sarajevčani. Ko pride krdelo nakrat pred Sarajevo, se vled tega dogodka vezir jako začudi in pošlje novega mestnega poglavarja, kateri je bil pred nedavnim časom dospel iz Carigrada, z nekaterimi velavnejšimi meščani pred mesto, da izprašajo ljudi o vzroku, čemu so prišli pred Sarajevo. Ker je bil ravno praznik in so praznovali ljudje, šla je na tisoče broječa množica z vezirjevimi odposlanci k Visočanom. Čemu je šla, bode se takoj videlo. Ko je mestni poglavar, oholi Osman (Turčin), z ostrimi besedami zapovedal četi, da se ima nemudoma podati na Orlovo polje, stopi iz vrste nekoliko siromašnejših Visočanov in reče poglavarju v obraz, da brez novcev ne morejo niti za korak dalje, ker so nekaterniki, da so se mogli pripraviti za vojsko in priti do Sarajeva, primorani bili razdajati svoje otroke in jih razprodati. Mestni glavar poskoči same jeze radi teh besedi in zapove svojemu spremstvu, da mora one, ki govore tako, poloviti in pobiti. Toda to ni bilo lahko delo. „Kdor veruje v preroka,“ vpijejo ujetniki, „pomagaj nam in reši nas!“ Vse grabi po orožju: kakor Visočani, tako Sarajevčani in od poslednjih tako oni, ki so že vedeli za zaroto, kakor tudi oni, ki so bili iz gole

radovednosti prišli iz mesta. Mestni glavar in ostali vezirjevi ljudje nimajo toliko časa, da bi zasedli konje, ampak peš in v največji naglici, kolikor so jih mogle nesti noge, začno bežati nazaj v mesto. Za spremno pismo dobe svinčenske iz pušk, a četa in njeni somišljeniki idó z velikim hruščem v Sarajevo. Vezirjevi vojaki postavijo se jim v bran. Bilo jih je okoli dvetisoč, ali ne skupaj. Na vsakem količkaj ugodnem mestu, na mostovih, pri džamijah*) in količkaj trdnih hišah se jamejo upirati, pa bil jim je ves napor zastonj. Bilo jih je premalo proti večji, besni sili. Samo nekoliko se jih reši v trdnjavo, v kateri je bil vezir in od tukaj začno streljati iz topov na mesto. Naši začnejo oblegati trdnjavo in hočejo jo oblegati tako dolgo, dokler se jim živ ne uda vezir. Dolgo jim ne bode treba čakati, kajti v trdnjavi ni hrane, a pomoči ni od nikod.“ Ali Vidaič konča.

„Glejte kačo v precepu!“ nasmeje se škodoželjno Filipovič-beg.

„Lepo so nas iznenadili Sarajevčani,“ reče kapitan Krupa, „dobro imajo pamet!“

„Vprašanje je zdaj, kaj bodo storili ž njim, kadar se jim uda?“ pripomni Čekič-beg. „Ali ga bodejo pustili svobodnega, ali ga bodejo sodili, kakor je sodil on njih?“

„Ni zaslužil, da bi bil izid zanj srečen.“ reče grenko kapitan Klima, „ta osmanski (turški) pes se je dovolj nalizal naše nedolžne bosanske krvi.“

*) džamija = turška cerkev.

„Čudim se,“ pripomni beg Kulenovič, „da ni dobil naš poveljnik nikake vesti o tem dogodku. V taki nadlogi bi ga bržčas vezir poklical na pomoč, seosebno ker vé, da ima pristaše v naši vojski.“

„Mar misliš,“ izpregovori zdaj Rustem-beg Altomanovič, kateri je do zdaj sedel mirno in slušal, „da si upa ta tako daleč, da bi se predrznil priteči mu na pomoč! Kakor imamo poštene obraze — mi bi jih ustavili.“ In starec si je z roko pogladil svojo sivo brado v znamenje, da je voljen tudi izvršiti to, kar je ravno izustil.

„Tudi jaz mislim, da se ne bode predrznil,“ izpregovori zopet Čekič-beg, „njegovi privrženci so po številu mnogo slabši od nas.“

„Res je, a bodimo zdaj naprej oprezni, da nas ne prevarijo,“ nasvetuje beg Kulenovič in srkne iz čaše požirek kave.

V istem času se prikaže pred šotorom poveljnik. Ž njim so bili: kapitan Husein, stari aga*) Menič, poveljnik srebrenički in Gjul-aga sarajevski. Ti trije vodje so bili jedini sultanovi privrženci v bosanski vojski.

Kakor brž jih ugleda beg Kulenovič, vstane in jih povabi v šotor ter jim ponudi kave in duhana. Poveljnik je bil očitvidno zmeden in pobit. Črez nekaj časa seže z roko v oprsni žep v suknji ter izvleče pismo.

„Slabe novice vam imam povedati,“ prične govoriti in odpre pismo. „Naš dični gospodar, vezir

*) aga = višji dostojanstvenik, gospod.

Avdurahim, naznanja mi žalostne vesti iz Sarajeva. Sarajevski nemirneži in ostanki razkropljenih janičarjev, kateri so se bili do zdaj skrivali po vaseh in drugih skrivališčih okoli Sarajeva, podpihali so nevedne ljudi v Visokem in v sarajevski okolici, naj zahtevajo novcev od vezirja. Kje hoče vezir dobiti novcev, ko jih še celó sam sultan nima dovolj, ker jih vedno toliko potroši v vojnah z nevernim Rusom. Ker ne dobe novcev od vezirja, udarijo nanj od vseh strani, potolčejo večji del njegovih vojakov in ga zaženó v trdnjavo, kjer ga zdaj oblegajo.

„Nam je to že vse znano,“ pripomni trpko kapitan Klima; ni mnogo manjkalo, da ni samega presenečenja padlo poveljniku pismo iz rok.

„Vezir me pozivlje, naj mu pridem na pomoč,“ nadaljuje poveljnik in začne gledati kapitana Klimó in druge.

„Kakor ti je volja!“ oglasi se beg Filipovič, znajoč, da ni poveljnik pripeljal s sebo več kakor dvesto mož in da ne more nič početi sam na lastno roko.

„In vi Bošnjaki?“ vpraša poveljnik z jeznim glasom.

„Mi pa ostanemo tu!“ odgovori celo mirno beg Kulenovič.

„Ali če vas pokličem jaz, vaš poveljnik?“ zakliče poveljnik

„Naš poveljnik?“ dvigne zdaj glavo beg Altomanovič. „Do zdaj, kadar smo šli mi kapitani in begi v vojno, bili so nam zapovedniki naši četni begi, a ti si podpoveljnik vezirjev, ti nam ne moreš biti zapovednik!“

„Vi mi toraj odpoveste pokorščino, nočete slušati mojim zapovedim?“ vpraša poveljnik razkačen.

„Ne!“ bil je jednoglasni odgovor vse desetvorice zbranih nezadovoljnejev.

Nastane molk. Poveljnik molči in gleda srpo pred se. Videti je, da vse kuha in vre v njem. Takšne nadleže se zdavna ni bil nadjal. Ko mu je vezirjev brzi sel prinesel pismo, pozval je bil k sebi sultanove privržence: Husein-bega, starega Memič-ago in Gjul-ago sarajevskega ter jih vprašal za svet. Ti so bili že z oviranjem vojske ob Drini prizadeti in svetujejo mu, da bi bilo vsekako dobro posvetovati se tudi z drugimi in zato je šel poveljnik ž njimi v šotor bega Kulenoviča na dogovor. Videč, da misli uporniška stranka pustiti vezirja na cedilu, obrne se k svojim trem spremljevalcem in reče trpko:

„Govorite zdaj vi, ki ste me napotili, da sem šel semkaj v osinjak.

S ponosnim pogledom ga meri Husein-beg.

„Kaj naj govorimo?“ začne mladi kapitan z možkim, globokim in kakor zapovedovanju vstvarjenim glasom. „Nas se navadno vpraša takrat, ko že ni več mogoče pomagati z dobrim nasvetom. Ako bi bili vezirjevi sluge pustili pri miru visočke ljudi, mesto da so jih šli lovit z namenom, pogubiti jih, bilo bi vse izostalo. Ljudje bi se bili razšli in ne bilo bi nič. Nasilni vezirjev glavar je mislil, da bode z krutostjo naredil red, a tako je nastal punt, kate-rega vezir ne bode mogel nikdar zatreti.“

„More zatreti, če mu le vi pomagate!“ reče poveljnik in pogleda Huseina in njegova somišljenika.

Beg Kulenovič in njegovi gosti, sosebno Rustembeg Altomanovič, upro svoje poglede v Huseina, željni slišati, kaj bode odgovoril.

„Hočeš izkušati našo zvestobo, poveljnik?“ izpregovori po kratkem prestanku Husein-beg, „čuj torej resnico! Jaz sem udan sultanu, ker je on glava vseh mohamedanov in ker so ravno Osmanovi potomci bili najčvrstejši ščit prerokove vere. Radi tega sem zakleti sovražnik Rusu, kajti on nas hoče zatreti. Ko so se vzdignili Rusi, zgrabili smo na voljo sultanovo in na poziv vezirjev za orožje in imamo voljo bojevati se za njo. Zbrali smo se tukaj na Orlovem polju, a kaj smo doživeli? Sultanov podložnik, njegov suženj še do včeraj, knez Miloš nam zabranjuje prehod čez Drino. Ali se naj morda bijemo ž njim in pogubimo polovico ljudi, predno nam je moč preklatiti se skozi vso Srbijo in dospeti do Donave? Nihče nam ne ve povedati, kaj imamo početi, kaj ukreniti, da ne trosimo in izgubljam nepotrebno čas in novce, katere moramo plačevati mi begi, da si vzdržimo skupaj svoja krdela. Ali niso prej vedeli v Carigradu, da se ne sme zaupati Milošu, ki sluša na mig moskovskega cara, a se sultanu pokori le iz nadlege? To je za nas sramota, kakršne se ni lahko spomniti. Šli smo nad sovražnika, a zdaj se moramo vrniti in ga še videli nismo. Ti pa hočeš, naj gremo na pomoč vezirju, kateri je odredil, da se zberemo na Orlovem polju in kateri je največ kriv naše sramote! Meni ni bilo mnogo do tega vezirja in nimam volje iti mu v pomoč. In če bi mu tudi hotel priti na pomoč, ali misliš, da bi bilo količkaj

vspeha? Sam veš, da šteje on v Bosni jako malo prijateljev, a na tisoče sovražnikov, kateri komaj čakajo priložnosti, da se maščujejo nad njegovo krvočnostjo. Ti njegovi sovražniki so zdaj tako močni, da ga pred njimi ne more ubraniti niti sam sultan, ker je v zadregi. Tedaj ti svetujem, da poročaš vezirju, kako mu pač ravno zdaj ne moreš pomagati in kako naj gleda sam, da se v dobrem pobota s Sarajevčani in si na ta ali oni način pridobi prosti odhod. Le na ta način si lahko reši glavo in si ohrani svojo vezirsko čast.“

Ko sliši poveljnik te besede, odloži čibuk, pozdravi društvo z roko in odide iz šotora temnega pogleda, kakor človek, ki se nima ničesar nadjati, pa se v svoji nemoči jezi in togoti.

Zbrani begi in kapetani se začudijo, ko slišijo Huseinove besede. Njegova dva somišljenika, pa tudi njegovi nasprotniki morali so ceniti velike vrline mladega Gradačeviča, kateri je veljal po Bosni za učenega človeka; za takratni čas pa je bil Husein merjeno po turških razmerah zares dovolj izobražen. Radi tega je imela vsaka njegova beseda dvojno ceno.

„Tvoj ponižni sluga, dobro, kapitan!“ pritrди se mu od nasprotne strani, ko se je bil oddaljil poveljnik.

„Vsedi se v naš krog, Husein! Podaj mi desnico!“ izpregovori paša Ali Vidaič, mole mu nasproti desnico.

„V krogu, kjer sediš ti, ni zame mesta!“ zavrne Husein in prezirno pogleda Vidaiča. „Izmed vseh Bošnjakov si bil ti prvi, ki je podal vezirju

roko, in prvi, ki ga je zopet zapustil. Kje je tukaj zvestoba? Ali delajo tako pošteni ljudje?"

Husein ni mogel odpustiti Ali Vidaiču, da je komaj prišedši na Orlovo polje, pridružil se nezadovoljnežem, dočim se je prej obnašal kakor pristaš sultanov in zvesti privrženec vezirja Avdurahima, katerega je, stopivšega v bosansko deželo, prijateljsko vzprejel v svoje mesto Zvornik. Husein je v takem nastopu smatral brezznačajnost in omahljivost ter ni hotel dalje iskati vzrokov in razlogov, kateri so prisilili Vidaiča, da se je obrnil od vezirja. Bil je v njegovih očeh človek slabega obraza in take ljudi je Husein preziral z vso močjo svoje strastne duše.

Čuvši trpke besede Huseinove, skoči Ali Vidaič kakor blazen s svoje blazine in potegne ostro sabljo.

„Odpadnik, postrešček turški!“ vikne Ali Vidaič in zamahne s sabljo proti Huseinu, kateri je bil istotako skočil na noge in potegnil sabljo v svojo obrambo.

„Vdari, revež!“ zagrmi Husein besnečim pogledom, držeč pripravljeno ostro damascenko.

Kakor sta bila oba razkačena, gotovo bi se ne bila razšla brez prelivanja krvi, ako bi ne bili med nju skočili drugi in ju ločili.

Menič-aga in Gjul-aga odvlčeta s silo Huseina iz šotora, dočim so Ali Vidaiča ustavljali in mirili njegovi prijatelji.

„Ne gre tako!“ Rustem-beg Altomanovič; „sramota bi bila za celo vojsko, ako bi se njeni vodje pobijali kakor ljuti sovražniki.“

„Bolje je biti mirnemu,“ pritrdi beg Kulenovič, „kajti prav lahko bi se znale začeti med sebo pobijati tudi čete; kaj takega pa je nepotrebno.“

Ali Vidaič, kateri se je dal prav težko pomiriti, odšel je iz šotor, zaklevši se, da se hoče radi te osramotitve maščevati nad Huseinom. Za njim so se razšli tudi ostali begi in kapitani in šli vsaki v svoj šotor.

Zunaj je nastal večer. Ravno je bilo zatonilo solnce in vse obnebe se je svetilo v svetlem žaru, kakor je to navadno v jasnih julijskih večerih. Iz okolice so se vračali ljudje, da si po napornem delu privoščijo potreben počitek, a pastirji so igrali na piščali in gonili črede domov. V šotorišču bosanske vojske je danes nenavadno živahno gibanje. Vest o sarajevskih dogodkih se je bila raznesla okoli in okoli in vse se je veselilo nesreče, v katero je bil zabredel nepriljubljeni vezir Avdurahim. Vodje čet pode se v diru po široki poljani, vadjajoč se, kateri izmed njih bo prvi došel na določeno mesto; drugo moštvo je sedelo ali stalo okrog, razgovarjalo se veselo ali pa izbijalo šale; od več strani bili so slišati glasovi drobne tamburice, katero je spremljala ljubavna pesem mladega vojaka, ki je mislil na svojo ljubo, katero je moral zapustiti. Na južni strani šotorišča, kjer se je bila nastanila Gjul-agina četa, sestavljena iz samih Arnavtov, bilo je posebno veselo. Več ciganskih rodov in bilo je v bližini razpelo svoje šotore. Možje so popravljali in kovali orožje, starejše ženske so kuhale jedi v sajastih kotlih, okrog katerih se je gnjetla naga otročad kodrastih glav, a

devojke z razpletenimi črnimi lasmi, žarečim licem in ognjevitimi očmi udarjale so tamburice in plesale bosonoge in razgaljenih prs svoje razuzdane plesе v zabavo gledalcev. Temni Arnavti in vojaki raznih drugih čet obdali so v gostem krogu plesalke in gledali. Med gledalci so se videli tudi boljši obrazi, večinoma sarajevski age, ki so sede na konjih z zanimanjem gledali besne igre mladih eigank, ter jim tuintam vrgli celo pest novcev na razgrnjeno preprogo.

Toda nakrat nastane hrup med vojaki, ki se začno razmikati in stiskati vsi proti eni strani. Od Beline je prijezdil mlad sarajevski aga s šestimi konjeniki, bivšimi janičari. Konjeniki so utrujeni, konji pa znojni. Vsi morajo biti močno utrujeni, ker so videti taki.

„Junaki, bratje!“ vikne mladi aga z močnim glasom, „Sarajevo je zdaj naše! Vezirja Avdurahima ni več v mestu“.

Radosten hrup pozdravi te besede. Sarajevski age in drugi odličnjaki, ki so se bili pomešali med vojake, potegnejo pištole izza pasa in jamejo v znamenje radosti streljati iz njih tako hudo, da se je na drugi strani Drine jela gibati Miloševa vojska, meneč, da hočejo Bošnjaki udariti na njo.

Na takšen hrup in še bolj vsled streljanja skoči vsak človek v šotorišu na noge, da izve, kaj se je prigodilo.

„Sarajevo je naše! Vezir Avdurahim ne zapoveduje več v njem!“ čuje se radostna govorica iz tisoč in tisoč ust. Nepopisno veselje zavlada med četami, ko slišijo to vest. Nekateri se smejejo,

nekateri radosti poskakujejo, nekateri zopet se objemajo in poljubujejo, hvaleč Boga, da je rešil narod okrute krvopijavke. Tako se raduje narod, ki je stresel raz sebe svojega tlačitelja, a težko je katera radost slajša, kakor ta, kajti pri takih dogodkih se preporodi narod in začne živeti novo življenje.

Vse je bilo zbrano okoli došlih konjenikov, ki so natančno opisovali zdaj tem, zdaj onim vse dogodke v sarajevskem puntu in vezirjevi predaji.

Vezir Avdurahim, pregnan v trdnjavo, branil se je v njej s par sto vojaki cele tri dni in streljal iz svojih topov. Pa ko je izgubil večji del svojega vojaštva, začel se je dogovarjati o predaji. Mlajši in ognjevitější Sarajevčani mu niso hoteli privoliti prostega odhoda, katerega je zahteval; starejši in izkušnejši pa, ki niso hoteli pretiravati, pregovore mladež, naj bode zadovoljna z dosedanjim uspehom in naj popusti od svojih zahtev. Tako je zapustil vezir trdnjavo, vzel topove s sebo in jo odrinil proti Orlovem polju.

Kakor hitro izvedó bosanski četovodje, da prihaja vezir na Orlovo polje, zberó se na razgovor in sklenejo, da se imajo takoj raziti. Vedeli so, da bi se sultan, kadar bi ž njihovo pomočjo premagal Ruse, obrnil nad nje, da si jih zopet podvrže. Zato se je treba požuriti, da pride vsak prej domu, predno dospe vezir na polje. Še tistega večera začeli so nekateri odhajati, a o ranem jutru začela se je razhajati vsa vojska. S klici: „Živela svoboda! Živeli lepi spomini!“ šlo je vse narazen in kmalu se je bila razšla prostovoljna bosanska vojska.

Kapitan Husein odrinil je kot jeden zadnjih. S solznim očesom je gledal razstanek te precej krasne vojske. „Srce me boli, ko moram vse to gledati!“ rekel je Gjul-agi, „trideset tisoč mož ima zdaj sultan manj borilcev za svojo obrambo in za obrambo vere prerokove. A kdo je kriv? Lahkomiselni njegovi svetovalci in njegovi nespretni sluge. Dozdaj smo še ravnali kakor Bošnjaki, a če nas pozovejo na obrambo Carigrada, od zdaj dvomim, če bi šli tja.“ In zadel je. Ta vojska na Orlovem polju je bila zadnja vojska, katero so bili Bošnjaki nabrali za svojega sultana.

Na polju sta ostala samo poveljnik in Gjul-aga s svojimi krdeli. Odločila sta se bila, da hočeta dočakati vezirja in dočakala sta ga drugega dne. Izvedel je po njima vse, kar se je bilo prigodilo pri vojski in takoj je vedel, kaj mu je storiti. „Pojdi tudi ti domu!“ rekel je Gjul-agi, „da ne bodeš imel škode radi mene. Jaz se itak nočem več vrniti.“ Tako se je tudi zgodilo. Gjul-aga se je vrnil v Sarajevo, vezir pa je zbral svoje vojake, kateri so še bili ostali poveljniku in se je podal v Travnik, a od tod na bojišče proti Rusom.

V Bosno se ni vrnil več.

IV.

Ali Vidaič ni sam odvedel svojih čet v Zvornik, ampak jih je izročil svojemu rojaku Mahmud-agi, sam pa je šel z Rustem-begom Altomanovičem, kateri ga je povabil, naj preživi nekaj časa pri njem.

V društvu svojih sovrstnikov Ahmeta in Jusufa, Rustem-begovih sinov, minuli so Ali Vidaiču dnevi prav prijetno. Vsi trije so bili veliki ljubitelji lova, a v planini Majevici je bilo dovolj divjačine, kakor srn, medvedov, mrjascev itd. Zato se je Ali-paša že naprej veselil obiska pri starem Rustem-begu.

Drugega dne, ko dospejo v Zvornik, prispe za njimi tudi kapitan Husein s svojimi ljudmi. Pustivši četo, da si odpočije, odjezdi sam proti Rustemovi hiši. Pred njo je sedel stari begov sluga Zulfo.

„Ali je doma Rustem-beg?“ vpraša Husein in ustavi konja.

„Da, doma je,“ odgovori sluga.

„Sam?“

„Ali-paša Vidaič je pri njem na obisku.“

Huseinovo lice se nakrat zmrači. Nič ne reče, obrne konja in odjezdi k svoji četi.

Iznenaden gleda starec Zulfo za njim. „Glej ga, pobegnili je! To je čuden kapitan!“

Niti jedno uro ne smejo počivati krdela, takoj morajo dalje. Husein je bil hotel, da zdaj na povratku snubi Maro, toda čuvši, da je sovražni mu Ali Vidaič na obisku, premisli se in se odloči, da hoče pozneje, ko se bode Vidaič vrnil v Zvornik, priti k Rustem-begu in ga prositi za ljubičino roko. Nevoljen, ker je moral odložiti svoj namen na poznejši čas, jezdi molčé pred pehoto in gleda temno pred-sé.

Ko izve lepa Mara, da odhaja Huseinova četa, poda se na vrt. Dekle gleda za četo, ker vé, da se nahaja pri njej ljubi in solze ji zalijo črne oči:

„Oh, kako sem nesrečna! Odhaja, a me še videl ni!“ toži žalostno dekle. „Jurka, umrla bodem same boleti. Glej, še ozreti se noče Ali se moj Husein jezi, ali me pa ne mara več!“ Prične se jokati.

„On se ne jezi na te, draga,“ prične jo tolažiti prijateljica, „ampak srdi se, da ni našel tvojega očeta samega doma Ali nisi slišala, kaj je rekel Zulfa? Gotovo je prišel, da te izprosi pri očetu, a ni hotel, da bi drugi vedeli, čemu se je zglasil.“

Mara nasloni desno roko in glavo na Jurkino ramo, pa le pol sluša na njene besede. S solznimi očmi in vsled hrepenenja pol odprtima ustnicama gleda za svojim dragim, dokler ga more doseči s svojimi pogledi.

Tudi njena brata in ž njima Ali Vidaič so prišli na vrt, da vidijo, kako odhajajo mnogoštevilni Huseinovi vojaki. Ta trojica je nad vse ljubila vojaški stan, radi tega se je hotela nagledati tega prizora. Ker ne slutijo, da je tudi Mara v vrtu, približajo se ji od strani na kakih deset korakov, tako da jih tudi deklici niste opazili.

Ali-paša postoji kakor začaran, ko zagleda neprikrito, divno lice Marino. (Mohamedankam zapoveduje namreč vera, da morajo imeti prikrita lica, kadar se pokažejo zunaj; pa tudi v hiši morajo prikrivati obraz pred tujimi moškimi očmi.)

„Ali je to Mara?“ vpraša brata z glasom, tresočim se radi nenavadnega vtisa.

„Da, ona je!“ odgovori Ahmet, „a druga je kristjanka, da ji krati čas.“

Mara ni slišala tajnega razgovora v svoji bližini, ker človek v ljubavni opojnosti ne vidi in ne sliši nič, toda Jurki niso ušli ti vedno bolj in bolj se bližajoči glasovi.

„Pojdive, draga,“ zašepeče Mari, „opazujejo naju!“

Mara se strese in svetlečim očesom pogleda okoli sebe, prikrije si obraz s tenom in prijateljici odidete brzih korakov iz vrta.

„Splášili smo nju!“ reče Ali. „Ah, ali je krasna ta vajina sestra!“ še pripomni v svoji navdušenosti, katere se ni mogel ubraniti.

Marina brata se nasmejata zadnji Alijevi pripomnji, ne rečeta pa nič.

Od tega časa je bila Mara neprestana, sladka hrana vseh mislij in želj Alijevih. Mladenič je postal zamišljen in molčljiv; lovil, jezdil in govoril je le nerad. Najrajši je ostajal doma, plazil se okoli hiše, gledal neprestano na zastrta Marina okna, kakor bi le jedino tam moglo iziti solnce. Pa zastonj je bilo vse čakanje, zastonj vse upanje. Mara se niti enkrat ne prikaže ne ob oknu, ne na veži, a na dvorišče in pa v vrt zaide samo takrat, kadar ve, da je Ali z brati kam odišel. Ubogemu Aliju se dozdeva, da mora zblazneti vsled čarovne ljubezni.

Nekoč ustavi Ali Jurko na dvorišču, ko je ravno nesla hladne vode in drugo svoji prijateljici, in ji stisne v roko šopek cvetic:

„Daj ta šopek cvetlic Mari in izporoči ji, naj mi nikar ne da trpeti in naj se ne skriva pred menoj; reči ji, da mi je dražja od oči in da jo imam rajši, kakor svojo dušo in kakor svoje življenje.“

Poželjivim pogledom pogleda Jurka lepega mladeniča, kateremu so te besede prišle iz srca.

„Žal mi je, častiti paša!“ reče Jurka z negotovim glasom.

„Čemu me žališ? Čemu? Povej mi! Ne boj se!“ sili Ali.

„Mara že ljubi — drugega!“ izgovori Jurka tiho.

„Dругega?“ ponovi Ali in oblede mu usta, vendar se dela, kakor bi bil že pripravljen na takšen odgovor. „Ti veš, koga ljubi, imenuj mi ga!“ nadaljuje Ali kakor z zapovedujočim glasom.

„Ne smem, gospod!“ odgovori dekle hripavo in se jame tresti. Zdaj je šele uvidela, kako hudo se je pregrešila, ker je izdala prijateljičino srčno tajnost.

„Moraš mi povedati — moram ga poznati!“ govori Ali s tresočim glasom in krčevito prime Jurko za roko.

„Ne morem, ne smem, gospod!“ prosi dekle jokaje; „bodi usmiljen in pusti me!“

Ali-paša zaškrtne z zobmi, izpusti dekličino roko in gre po dvorišču dalje.

Jurka pa vsa izven sebe pridrvi v Marino sobo.

„Kaj ti je, dekle?“ vpraša jo prestrašena Mara.

„Storila sem hudo! Mara, pokarala me bodeš!“ odgovori dekle jokaje in pove vse, kar se je bilo ravno pripetilo med njo in Alijem na dvorišču.

„Pomiri se!“ tolaži Mara na pol obupano Jurko. „Prav si storila; zdaj mu bode gotovo mrzelo do mene in odišel bo prej.“

„A ta šop cvetlic, katerega ti pošilja po meni — ga li hočeš obdržati?“ vpraša Jurka.

Pri bosanskih mohamedanih je navada, da če pošlje mladenič devojki kak ljubaven dar in ga devojka ali sprejme ali pa odkloni, je znamenje, da ji je ljub ali pa ne. Ko torej opomni Jurka šop cvetlic, reče Mara:

„Obdrži šop za se; če ga bode videl pri tebi, bode vedel, da sem odklonila njegov dar; če ga pa ne opazi, je itak vseeno, kajti vedel bo gotovo, da ga ne maram.“

In pri tem je ostalo. Jurka je zataknila cvetlice v svoje lase, kjer so hitro zvene in jih je dekle zavrglo; ali je to opazil Ali ali ne, ni vedel nihče. Od onega razgovora z Jurko delal je še temnejši obraz od prej ter komaj in komaj izpregovoril kakšno besedo z Rustem-begom ali njegovima sinovoma, svojima tovarišema. Ko ga zadnja dva nekoč vprašata po vzroku čudnega njegovega vedenja, izpove jima odkritosrčno vso tajno srčno zadevo in kočljivi pogovor z Jurko.

„Slišala sta, kaj mi teži dušo,“ konča Ali svoje izpovedanje, „zdaj vesta, čemu se obnašam tako: Mara ljubi drugega!“

„Vse to so otročarije mlade deklice“, jame starejši brat Ahmet tolažiti svojega prijatelja. „Mara je še skoraj otrok; šteje še le osemnajst let, kaj ve ona o ljubezni? Pred pol letom je bila v Gradačcu pri teti

na obisku. Tam se je spoznala s kapitanom Huseinom, kateri je sladkimi besedami zablodil neizkušeno dekle in ona zdaj misli, da ne more brez Huseina živeti.“

„Zato je Husein takšen! reče Ali-paša jezno, „zato je moj sovražnik, kateri me iz dna svoje duše sovraži in prezira!“

„Žal mi je, da si brez potrebe delaš skrbi“, začne zopet Ahmet, „ali je treba marati za takšne muhe norčave dece, kakršne so mlade deklice. Minila ji bode kmalu ta norčavost, kakor hitro se omoži.“

Ali-paša ne posluša, kaj mu pravi tovariš, ampak otrpno gleda naravnost pred se. Čelo mu se grbanči, obrvi ježijo in na sencih trepetajo mu žilice. Nakrat odpre usta in se nasmeje z zlobnim nasmehom.

„Da, tako hočem storiti. Njemu naj ostane ljubezen, meni pa maščevanje,“ izusti polglasno, kakor bi govoril sam se sebo.

Brata se pogledata, ker ne razumeta Alinih besed.

Ali-paša se poda takoj k Rustem-begu in brez okoliščin poprosi ga za Marino roko.

Starec se razveseli, objame pašo in ginjen izpregovori: „Ljubšega zeta od tebe bi si ne mogel želeči; rad ti dam svojo hčerko. Dolgo živi in bodi srečen ž njo.“

V kratkem času je bila odločena Marina bodočnost, a nje še vprašali niso in niso marali vedeti, ali ji je ukrep prav ali ne. Nemila je usoda mohamedanske Bošanke. Oče se niti ne veseli ženskega otroka, kajti kadar se mu tako rodi, misli, da je vstvarjeno za harem in ne za svet. V haremu se rodi, v haremu živi in v haremu vmrje, večna sužinja tuje volje,

v mladih letih očetove, v poznejših soprogove. Nasproti pa ne pozna mohamedanski Bošnjak večjega veselja, kakor če se mu porodi sin. Sinovi so vsa ljubav in upanje očetovo, njemu so vse, kajti kadar odrastejo, krotijo divje konje, rabijo zveste puške in ostre sablje, oživljajo spomine hrabrih dedov in dajejo vzglede svojim potomcem.

Tudi Rustem-beg je ljubil nad vse svoja dva sinova, in tudi Mare ni ljubil veliko manj, ker mu je bila živa podoba in spomin pokojne žene. Mara še ni bila stara štiri leta, ko ji je umrla mati; v najnežnejši dobi je ostalo dete brez materine ljubezni, brez mile materine postrežbe. Očetu se je dete toli smililo, da je bil dvakrat bolj ljubezniv proti hčerki, želeč ji po možnosti nadomestiti mater. Povsod je gledal, da je ustregel želji ljubega deteta, samo zdaj, ko se je šlo za njeno omožitev, mu ni prišlo na um, da bi jo vprašal, kako bi ji ugajala ta možitev. V Bosni ne poznajo take navade; možitve se sklepajo le po volji starišev in mnogokrat proti volji hčerk.

Nič posebnega sluteč poda se oče k Mari, da jo obvesti o bližnji možitvi. Ko sliši Mara hudo vest, obstoji kakor okamenela. Lice ji obledi, a nosnice se ji bolesti in žalosti tresejo, kakor bi se hotelo dekle jokati.

„Prosim te pri grobu materinem!“ pregovori dekle črez nekaj časa z glasom, iz katerega so odsevale obupnost, jeza in neznosna bolest ljubečega srca, „ne omoži me Aliju, oče! Ta omožitev bode gotovo moja smrt!“

Rustem-beg, iznenaden vsled hčerkinega odgovora, upre resni svoj pogled vprašaje v njo.

„Ali ga sovražiš, ti je zoprn?“

„Ni mi zoprn, pa ljubim drugega!“ odgovori Mara. „Ne smeš se jeziti, ako ti povem, koga. Slav-nega rodu je, bogat, lep in junaškega srca — ti ga poznaš — kapitana Huseina.“

„Huseina?“ začudi se Rustem-beg.

„Njega, da, moj oče, njega!“ pritrdi deklica in izpove očetu svoje ljubovanje s Huseinom, s katerim se je bila seznanila v Gradačcu, ko je bila pri teti in zadnji sestanek ž njim na vrtu. „Zdaj zadnjič,“ konča Mara, „ko se je vračal z Orlovega polja, hotel se je oglasiti pri tebi in je gotovo bil namenjen, prositi te za mojo roko. Slučaj je hotel, da se takrat ni oglasil in zdaj ga že hoče prehiteti drugi.“

„Bržčas je bilo že tako odločeno“, reče oče. „Jaz sem te že obljubil Vidaiču in zdaj se ne da nič več izpremeniti. Črez mesec dni pridejo svatje po tebe, ti pa glej, da si do takrat ozdraviš srce.“ To rekši odide Rustem-beg temnega obraza iz Marine sobe.

Rustem-beg ni bil več jezen na Huseina. Od onega časa, ko je bil v šotoru bega Kulenoviča povedal poveljniku resnico v obraz ter izjavil, da ni voljen iti v sarajevski trdnjavi obleganemu vezirju na pomoč, od tega časa se je bil Husein prikupil Rustemu, ker je ta uvidel, da noče biti mladi kapitan slepo orodje Turčinu, nego da dela in stori, kakor mu kažeta um in srce. Radi tega mu je bilo prav neljubo slišati,

da se ljubita kapitan in Mara in da mora on razdreti to ljubezen ter uničiti nade mladih ljudi.

Toda zdaj ni bilo več zdravil in ne pomoči. Rustem je bil dal Ali Vidaiču besedo in on je do zdaj vedel še vsakemu držati dano besedo, kako bi jo tedaj tudi jedincu svojega najboljšega prijatelja ne. „Usojeno je tako!“ ponavljal je starec sam pri sebi, razmišljujoč neljub dogodek.

Mara je ostala sama v svoji sobi; drže se z obema rokama za glavo, jela je bridko plakati. Ko jo obišče Jurka in sliši, kaj se je pripetilo, ne more same žalosti ziniti besede. Rada bi tolažila tovarišico, a misel, da je sama potrebna tolažila, ker je, kakor ji je očitala huda vest, bila kriva Marine nesreče, povzročala je prehudo notranjo bol. Čemu je pa tudi morala Ali-paši izdati tajno ljubezen begove hčerke?

„Ni še vse izgubljeno!“ S tem vzklikom skoči nakrat Mara z mehke blazine z nenavadno gibčnostjo. „Imam še eno nado . . . če hoče Bog, ne bode me varala. Husein me ljubi, on je bojevit junak in če me ne dado njemu z lepa, rešil me bode s silo.“

„Dobro bi bilo, da bi se mu pravočasno poročalo,“ pripomni Jurka.

„To je tvoja skrb, Jurka!“ Brž sname Mara z ovratnika enega izmed zlatih cekinov in ga da Jurki v roko. „Vzemi ga in daj ga za plačilo možu, kateri bode prinesel vest Huseinu. Samo kmalu naj odide, sicer me je konec same želje, izvedeti, kaj mi bode poročal.“

Jurka se takoj oddalji, da izvrši Marin nalog. Njen bratranec Franjo, udan mladenič, zajaše že uro poznej konja in pohiti kot poročevalec k Huseinu.

Tri dni po storjeni zaroki poslovi se Ali Vidaič od Rustem-bega, da se vrne domu v Zvornik. Na razidu objame ga Rustem in reče: „Povabi si po svoji volji svate in pridi čim prej ti je možno; čez mesec dni lahko odpelješ deklico.“

Starec ni brez uzroka priporočil, naj si po svoji volji izbere svate Ali Vidaič. Vedoč za Marino ljubav s Huseinom bal se je nakrat, da bi znalo priti do odpeljanja dekletovega, a tega strahu ni izdal svojemu bodočemu zetu.

Sinova Altomanovičeva spremita na konjih svojega prijatelja daleč čez mejo obširnega domačega posestva. Pogovarjajoč ž njima priporoča jima Vidaič: „Pazite mi na Maro, čuvajta jo pred Huseinom!“ Brata mu data besedo, da hočeta izpolniti njegovo željo in se vrneta domu.

Oče, brata in bodoči soprog bali so se zelo Huseina, oziroma njegovega maščevanja. Dobro so vedeli, da pozabi Bošnjak prej očeta in mater, pretrpi prej izgubo blaga in premoženja, blesk sveta in izgubi rajši življenje, kakor bi mu kdo odvzel ljubico.

Vsako noč po Alijevem odhodu so stražili obo-roženi možje na dvorišču na vrtu in v celi okolici hiše Rustem-begove. Mari so rekli, da se godi to radi hajdukov (roparjev), kateri so se začeli pojavljati v okolici. Toda ona je dobro slutila, da so nastavljene te straže iz strahu pred Huseinom. Saj so se vendar tudi že prej pojavljali hajduki in vendar ni nihče stražil okoli hiše.

Najeti sel Franjo vrnil se je še istega dne, ko je bil odšel Ali Vidaič in je prinesel od Huseina

poročilo, da bode takoj prišel, kakor brž se bode Ali Vidaič vrnil v Zvornik. In res že peti dan po Vidaičevem odhodu dospe Husein in stopi v Rustembegovo hišo.

Ta ga vzprejme prav ljubeznjivo in mu postreže s kavo in čibukom. Husein ne govori mnogo drugega in pove kmalu, radi česa je prišel.

„Izvedel sem, da si obljubil Maro Ali Vidaiču?“

„Tako je!“ potrdi starec.

„To je hudo“, nadaljuje Husein, „ker se jaz in Mara ljubiva in bi Marine izgube ne mogel preboleti. Vem tudi, da ti ne moreš poravnati danih besed in torej pravim, da je hudo in da še bode hudo.“

„Pa čemu bode?“

„Ker bode morala med nama razsoditi sablja, čegava bode Mara, ako ne odstopi Ali; jeden izmed naju mora pasti . . . Vendar ti rečem, svetuj Ali, naj si izbere drugo ljubo in naj prepusti Maro meni, ker sem si jo bil že prej izbral in ker si ona jedino želi iti z meno.“

„Svetovati mu ne morem nič, a sporočiti mu hočem, kaj zahtevaš od njega“, reče Rustembeg.

„Stori tako in kar ti bode odgovoril, poročaj meni.“

Rustem mu da besedo, da hoče storiti tako.

Husein vstane na to in se poslovil od starca, kateri ga ginjen spremi na dvorišče; mladenič zajaše konja in odjezdi.

Rustem se vrne v sobo in postane zamišljen. „Žal mi je zanj“, govori sam se sebo, „ker je vitežkega

sreca in ljubi moje dete. Ako bi se bil oglasil pravočasno, bil bi danes moj zet. Čemu nimam dveh hčeri? Takrat bi dal Maro Huseinu in drugo Aliju!“ Zgodilo se je prvič, da si je Rustem-beg želel dve hčeri, tako sitno mu je bilo takmovanje obeh mladeničev. Seveda ni vedel starec, de si je Ali le radi maščevanja izbral Maro in ne toliko radi ljubezni. Ako bi bil starec to vedel, kdo ve, kako bi se bila obrnila cela zadeva.

Izza omreženega okna gledala je Mara svojega dragega, kako je jezdil črez dvorišče. Husein, ogledujoč se proti haremu, opazil je njo za okenskim zastorom; srečen, da jo je videl, pozdravil jo je s poklonom. Brž potem je prijel pri sredini sabljo v pozlačeni nožnici in jo je dvignil kvišku, kazaje jo ljubici. Dobro ga je razumela.

„S sabljo me hočeš rešiti, kaj ne?“ govori Mara, kakor bi se pogovarjal ž njim. „Alah naj ti pomaga, junak moj!“

Nedaleč od hiše sreča Husein Jurko; mladi kapitan pregovori naglo par besedi ž njo, potem pa vzpodbode ognjenega konjička in odjezdi kakor veter po poljani proti zapadu, proti Gradačcu.

V.

Rustem-beg pošlje drugega dne sina Ahmeta v Zvornik k Aliji Vidaiču, da mu pove vse o Huseinovem obisku. Ko sliši Ali-paša poročilo, vsede se in napiše Huseinu pismo sledeče vsebine: „Prav je, da pade

jeden izmed naju, kajti dokler sem živ nočem pozabiti tvojega obnašanja na Orlovem polju. Rad bi, naj sablja odloči, čegava bode deklica, a jaz menim, da bi drugače sploh ne smelo biti: kdor hoče dobiti Maro, mora si jo prisvojiti s sabljo, a ne s strupeno besedo, kar pač ne sodi junaku“.

Husein, prejemši pismo, prečita je naglo in skoči kakor ves v ognju kvišku; pismo zmečka in reče z dvignjeno pestjo: „Čakaj, bahač!“ Hitro zajaše konja in z dvema slugama pohiti k svojemu zvestemu prijatelju Modriču, da se pogovori ž njim, kako bi se dalo dekle rešiti.

Istočasno dal je Ali-paša, kakor je mohamedanska šega v Bosni, kot ženin narediti nevesti praznična oblačila iz najdražje svile, bogato izšita z zlatom in srebrom in okinčana z biseri.

Ko je bila obleka gotova in jo je Ali-paša poslal nevesti na dom, priredil je vse potrebno za vzprejem neveste in svatov ter se je potem podal na pot po izvoljenko. Razumljivo je, da je vzel s sebo precejšno množico svatov, kajti brez njih se ne sme iti po devojko in sosebno še tamkaj ne, kjer je znano, da jo hoče prevzeti kateri drugi. Med svati so bili sami junaki, prijatelji Alijevi iz Zvornika in okolice. Za nevestinega vodjo je bil Mahmud-aga, bratranec Vidaičev, a za starešino kapitan iz Tuzle.

Tretjega dne proti večeru dospejo svati na nevestin dom. Rustem in njegova dva sina sprejmejo jih z velikim veseljem, odvedejo jih v gorenje sobane, da si nekoliko odpočijejo, a poznej je bila vsa velika družba zbrana pri večerji. Rustem je dal

imenitno pogostiti svoje goste. Še v isti noči je Jurkin bratranec Franjo ponel Huseinu poročilo, da so prišli svati po nevesto in jo hočejo s pojutrejšnjim dnevom odpeljati iz doma.

Mara ni bila potrta o prihodu neljubih svatov. Vedela je, da misli njen Husein na njo. On ji je bil vsa nada, vse upanje. Njena teta Šerifa, žena Nuri-age Medančiča iz Gradačca, ki je bila tudi med svati in je Maro privoščila prej Huseinu kakor Vidaiču, jela jo je vzpodbujati. „Ne boj se, otrok“, govorila je in gladila deklici roko, „Husein je junak in rešil te bode gotovo“. Deklica je rada slišala takšne besede, ker so jo krepile in vzpodbujale v težavnem stanju, v kakršnem bi bil lahko podlegel še močnejši duh.

Drugega dne je bil velik praznik katoliških kristjanov: mala gospojnica. Od vseh strani so se zbirali pobožniki v Zovik, kjer imajo svojo župnijo in svojega župnika, da bodo slišali sveto mašo in božjo besedo, katera zadnja jih naj krepi v veri in dobrih delih. V revni leseni bajti, katera bi imela predstavljati cerkev, hišo božjo, čital je stari župnik pater Anton sveto mašo, katero je njegova mala, a bogaboječa in čestita čreda slušala v vročih molitvah in se poznej nahranila z nebeško hrano svete propovedi.

Zunaj Zovika, nedaleč od hiše bega Altomano-
viča, bil je pod gričem studenec čiste vode, katerega so vedno osenčavali večstoletni hrasti, stoječi tukaj kakor straže razprostranega gozda, ki se je razširjal dalje v hrib. Na tem mestu so lahko zoviški župljani, kateri so prišli iz oddaljenejših krajev, po božji

službi sedli, počivali in vživali, kar je vsakdo prinesel se sebo od doma; k njim so se radi pridružili drugi ljudje iz Zovika, stari in mladi, obeh spolov, pa se je mnogokrat mladina postavila v krog in si tako z igro in petjem pregnala marsikako uro. Mara, ki je vedno ljubila kolo*) in petje, dala je večkrat prositi po Jurki, naj zapešejo kolo, da se bode iz hiše ven zabavala, gledaje lepo zabavo mladega sveta.

Ko je tega dne slišala kršanska mladina, da se lepa Mara moži in da jo bodo jutri odpeljali svatje, dogovori se hitro, da hoče pred odhodom razveseliti nevesto s plesom in petjem. Najprej so vstale dekleta, med katerimi je bila tudi Jurka in so zapele pesem, katera je bila Mari najljubša. Ta je stala ob prepreženem oknu in je gledala proti studencu odkoder so ji prihajali na uho znani glasovi. S solznimi očmi je slušala pesem, katera je sosebno danes odgovarjala tužnemu stanju njene duše, pripovedujoč o deklici, katera ni hotela stopiti v kolo, ker je bil njen ljubi daleč.

Deklica stopi nakrat od okna in pade teti jokaje okoli vratu, rekoč:

„Oh, teta, kaj bode, ako ne pride dragi?“

„Kaj govoriš, nesrečnica?“ posvari jo teta, „on ne bi prišel po te, ko ti je vendar dal besedo?“

Dekle umolkne in stopi zopet k oknu. Okoli studenca se je bilo zbralo večje kolo, sami čvrsti mladeniči in lepa dekleta. V lahni poskočnici se je gibalo kolo, da je bilo veselje gledati. Ali ni trajalo

*) kolo = narodni ples južnih Slovanov.

dolgo in na hip, kakor bi zabavo presekala, prestane ples in potihne petje. Videti je, da je nekdo motil zabavo. In res je bilo tako. Dve krščanski dekleti, kateri ste se bili prvi podali domu, vrnili ste se naglo nazaj in povedali v velikem strahu, da ste kake pol ure od studenca v gori videli veliko tropo oboroženih Turkov, kakor bi se ti pripravljali udariti na sovražnika. Vse je uverjeno, da so ti ljudje gotovo hajduki in vse sklene iti v družbi okoli gozda in planine domu. Takoj so ljudje na nogah, da pridejo še ob svetlem dnevu domu. Tudi Zovičani gredo proti domu. Med odhodom pristopi Franjo k Jurki in ji zašepeče tiho: „Ljudje v gozdu se Huseinovi. Kadar bode nastopila noč, šel bode naprej.“

Jurki se ničesar ne mudi tako silno, kakor prinesiti veselo vest Mari. Same radosti jo objame Mara in obrnivši se k teti reče: „Zdaj sem umirjena, zdaj me naj svobodno odpeljejo svatje.“

V begovi hiši je šlo tega večera vse hitro k počitku, ker se je bilo treba drugega dne zgodaj podati na pot. In res se je že prerano zaslišal glas kapitana iz Tuzle, svatovskega starešine: „Na noge junaki, na noge svatje, treba je odpeljati devojk; dnevi so kratki in pot je dolga!“ Vse je skočilo kvišku in se začelo pripravljati. Rustem-beg Altomanovič, njegov brat Mustaj in njegova dva sina Ahmet in Jusuf se podajo v harem*) in stopijo v Marino sobo, koja jih je že pripravljena čakala s teto. Starec se s solznimi očmi poslovi od hčerke: „Pojdi srečno,

*) harem = oddel stanovanj za mohamedanske žene.

Alah naj te spremlja s svojo milostjo skozi vse tvoje življenje!“ Objame in poljubi hčerko in tako store za njim tudi brata in stric.

Težko je Mari ostaviti rojstno hišo, v kateri je prebila najlepšo dobo človeškega življenja, svojo mladost, svoja detinska leta. Enkrat še pogleda v vrt na prostore, na katerih je dozdej bivala tako rada, objame in poljubi tiho jokajočo Jurko, svojo najljubšo in zvesto prijateljico, katera jo je čakala v veži in stopi na dvorišče, kjer jo že pričakujejo svatje. Gizdavih korakov pristopi Mara k iskremu konju rujaveu in sluge ji pomagajo vzpeti se nanj. Tudi teta Šerifa sede na konja, ravno tako ostali svatje in vsa družba odjezdi iz dvorišča. Rustem-beg Altomanovič in njegova sinova gredo tudi s svati, doma pa ostane jedino le bolni Rustemov brat Mustaj. Prestopivši dvorišče izpalijo gosti nekaj strelcov iz svojih samokresov, hoteč ž njimi pokazati svoje veselje, nekateri pa začnejo z močnimi grli peti primerno narodno pesem. Naprej jezdi kapitan iz Tuzle, svatovski starešina, kateri je v sili tudi poveljnik, za njim pa ostala družba. V sredini jaha nevesta na svojem rujaveu, ki ponosno skaklja, kakor bi vedel, kakšno mično breme nosi na svojem hrbtu. Nevesti sta na jedni strani teta Šerifa kot vodilja, na drugi pa Mahmud-aga kot vodja. Za nevesto se nahaja ženin, poleg njega so oče in brata nevestina in za temi ostali svatje. Truma je velika in izbrana. Ko jezdi skozi vas, zbere se malo in veliko, da občuduje izborna in krasno vrsto svatov. Ljudstvo se klanja in kliče: „Srečen pot!“ Kakor brž pa zavije družba

v gozd, izpremeni takoj svoje obnašanje. Pesmi in hrušč prenehajo, svatovski starešina preži in gleda na vse strani, pa tudi svati se pozorno ogledujejo in slušajo na vse strani.

Tam, kjer se pot obrne proti jugu, držeč v Tuzlo, sedi v divji soteski veliko krdelo oboroženih ljudi. Ljudje sede podvitih nog v travi, konji pa se pasejo v bližini. Na eni strani se dviguje strma pečina, na drugi pa se v ozki dolinici razprostira lep lög, katerega objema od ene strani obilna livada, razširja joča se liki zeleni preprogi. Ti ljudje so Huseinovi, ki čakajo svate, da jim pograbijo nevesto. Husein sam sedi sredi med njimi, a poleg njega človek njegove starosti, lep in mlad, odličnega obraza in junaškega pogleda. Ta je beg Zlatarevič, stara bosenska korenina, kateri šteje svoj plemeniti rod nazaj še v ono dobo, ko je bila Bosna še tako srečna, da je imela sama svoje kralje. V istem svobodnem času bili so Zlatarevičevi predniki med prvimi velikaši bosanskega kraljestva. Drugi Huseinovi tovariši so njegovi prijatelji iz bližnjih krajev, ki so se radovoljno odzvali Huseinovem pozivu, naj mu bodo pomagali pri rešitvi Marini.

Ponoči so v jasnem mesečnem svitu prijezdili od Zovika do te soteske, katera se jim je zdela najbolj ugodna, pričakati svate.

Husein gleda temno in govori malo, kakor človek, ki se pripravlja za resno stvar. Beg Zlatarevič nasprotno pa je veselega lica in stavi vedno in vedno kakšno besedo Huseinu, kakor bi ga hotel razvedriti, a zastonj mu je vsako prizadevanje. Jesensko solnce

je že jelo dobrodejno pripekati, dvigaje se visoko nad vedri nebni obok. Od planine jel je pihati hladen veter in blažil solnčno vročino ter vabil k spanju trudne oči. Nekateri izmed čete so itak ležali na travi, ker niso bili nič spali v pretekli noči. Zdaj vstane beg Zlatarevič in gre proti soteskinem izhodu. Komaj stori iz soteske kakšnih dvajset korakov, že postoji, obrne se k Huseinu in zakliče na glas: „Evo jih!“

Husein skoči na noge in drugi za njim. Straža štirih konjenikov, katera je imela paziti na prihod svatovske trope, vračala se je v naglem diru. Dospевšo k Huseinu jo vse obstopi, da sliši, kaj ima povedati.

„Svatje gredo že navzdol proti soteski. Veliko jih je kakor nas, a vodi jih kapitan iz Tuzle. V kratkem času bodo tukaj.“

„Na konje!“ zapove Husein in vse, kakor bi trenil z očesom, sedi v prihodnjem trenutku že na konjih ter se zbere v kopo, da pričakuje daljnih Huseinovih povelj.

Husein odredi, da se jeden del njegovih skrije v log in pričaka tam svate lahko tako, da jih napade, ako bi hoteli nekaterniki pobegniti z nevesto nazaj. Drugi del pomakne naprej, da se postavi na mesto, kjer se soteska neha in ravnina prične, da ustavi svate, ako bi hoteli prebiti se proti Tuzli. Tretji del pa, pri katerem sta bila Husein in Zlatarevič nastani se ob robu loga. Ta del je imel stopiti pred svate in jih vstaviti.

Komaj je bil vsak na svojem mestu, že so se jeli kazati prišleci. Do zdaj veseli in zgovorni so nakrat umolknili vsi, kakor bi jih bila prevladala posebna slutnja. Vsak je videl, da se bližajo kraju, kjer bi bila za napad najlepša prilika. Starešina šviga s pogledi sem in tje, na levo in desno, a ne opazi nič. Že je prišel sprevod skoraj mimo loga, kar počí strel iz samokresa. Glas ta vzdrami Maro tako, kakor pravičnega glas trobente božje na sodni dan; oči ji začnejo žareti v živem ognju in lica se ji svetijo v luči sladkega upanja. „To je Husein!“ zašepeta proti teti in požene svojega konja proti njenemu. Komaj je bila izgovorila te besede, že zahrumi Husein s svojimi ljudmi iz loga in stopi na pot pred razburjene svate. Nevestin vodja, ženin, oče in brata obstopijo takoj nevesto, da jo varujejo in branijo.

„Kaj hočeš od nas, da nam zastavljaš pot?“ vpraša starešina kapitana Huseina.

„Svatje,“ odgovori Husein z močnim glasom, da je odmevalo po dolini, „vi peljete dekleta, kate-rega mi je prehitel ženin. Jaz in on sva se pogodila, da naj sodi sablja, čegava bode mladenka. Vi ostali svatje in tudi ljudje moji pa mirujte, kajti ni potreba boriti se med seboj; ti Ali Vidaič pa, ako si junak in ne slabotnež, stopi na junaški dvoboj, in kateri zmaga, tega je dekle.“

Ali Vidaiču zasvetijo se oči; hitro vzpodbode svojega konja in ga požene k starešini.

„Pripravljen sem, da se pomeriva!“ zakliče od tukaj svojemu nasprotniku; „toda vedi, čeprav bi se

ne šlo za dekle, vendar mi je to priliko poslalo nebo, ker me je že izdavnja žeja po tvoji krvi.“

„Tedad pa hajd k meni, bahač!“ zakliče mu z gromečim glasom Husein in krene konja na livado.

Beg Zlatarevič prijaše h kapitanu iz Tuzle in se pogovori ž njim, da imate obe stranki mirovati med dvobojem in da ima tisti, kateri bode zmagal, pravico, odvesti deklico mirnim potem. Obe stranki, svatovska in Huseinova, razvrsté se vsaka po svoji strani na livadi, da si ogledajo dvoboj, katerega bode ta bojevala mlada junaka. Med obema četama so na odbranem prostoru sedeli na konjih starešina, beg Zlatarevič, Mara, njena teta Šerifa, Mahmud-aga Vidaič in oče ter oba nevestina brata.

Mara se je tresla kakor šiba na vodi. Njena duša se je vznemirjala vsled občutnih čuvstev strahu in upanja, srce pa je omedlevalo in bilo celo rahlo, kakor bi bilo popolnoma negotovo liki večnemu popopotniku, ki ne ve, ali stoji pred durmi nebes ali pekla. Bledi ustnici se majete v iskreni molitvi, katera vre proti nebu za dragega ljubega, za njegovo življenje, za njegovo srečo.

Dvobojnika stopita vsak na svoje mesto, vsak na drugi kraj livade. Husein potegne prvi sabljo iz nožnice in že se tudi v Alijevi roki zablesti gola sablja. Bil je to usodepoln in slovesen trenotek. Husein dvigne proti nebu svoje oči: „Ne pri jasnem dnevu, ne v temni noči te ni zapustil tvoj gospod, te ni sovražil!“ tako zašepečejo njegova usta začetek

sure*) „jasni dan“, potem zamahne Husein s sabljo po zraku in poleti kakor blisk proti Ali-paši. Od nasprotnne strani pa vzpodbode paša Ali svojega konja. Borilca se zakadita z vso močjo drug na drugega. Ali srečno odbije ljuti udarec Huseinov. Husein zamahne drugič, zamahne tretjič, pa Ali odbije vsak udarec spretno s svojo sabljo, tako da leté iskre na vse strani. Zdaj se nasprotnika umakneta nazaj, da zopet z novo močjo poletita drug nad drugega. Vsak je gledal, kako bi mogel protivnika doseči od strani. Toda tako početje je bilo obema zastonj; oba konja sta izborno slušala na vsak najrahljši potegljaj, kakor bi bila vzrastla med samimi dvoboji. Oba se umikata, skačeta, obletavata, obračata na zadnjih nogah tako hitro, da se hitreje ne da misliti. Husein uvidi, da na ta način ne premore Vidaiča; odloči se torej za naskok. Brž potira svojega konja za kakih trideset korakov nazaj in se na to v najhujšem diru požene na Vidaiča, ki ga je pripravljen čakal. Tik pred Alijem pa se spodtakne konj na prednjih nogah ob velik kamen, omahne in pade na prednji nogi s takšno silo, da se mora Husein, ako noče pasti konju črez glavo, upreti s sabljo ob tla. Sablja se zarije do polovice v zemljo. Kakor blisk priskoči v istem trenutku Ali, vzpne se na konju, da ložje zamahne in udari po Huseinu. Zadene ga črez glavo. Husein je sicer naglo izdrl sabljo iz zemlje, da bi odbil udarec, toda v naglici in kakor v nesreči ni

*) koran, turška sveta knjiga je razdeljena v odstavke, ki se imenujejo sure.

mogel prehiteti silnega Alijevega udarca. Belec skoči na noge, a istočasno sikne iz presekanega turbana kri in se vlije Huseinu po bledem obrazu; junak zapre oči in prične omahovati v sedlu, sablja pa mu pade iz roke. Ali Vidaič, ko to zapazi, pozabi, da ima pred seboj sovražnika in prihiti, da vlovi padajočega v svoji roki. Prisloni si ga ob sedlo.

Kakor zblaznela zakriči Mara, da je odmevalo od skalnate planine in se zgrudi nezavestna raz konja. Teta, oče, brata in nevestin vodja priskočijo nezavestni na pomoč. Na obeh straneh nastane vpitje in zmešnjava. Kapitan tuzelski in beg Zlatarevič priskočita takoj k ranjencu, obe četi pa se skupno zberete okoli bojišča.

Begu Zlatareviču zavre kri, ko vidi svojega prijatelja v krvi in omedlevici.

„Lahko je sekati s sabljo, kadar se nasprotnik ne more braniti pošteno; to ni bilo junaški!“ reče razkačeni beg Zlatarevič Ali-paši, a ta ga samo temno pogleda in ne reče nič.

„Ne oštevaj ga!“ izpregovori kapitan iz Tuzle, „morda bi bil ti na njegovem mestu storil ravno tako.“

Huseina položijo na travo in mu pod glavo pripravijo zloženo suknjo. Bil je bled, kakor mrlič, kri pa mu je tekla tako obilno, da je bila trata okoli njega takoj celó krvava. Tudi Rustem-beg se je približal. Starcu je bilo žal za mladeniča in ginjen reče begu Zlatareviču:

„Glejte, da mu zastavite kri in spravite ga do moje hiše. Ako mu je odločeno, da ozdravi, naj

ostane tam tako dolgo, dokler se more vrniti domu. Nas pa pustite mirno naprej, Ali-paša je zmagal — in končana je cela zadeva.“

Tako se tudi zgodi. Svatje nadaljujejo svojo pot naprej, vzamejo nezavestno nevesto s sebo in kmalu izginejo v dolini, ki drži proti Tuzli.

Huseinovi tovariši ostanejo pri ranjencu in mu s težko silo ustavijo kri; ko mu še dobro obvežejo rano in nasekajo s sabljami mladega vejevja za nosilnico, odnesejo na nji nesrečnega mladeniča.

Tužnih obrazov jezdijo za ranjencem njegovi prijatelji, zelo nesrečni vsled nemile usode, ki je zadela milega tovariša. „Bržčas mu je bilo odločeno tako!“ govoré tiho med sebo, uklanjaje se višjim odlokom, kateri prihajajo z onega sveta.

VI.

Da se vzdrži v Bosni količkaj kakšen red, imenoval je sultan za nemirno deželo novega vezirja, ki bi naj nadomestil izgnanega Avdurahima.

Novi vezir Morali-paša došel je spomladi leta 1829. v Bosno, ravno takrat, ko se je skutarski paša Mustafa Bušatli, od Turkov in Albancev tudi Škodrapaša imenovani, spravljal na pot proti Rusom, da pomiri sultana, kateri mu je v svoji stiski že presedal z vednimi prošnjami, naj se poda nad Rusa in mu zabrani pot čez Balkan, čez gorovje, ki varuje Turčijo od severne strani.

Paša Mustafa je bil takrat še imenitna oseba. Po smrti Ali-paše janinskega govorilo se je med Albanci samo le njegovo ime. Star je bil takrat še le 25 let, zapovedoval pa je več pašalikom*), ki so bili že od pamtiveka dosledno v obitelji Bušatlijev. Tudi on je bil nasprotnik Mahmudovim preosnovam. Ni lahko rekel samo enkrat, da je vedno pripravljen z mečem v roki in v stari opravi svojih prednikov služiti sultanu, pa v drugi opravi nikdar.

Javno mnenje v Turčiji je pripisovalo vse nesreče in nadloge, katere so druga za drugo obiskale vlado in sultana, samo sultanovim reformam; radi tega je paša Mustafa nevoljen in samo zato, da se očitno ne spre s sultanom krenil s svojimi ljudmi proti Rusom. S kakšno 35.000 mož broječo vojsko dospel v Vidin, kjer se je jel pripravljati na odpor. Storil pa je vse le na videz. Glavna skrb mu je bila ta, da reši svojo vojsko; vedel je, da mu bode podaril sultan svilenο vrv**), ako ga porazi Rus in mu pobije vojsko. Udani njegovi tovariši so rekali: zdaj so med dvema sovražnikoma, med Rusom in sultanom; kdo ve, katerega se je treba bati bolj, kateri izmed teh je nevarnejši.

Ni se torej čuditi, čemu ni našla ruska vojska nikjer pravega upora. Ako bi bil Mustafa-paša hotel, morda bi bil lahko preprečil ruski prehod čez Balkan.

*) pašalik = področje, zemlja in oblast paše pomeni tudi čast paše.

**) Sultan pošlje odličnejšim Turčinom, kadar jih hoče kaznovati s smrtjo, svilenο vrv, s katero se mora dotičnik obesiti sam; sicer ga pa usmrtijo sultanovi sluge.

General Diebič je prišel črez gorovje s tako lahkoto, da je bil sam iznenaden. Ne jedno mesto, ne jedna vojska se mu ni uprla. Ko je dobil v svojo last še Jedreno (Adrianopel), bilo je vprašanje med obema velikima carstvama odločeno na mah.

V Carigradu je nastala vsled teh dogodkov velika razburjenost. Turbani in janičarske obleke začnejo se zopet kazati, nezadovoljneži se jamejo zbirati k tajnim posvetovanjem, kjer se sklene naposled, da se mora sultan pregnati s prestola, kako hitro se bodo prikazale ruske čete pred Carigradom.

Sultan Mahmud, spoznavši nevarno gibanje, odloči se izmed dveh zla odbrati najmanjše. Pošlje torej v ruski tabor odposlance, ki naj sklenejo premirje, on pa še istega dne, ko so odpotovali odposlanci, začne grozno gospodariti po Carigradu. Zarotnike in vse sumljive osebe da poloviti in v kratkem času so bile carigrajske ulice pokrite z mrtvimi trupli pobitih nesrečnežev, kateri so si bili usojali breniti sultana raz svojega prestola.

Odposlanci so bili istočasno sklenili mir z Rusi, vsled česar je izgubil sultan podonavske kneževine.

Mustafa-paša, čuvši o dogodkih v prestolnem mestu, dvigne se s svojo vojsko in se približa Rusom. Njegova nakana je bila, obrniti se proti Carigradu, pahniti sultana s prestola in uvesti stari red; toda Rusi ga pod generalom Geismarom potisnejo nazaj. Mustafa-paša ostal je potem še dalje časa v taboru pri Filipopolju. Ž njim je bilo tudi več tisoč Bošnjakov, kateri so mu prišli pomagat, ko je bilo že prepozno. Ko je izrubil z velikimi prikladami veliko svoto

denarja iz pokrajine, kjer je taboril in dobil veliko svoto od sultana, vrne se Mustafa-paša domu, kjer hoče za svoje nakane počakati boljše prilike. Ž njim se razidejo tudi Bošnjaki, kateri poneso ogromni plen v svoje planine.

Na razstanku poslove se vodje Bošnjakov in Albancev kakor bratje, kakor zavezniki. „O priliki v Stambul!“ *) zakličejo si še zadnjič drug drugemu. V teh besedah je bila izražena njihova trdna odločnost, vojna osnova za bližnjo bodočnost.

Te Bošnjake so bili pripeljali nekateri bosanski kapitani, katere je bil vezir Avdurahim nagovoril še v zadnjem času, naj gredo v obrambo sultanovo proti narodnemu in verskemu sovražniku Rusu. Prišedši do Filipopolja, kjer so se pridružili Mustafu-paši in njegovim Albancem, postali so kmalu takšni, kakor ti, navidez najeti branitelji, v istini pa zakleti sovražniki sultanovi.

Pa sultan je vedel vse dobro in imel je prav, ko je sodil, da niso pravi njegovi sovražniki v ruskem taboru, ampak v taboru Albancev in Bošnjakov. Zato je sklenil, da se požuri s sklepom mira z Rusi, čeprav je bil ta mir zanj zelo sramoten. Vsa Evropa se je čudila naglemu odloku gjaur-sultanovem, a on je dobro vedel, kaj dela. Ravnanje Bošnjakov v zadnjem času, sosebnost pa dogodki na Orlovem polju so silno pekli sultana na duši in zaklel se je pri slavi svojega rodu, da mora streti moč trdovratnih bosanskih vele-možev. Carjevo svetovalstvo samo je od dne do dne

*) Stambul = Carigrad.

spoznalo bolj in bolj, da so bosanski mohamedanci izdajalci, kakor krščeni gjauri in da cesarstvo ne bode prej imelo miru, dokler jim ne bodo odvzete njihove predprave in preoblasti.

Morali-paša, katerega je sultan poslal v Bosno za vezirja, imel je naročilo, naj povsem vlada mirno in ne draži Bošnjakov, dokler ne dobi iz Carigrada novih nalog. Vsled tega je umljivo, da se novi vezir pri svojem dohodu v Bosno ni vrnil v Sarajevo, ampak v Travnik, v staro prestolico bosanskih vezirjev. Bošnjakom je bil ta dogodek prav povolji in radovali so se, misleč, da skriva sultan rogove in da se zopet vračajo časi starega reda.

Pa sultan se je pripravljaj, kako hoče na lokavi način uničiti glavarje bosanskih upornikov. Slabo se je tedaj upiral, ko je ruski poslanik zahteval od njega, da se ima Bosna razkosati v korist novourejene srbske države. Sultan je privolil v razkosanje pogojno, ako se med Bosno in Srbijo uredijo stare meje. Turški komisarji dospejo kmalu v Belgrad k srbskemu knezu Milošu in tukaj se stori dogovor, da se ima uravnava meje najprej izvršiti ob reki Drini naprej. Komisarji sultanovi in odbornika Miloševa Veljkovič in Milosavljevič podajo se z nekaterimi inžinerji naprej v zbornički pašalik.

Bila je prišla pomlad leta 1829. Sneg je bil že izginil raz bosanskih planin in hribov, a ž njim je tudi izgubila zima glavno svojo moč. Potoki in reke so narastli, trava je začela zeleniti po ravninah in dolinah, pa tudi planine in hribi so se jeli oblačiti v zeleno rjuho. Drevje in grmovje je poganjalo liste,

a prerane cvetlice so klile po gričih in dolinah, oznanjaje krasoto in milino najlepšega letnega časa.

V gradu Zvorniku, sezidanem ob strmem rebbru griča Mladjevca, vladal je takrat Ali-paša Vidaič, dedni zvorniški beg in glavar zvorniškega pašalika. Kakor orel v svojem nepristopnem gnezdu, tako je Ali-paša sedel v svojem trdnem visokem gradu, ki je bil obdan z dvema močnima zidovoma, in se ni bal navalov sovražnikovih. Raz grajskih zidov so štrleli veliki, stari topovi, a v grajskem ozidju je bilo veliko moštva. Tukaj je že več mesecev bivala Mara, Rustem-begova hči, zdaj žena Ali-pašina. Kakor sužinji, ki se v verige okovana dolgočasi v ječi in nima upanja, ali bode prišla kdaj zopet k svobodi in se rešila neznosnega stanja, tako so tudi Mari tekli dnevi v novem bivališču. Vsaki dan ista žalost, isto obupavanje od onega trenutka, ko jo je bil Husein izgubil v nesrečnem droboju. Pa on ji je še danes jedina želja, goreča ljubav njenega ranjenega srca, ali ta želja, ta ljubav ji izpodjeda mladost, mori in izpodjeda koreninice njenega mladega življenja. Oči mlade pašinje so skoraj vedno solzne, lica so upala, usta pa kakor izgorela vsled notranje tužne boli. Njeni soprog vidi vsaki dan žalost mlade žene, vé tudi za vzrok te žalosti, a nima srca, da bi jo utešil. Izprva je mislil: nesrečnica je mlada, bode pozabila; ko pa opazi, da postaja njena otožnost večja in vedno večja, izgubi upanje, da mu bode Mara kdaj naklonjena v ljubezni. Mladi paša je postal nesrečen v tem svojem uverjenju; temnega pogleda in sklonjene glave hodil je kakor samotar po grajskih

prostorih in ni našel nikjer iskanega miru in pokoja. Rad bi bil žrtvoval svojo srečo, blago in čast, da bi le mogel v krasni ženi obuditi kakšno čuvstvo do njega in ji vsaj majhen del vrniti onega zadovoljstva, katero je bilo prej njena najdražja last. Pred mesecem je poslal po Jurko, njeno tovaršico iz mladih let, samo da bi ugodil vsaki njeni želji. Mari je res prijalo društvo dobre seljanke, ker je zdaj imela vsaj stvar, kateri je lahko potožila in katera jo je umela. Kadar sta sedeli sami skupaj, motal se je ves njun pogovor le o Huseinu in nesrečni ljubezni med njim in Mari. Ali-paši je bilo ljubo, da je vsaj v eni reči ugodil ženi, a spoznal je pa tudi, da vsled tega nič ni pridobil za-sé, da ni bolest njenega srca ozdravil celó nič in da ni v njem obudil nikakega zanimanja do sebe.

Ravno sedi Mara pri oknu svoje sobe. Okno je odprto, tako da solnčna toplota in sveži zrak mile pomladi lahko dohajata skozi omrežje, s katerim je okno zavarovano.

„Kako je zunaj lepo!“ izpregovori Mara, „še nekaj dni in oživela bode cela priroda“

„Takrat bode tudi tebi odleglo, gospa! Potem bodeš veliko veselejšega srca.“

„Oh, ne — Jurka! Brez njega ni zame veselja. Ko bi ga, oh, le mogla videti!“

„Ne vznemirjaj se radi njega; gotovo je ozdravil.“

Toda kaj bi ti hasnilo, ako bi ga videla? Tebi bi bilo hudo in njemu tudi.“

„Jaz pa mislim, da bi ozdravila takrat; srce mi pravi, da bi bila tedaj srečna.“

„Ali srce te vara, gospa! Srečna bi bila en trenutek, potem pa stokrat nesrečnejša. Ne veruj, kar ti pravi srce.“

„Povej mi, Jurka, ali me bode pozabil Husein?“

„Mislim, da te ne bode hotel pozabiti; seveda bilo bi bolje, ako bi te pozabil, ker bi potem morda postalo zdravo tvoje srce.“

„Ne, ne! Naj le misli name, dokler bodem živa — saj itak ne bode trajalo dolgo . . . kaj ne? V svoji bolezni se me je gotovo spominjal velikrat?“

„Da, je, gospa! V največjih bolečinah je pogo-stokrat zval tvoje ime.“

Jurka ji je to povedala vsaj stokrat, a Mara jo je poslušala tako rada, da jo je zopet in zopet izpraševala. Povedati moramo, da so težkoranjenega Huseina nesli z bojišča v Altomanovičevo hišo, kjer je bolan ležal tri tedne, dokler ni okreval toliko, da so ga mogli spraviti domu. V bolezni mu je stregla Jurka, ker je sam hotel tako.

„Oh, dragi moj! Nesrečni moj ljubimec!“ toži Mara in skrije velo lice v svoji roki izmed prstov pa se potčijo solze.

„Zopet se jočeš, gospa!“ kara jo Jurka, ki se je bila že naveličala gledati take prizore.

„Pusti me, pusti potem mi bode lažje . . . saj mi je že zdaj lažje.“

Istočasno stopi v sobo Ali-paša Vidaič. Kakor ga Jurka zagleda, vzdigne se s svojega mesta in odide iz sobe. Ali pogleda svojo ženo, vidi njeno zajokano lice in čelo se mu zmrači:

„Naveličal sem se že tvojih solz, Mara. Skrbel sem, da bi te razveselil, a ni se mi posrečilo. Vedno si žalostna, vedno otožna. Morda bodeš doma pri očetu veselejša. Sneg je že skopnel, v nekaterih dneh bode vsa planina zelena in za potovanje bode lep čas. Spremiti te hočem na tvoj dom, k tvojemu očetu in tvojima bratoma in tamkaj lahko ostaneva, kakor dolgo ti bode volja.“

„Hvala ti, gospod, ne želim si kaj takega. Rajši ostanem tukaj.“

„Kaj? Ali res ne želiš videti očeta, brata, domovje, kjer si se rodila in odrastla?“

„Očeta in brata vidim lahko tudi tukaj; njim je lažje potovati semkaj, ako žele biti okoli mene.“

„Mislil sem, da ti spolnim željo.“

„Ne, gospod!“ odgovori Mara. „Nimam take želje“. In resnično ni želela vrniti se le za trenutek domu. Večkrat je bila že mislila kaj takega, a vsikdar se je stresla pri spominu, da mora potovati mimo onega mesta, kjer je bila postala nesrečna za celo svoje življenje, kjer je njeni dragi na tako nesrečen slučaj izgubil njo in skoraj tudi svoje življenje. Ali domu? Tam ni reva imela ničesar, kar bi jo veselilo. Oče in brata so bili na strani Alijevi in to bi v nji povzročalo še večjo žalost. Huseina bi itak na mogla videti; vedela je dobro, da bi zato skrbela oče in oba brata. Jedina stvar iz njenega domovje, ki je poznala njene bolečine in trpela ž njo, Jurka — ta je bila pa tako pri nji. Ona je res govorila živo resnico, rekši, da ne želi obiskati svojega doma.

„Kaj torej želiš? Govori, vse ti hočem izpolniti!“ nadaljuje Ali-paša po kratkem prestanku.

„Nič, Ali-paša!“

„Da, da,“ pripomni Ali-paša kakor za-se, „ti veš, da to, česar si želiš, ti ne morem izpolniti.“

Mara molči, a lice ji je blede in mrzlo kot led. Njen molk je značil, kako je govoril paša resnico.

„Delaš mi veliko skrbi, Mara!“

„Saj te ubogam v vsem, kaj torej hočeš?“

„Kaj hočem?“ govori Ali-paša s tresočim glasom. Marine besede in oko mu kakor ogenj vzbujajo dušo.

„Ljubezen je, katero zahtevam od tebe, od svoje žene!“

„Ljubezen?“ vzklikne Mara in dvigne glavo.

„Ti si jo zadušil s krvjo!“

„Nesrečnica!“ zakliče Ali-paša in oster nož se mu zasveti v vzdignjeni roki. „Tako odgovarjaš meni, svojemu gospodarju?“

„Na, ubij me!“ reče Mara in stopi za korak naprej. „Bolje je, ako poginem in z menoj sad, kojega nosem v telesu.“

Mara je res v nekaterih mescih postala mati in to je bila edina tolažba Ali-paši v nesrečnem zakonu. „Samo če mi rodi sinka, pa bode takoj bolje!“ rekel je mnogokrat sam pri sebi, nadjaše se, da bode nežno dete, ko je pričakoval tako željno, zblížalo očeta in mater.

Ko torej sliši Ali zadnje Marine besede, vrže nož jezno v kot.

„Pomiri se!“ izpregovori po malem prestanku. „Bolehna si; ne veš, kaj govoriš ... Dušo tvojo

ogrinja oblak žalosti, toda prisijalo bode solnce, ki bode prepodilo ta oblak . . .“

V istem trenutku zasliši se v prvem grajskem dvorišču velik hrup in krik.

„Kaj li je?“ vpraša paša Ali in skoči ven iz Marine sobe.

V grajsko dvorišče je bila prirele velika množica ljudstva. Kakih petnajst postopačev, katere je Ali-paša rabil v svojem pašaliku *) kot ogleduhe in vohune, pritiralo je na dvorišče pet odličnejših zvezanih kristjanov in dva odlična Turka, ki sta pa prosta stopala poleg prvih. Zvezani kristjani so bili srbska dva odposlanca, ki sta imela urediti mejo med Srbijo in Bosno, Veljkovič in Milosavljevič in trije inženjerji, najete v Avstriji. Turka pa sta bila Čakif-beg in Abdul-aga, turška poverjenika za tisti po-rel. Ljudstvo okoli njih jih grdi in psuje, kakor kakšne zločince.

„Kaj so zakrivili ti ljudje?“ vpraša Ali-paša ljudstvo, ko stopi med trumo.

„Častiti paša!“ jame Veljkovič govoriti mirno nas vseh najvišji gospodar, presvetli sultan, je odredili da se morajo urediti meje med Srbijo in Bosno. Moj gospodar, srbski knez Miloš, v katerega službi sem, izposlal je mene in mojega tovariša, da v družbi onih dveh gospodov iz Carigrada izvršimo to nalogo. Dobili smo si one može“, pri teh besedah pokaže na inženjerje, „in začeli smo meriti po tvojem pašaliku; pa pridejo tvoji najeti ljudje, vohuni, a ne samo

*) pašalik = okraj, kateremu zapoveduje paša.

da nam ne puste meriti dalje, ampak nas zvezane kakor lopove pritirajo sem.“

„Ker so nam povedali, da hočejo od tvojega pašalika odtrgati precej zemlje,“ zakliče jeden izmed vohunov Ali-paši.

„In bode tudi tako, ker bode sultan odobril kar bomo storili!“ izpregovori ošabno Abdul-aga. „Pozivljem te, paša,“ nadaljuje in gleda ostro v Ali Vidaiča, „da oprostiš te ljudi, sicer nam je smatrati, da si se protivil sultanu in njegovim zapovedim.“

Ali Vidaič odmah razvidi v svojem bistrem umu, kako se suče cela zadeva. Brž spozna, da hoče sultan v prid srbskega kneza Miloša razkosati Bosno, kajti ta knez je bil napram bosanskim begom vedno veren zaveznik sultanov; spozna tudi, da hoče sultan na ta način oslabiti svoje bosanske nasprotnike. Vzravnavši visoko svojo postavo in pomerivši s ponosnim pogledom predrznega Turka, reče:

„Ako je res, kar sem slišal, tedaj reci sultanu, da hočem jaz kot njegov sluga storiti nekaj, kar bode njemu kot gospodarju neprijetno: branil bodem stare meje njegovega carstva. Dokler si bodem mogel opasovati svojo sabljo in dokler bodem zapovedoval v svojem pašaliku, ne bode se niti gruda zemlje odvalila drugam.“

„Toliko torej maraš za voljo sultanovo?“ oglasi se jeze kipeči Cakif-beg.

„Toliko, kolikor mara on za nas Bošnjake!“ odreže se moško Ali-paša.

„Ničvrednež!“ zakriči Abdul-aga in zagrozi z dvignjeno pestjo Ali-paši. Ta se mirno obrne in

pomigne z roko svojim vojakom, ki so stali dalje zadaj in bili vsak čas pripravljeni na povelja svojega gospoda.

„Te ljudi peljite v ječo in okujte jih v verige!“ zapove glasno Ali-paša.

„Ali tudi naju?“ vprašata naglo Čakif-beg in Abdul-aga in primeta za roč svoje sablje.

„Odpeljite jih!“ ponovi Ali-paša z močnejšim glasom in vojaki popadejo najprej turška poverjenika, razorožijo ju in ju odvedejo z ostalo petorico kristjanov v ječo, kjer okujejo vse v težke okove.

Prezirljivo jih pogleda Ali-paša: „Kako pač lahko razveselite sultana, ker ste tako naglo dovršili mučno delo!“ reče porogljivo za odhajajočimi in odide v svoje sobane, ljudstvo se pa pomalem razide prav zadovoljno.

Ali-pašini jetniki so prebili v temni ječi morda najtežjo noč svojega življenja. Ker nobeden izmed njih ni bil vajeen tacega stanovanja, jeli so zaklinjati ječarja že zgodaj, ko jim je bil prinesel hleb hruha in vrč vode, naj jih odvede pred pašo.

Prezebli in vsled bedenja utrujeni stopijo pred pašo, kateri je radoveden slišati, kaj hočejo od njega.

„Kaj hočete od mene?“ vpraša jih Ali celo kratko.

„Častiti paša!“ začne z mehkim glasom prej tako oblastni Abdul-aga. „Carjevi sluge smo, a tudi kristjani tukaj imajo svojega gospodarja. Jedni kakor drugi moramo ubogati, kaj nam zapove gospodar. Nismo iz svoje volje, ampak slušajoči višjo voljo prišli v tvoj pašalik, da izvršimo, kar se nam je

zaukazalo. Daj nam svobodo in ne zadržuj nas v ječi, kakor bi bili lopovi in razbojniki.“

„Izpustim vas naj?“ vpraša Ali-paša po kratkem premišljevanju, „a kdo mi jamči, da mi zopet kmalu po izpustu ne nadaljujete kar ste bili začeli?“

Damo ti besedo, da ne bomo!“ rečeta z enim glasom oba turška poverjenika.

„Tudi mi, gospodar!“ pripomnijo naglo srbska podanika in inženirji.

„Ako je tako,“ odloči Ali-paša, „in se hočete zakleti vsak pri svoji veri, da ne boste več stavili noge v moj pašalik, tedaj lahko odidete in poveste vsak svojemu gospodarju, kaj se vam je pripetilo.“

Komisarijem ne preostaje drugega, kakor pokoriti se volji odločnega paše.

Čakif-beg in Abdul-aga prisežeta na koran, kristjani pa v prisotnosti zborniškega paše prisežejo pred gorečimi svečami na sveti evangelij, da ne bodo kdaj več prestopili meje zborniškega pašalika.

„Zdaj idite!“ reče jim potem Ali-paša. „Toda če mi še enkrat pridete v roko, takrat vas dam ponatakniiti na kole ob pravi meji, da vidijo oni, ki bi hoteli priti za vami, kako zna Ali-paša označiti mejo stare Bosne.“

Komisarji odidejo ponižani, pa srečni, da so odnesli žive glave.

Sultan Mahmud in knez Miloš nista pošiljala več svojih poverjenikov, da uredijo mejo. Bila sta zadovoljna, da so se čez tri leta priredili načrti nove

meje in ko sta jih potrdila oba, poslala sta jih petrogradskemu dvoru, kateri je kot zadnji potrdil tako, da se Bosna okrši v prid nove srbske državnice.

* * *

Črez nekoliko tednov po ravno navedenem dogodku s poverjeniki prinese poslanec bosanskega vezirja Morali-paše v Zvornik sultanov ferman*), s katerim se Ali-paša odstavlja vseh svojih časti. To je bila kazen, s katero je mislil sultan uničiti predrznega upornika v Zvorniku. Pa ta se ni celo najmanj čutil v nadlogi, ampak je vladal v svojem pašaliku, kakor prej pred izročitvo fermana. „Svojevoljno ne dam oblasti iz roke,“ rekel je Ali-paša, „če kdo hoče, da mi s silo vzame oblast naj pride!“ Toda do sile ni prišlo. Ne sultan in ne vezir nista imela toliko moči, da bi pokorila z oboroženo roko Ali-pašo.

VII.

V Belgradu jele so se dogajati važne stvari. Meseca avgusta 1830. l. dospe iz Carigrada odlok, s katerim se je imenoval Miloš Obrenović srbskim knezom. Tako je bila Milošu izpolnjena najvročja želja, ker je še le zdaj bila njegovim potomcem zagotovljena oblast v Srbiji. Nadalje so se Srbom še istega leta dovolile razne svobode, vsled katerih so mogli zdaj svobodno priznavati svojo vero, voliti si sodnike in uradnike v svoji deželi, ustanavljati šole, bolnišnice in

*) ferman = cesarjev pismeni ukaz.

tiskarne in izdajati potne listke za vso cesarstvo. Poleg teh svobod jim je bilo zagotovljeno, da razun letnega davka nimajo ničesar plačevati otomanski (turški) vladi, da jim razun posadk po trdnjavah ni treba trpeti Turka v svoji deželi in naposled, da se naj vso turško posestvo izroči domačinom, da je ti oskrbujejo. Te svobode je podelil sultan Mahmud „pokorni raji*)“ pod pogoji, da pa „sicer ostane njegov podložnik.“

Poln radosti razpošlje Miloš v vse okraje pozive na zbor, ki se ima vršiti na dan svetega Andreja na Vračaru, kjer se bode prečitalo sultanovo pismo in se potem pomazilil Miloš Obrenović v srbskega kneza z dednimi pravicami. K tej redki slavnosti povabi Miloš tudi več odličnejših gostov, kakor bosanskega vezirja Morali-pašo, Vehidži-pašo vidinskega, Ali-pašo Vidaiča, katerega nazove v pismu kot „svojega dragega soseda.“ Iz Bosne dobi takšnih vezil več begov in kapitanov, ki so bili znanci Miloševi. Bili so sami takšni, ki so bili zadovoljni z novo ureditvijo, sami naravni zavezniki kneza Miloša, ki so kakor ta želeli, da se čim prej raztegnejo svoboščine bosanskih begov in kapitanov. Toda Ali-paša se ni osebno odzval pozivu, ker se je bal zarote, ampak je poslal na Milošev dvor svojega bratranca Mahmud-ago. In če bi tudi se ne bilo bati zarote, vendar bi se bil težko podal od doma, kjer je zdaj imel dovolj radosti. Mara mu je pred letom porodila sina in Ali-paša je od tega časa kakor prerojen; večkrat na dan si

*) raja = kristjan kot turški podložnik.

pogleduje dete in srce se mu topi veselja, kadar se mu ono smeji, kadar ga kliče z besedo „ata“ ali kadar se negotovih korakov in razprostrtima rokam priblicuje k njemu. Tudi mlada mati je vesela otročiča, pritiska ga na svoje prsi in posipava ga s solzami in poljubi, ki so poroki materine sreče in ljubezni. Za njo je to dete najslajša tolažba in ona je naj-srečnejša, kadar more sama gojiti ljubljenca in mu pomagati jecljati sladke besede. Ali-paša vidi to in v njem se budi upanje, da zna to dete biti angelj miritelj med njim in materjo in da zna ljubezen, katero goji Mara proti nedolžnemu detetu, izriniti iz njenega ono ljubezen, katera jo je dozdej delala tako nesrečno. Toda to upanje je bilo varljivo, ker imate ljubezen proti detetu in ljubezen proti ljubemu vsaka druga tla v človeškem srcu in je druga od druge tako različna, da lahko raste jedna ljubav poleg druge brez škode.

Nekega lepega dne meseca septembra, ko se je solnce nagibalo že proti zapadu, sprehajal se je Ali-paša po dvorišču v hladu gabrovih dreves, ki so bila ob grajskem zidu zasajena. Neprijetne misli so mu blodile po glavi in mu vznemirjale dušo. Misli o nespremenljivi hladnosti Marini, o nemilosti sultanovi in pregnanstvu, katero je izrečeno nad njim z odstavo njegovo kot glavar zborničnega pašalika, misli o detetovi prihodnosti so mu rojile po glavi. Nakrat prihrumi k njemu več slug in mu javi, da je v mesto prijezdil njegov bratranec Mahmud-aga z nekim drugim, ki mora biti bogat beg ali paša, ima sijajno spremstvo in da že jezdita gori proti gradu.

Ali-paša se poda pred velika vrata in jame opazovati prihajajoče, ki so že jezdili navkreber proti gradu. Trojica mož je jezdila bolj predi od drugih. Jeden je bil nedvomno Mahmud-aga, njega je poznal najbolje; ko se približajo bolje, spozna tudi jezdeca na desni: bil je Memič-aga srebreniški. Samo tretjega došleca ni poznal, bil mu je celo tuj. Prišel je in ustavil svojega konja celo pred Vidaičem, kateri ga je gledal radoveden; vljudno je pozdravil grajskega gospodarja, stopil raz konja in ga dal čakajočemu slugi, da ga je odvedel v hlev. Bil je človek že bolj prileten s črnimi brkami in črno brado, a poslednja se je jela že siviti tuintam. Lice je bilo prijazno in zanimivo, sosebnost kadarkoli je govoril, ker so se mu takrat usta rada zategnila v nasmeh. Ta človek je bil navidez zelo sladak, pa dober poznavalec ljudi bi bil namah pogodil, da spada v ono vrsto sladkih oseb, katerim preveč zaupljivi ljudje preveč verujejo v svojo lastno škodo.

„Vezir bosanski sem, Morali-paša,“ predstavi se sladko in pregladko nepoznani prišlec, kateri je imel v Carigradu dovolj prilike priučiti si moderne evropejske običaje. „Vračaje se iz Belgrada imel sem toplo željo, da te obiščem, častiti Ali-paša, ker želim, da se sprijazniva in postaneva dobra prijatelja, kakor se spodobi pravim mohamedanom, ki slušajo jednega carja in jednega Boga.“

Ali-paša se začudi takšnemu obisku in je na prvi hip v zadregi, kaj naj odgovori. Po kratkem molku, ko si je zbral svoje misli, pokloni se globoko

vezirju in ga prosi, naj gre v njegov konak.*) Vezir, Mahmud-aga, Memič-aga in Gjul-aga, ki je bil v vezirjevem spremstvu, potem pa tudi vezirjev blagajničar podajo se v sobano. Vojaštvo v spremstvu da Ali-aga razvrstiti v primerne prostore, kjer se kmalu sprijazni in seznani z Alijevim moštvom.

S srčnim gostoljubjem sprejme Ali Vidaič svoje goste in jim da prirediti obilno večerjo. V srebrnih skledah prinašajo kmalu sluge običajna bosanska jedila kakor juho, pilav (turška mesna jed), potico in na posled celo pečeno jagnje. Gosti kmalu in hitro odvečerjajo, kajti po večerji je bilo treba pripovedovati, kaj so videli v Belgradu. Ko je po večerji prišla na vrsto običajna kava in so sluge prinesli gostom pipe, jelo se je pripovedovanje o svečanostih, katerim so prišleci prisostovali osebno.

„Črez osem tisoč ljudi iz vseh krajev Srbije se je bilo zbralo,“ začne pripovedovati Gjul-aga, stari prijatelj kneza Miloša, „da vidi redko slavnost. Množica je pred Belgradom razpela šotore in prenočila v njih, a ko je zasijalo solnce, podala se je vesela in v prazničnih oblačilih na Vračar, da vidi, kaj se bode godilo. Tukaj na Vračaru je že čakal knez Miloš s svojimi svetovalci in s celo skupščino (zborom). Ni trajalo dolgo in v sijajnem spremstvu, v katerem smo se nahajali tudi mi, prijezdi paša Husein belograjski, noseč zastavo s tremi konjskimi repi**) in

*) konak = dvor

**) vojaški dostojanstveniki se pri Turkih odlikujejo po množini konjskih repov, katere nosijo na svoji zastavi.

pozdravi kneza. Knez Miloš pade na kolena, sprejme iz pašinih rok sultanovo pismo, s katerim se priznava svobodnost Srbov, poljubi in poda je enemu svojih svetovalcev, kateri prečita pismo na glas vsemu zbranemu ljudstvu. Vse je začelo same radosti klicati, objemati se in poljubovati. Vse je blagoslavljal sultana, ki je vendar enkrat ušlišal njihovo želje. Že drugega dne, ko je bilo prišlo pismo v Belgrad in se je izvedelo, da sme vsak priznavati svojo vero, privlekli so bili Srbi zvonove v svoje cerkve. Kakor hitro je torej pismo prečitano, že začno po vseh cerkvah zvoniti kakor besni. Knez Miloš in ž njim vse ljudstvo se poda brž v cerkev in tukaj pomazili škof kneza v znamenje, da je on tudi po volji krščanskega Boga postal vladar. Zdaj je Miloš v svoji državi priznan gospodar, Srbija pa je izgubljena za nas, kar je še Turkov v nji bode bolje, ako se umakne iz te države.“

„To vse je delo Rusa,“ pripomni Menič-aga, „krivi smo nekoliko tudi pa mi Bošnjaki. Ako bi se ne bili razšli pred dvema letoma, ampak šli po kakem drugem potu nad Rusa, gotovo bi ne bilo prišlo tako daleč.“

Ali-paša se namrdne, ko sliši, kaj govori Menič-aga in hoče tako pokazati, da mu ni prijetno slušati take pogovore. Vezir, da popravi neprijetno stvar, umeša se v pogovor in meni:

„Okolnosti so bile temu krive. Vezir Avdurahim moj prednik, ni bil priljubljen v deželi in tako je umljivo, čemu se je vse prigodilo tako in ne drugače. Če bi bili imeli Bošnjaki takrat vezirja po svoji volji, spravili bi sultana iz zadrege.“

„Tako je, ravno tako!“ potrdita Gjul-aga in Mahmud-aga, dočim je Ali-paša očitno razveseljen vsled takih besed izpod obrvi gledal na vezirja.

Ko so trudni potniki jeli razhajati se vsak v svojo sobo in se poslavljati z rekom: „Lahko noč!“ zadrži vezir gospodarja pri sebi in mu reče, naj sede poleg njega na blazino.*) Radoveden čaka Ali-paša, kaj bode. Vezir nekoliko premišlja, zatem pa začne:

„Dozdaj nisem imel prilike govoriti med štirimi očmi s tebo, torej me pa zdaj pazljivo poslušaj, kaj ti hočem povedati. Ti si, kakor sam veš, odstavljen kot paša zborniškega pašalika, ker si sultanova odposlanika in odposlanika kneza Miloša, koji so bili pooblašteni, da uredijo mejo med Bosno in Srbijo, dal vreči v okove in v ječo ter jih pognal črez mejo. Vedeti moraš, da je moral sultan tako ravnati s tebo, ker je tako zahteval ruski poslanik v Carigradu. No, da pa povem resnico, sultanu je bilo tvoje početje zelo povšeč, ker mu seveda ni moglo biti ljubo, ako bi se od Bosne, carjeve dežele, odločil del in pridjal Srbiji, katera zdaj itak ni več njegova. Zato te nihče ni napadel takrat, ko si kljubu sultanovemu povelju ostal na svojem mestu. Vendar sultanovemu povelju se pa moraš pokoriti, toda ne boj se“ — vezir začne govoriti prav tiho — „izgubil ne bodeš nič. Mesto zborniškega pašalika podelil se ti bode srebreniški, kateri je večji in bogatejši; ako imaš trdni grad tukaj, imaš ga tudi tam, a zamenjava je vsekako

*) Turki ne poznajo stolov, ampak sede na blazinah po tleh.

bolja. Potem pa, ko bodeš tam nekaj časa in se pokažeš udanega sultanu, bodem jaz predlagal prvi, naj te imenujejo bosanskim vezirjem. Dobro vem, da v Bosni ni zame pravega obstanka; Osman sem. a te prezirajo Bošnjaki. Nekaj časa še in oditi hočem tudi jaz — zdaj pa je odvisno samo od tebe, naj ti pade v krilo zlata jabelka ali ne.“

Morali-paša je govoril tako sladko, tako prosto-dušno, da je res Ali Vidaič vrjel povsem njegovim besedam. Kadar se obetajo časti in koristi, dajo se prevarati ljudje, ki niso lakomni po njih, ali kaj še le človek, ki ima težnje po njih. Takšen človek je bil Ali Vidaič. Čuvši, kaj je rekel vezir, bil je ves presenečen in v radostni zmešnjavi prijel je za rob vezirjeve suknje in ga poljubil.

„Hvala ti svetli gospodar!“ zamrmra Ali-paša. „Vem, kako lahko me povzdigne tvoja mogočnost.“

„To bode moja prva skrb, kakor hitro pridem domu. Do takrat nekoliko potrpi. Ne bode ti treba čakati dolgo.“ Po teh besedah se razideta. Ko je Ali Vidaič že bil zunaj, nasmeje se hudobno zviti Osman in reče: „Dobro, da je tako labkoveren ta bosanski pes. Uverjen sem, da se bode polovil v zanjko, katero sem mu tako lepo nastavil.“

Ali-paša pa obstoji v odprti veži. Silno je razburjen. „Ti bodeš še bosanski vezir!“ zvoni mu neprestano po ušesih. Nasloni se ob steber v veži in prekriža roki čez prsi. Na vzhodu se je nad hribi dvigal mesec in čarobno razsvetljeval vso okolico. Šum deroče Drine je udarjal na Alijevo uho, a

hladen jesenski vetrič pihljaj mu je po vročem licu. Prirodni čari mlademu paši še bolj razburijo živo domišljijo. „Da, vezir bodeš postal!“ govori samemu sebi. „Po čem človek želi, lahko tudi doseže. Če je ubogi dobrinjski govedar postal srbski knez, čemu bi ne mogel postati bosanski vezir jaz, ki sem potomec slavnega rodu, dedni beg zvorniški, paša velikega pašalika?“ Enake misli in čuvstva so polnila Ali-paši glavo in srce, ne daje mu miru. V veliki razburjenosti, v sladkih nadah poda se naposled v svojo sobo in leže k počitku.

Zjutraj, ko je bilo solnce že na nebu, krenejo dalje Ali-pašini gosti. Gospodar, ki je imel na sebi praznično obleko in se je ves svetil v srebru in zlatu, zajaha svojega čilega konjiča, da spremi nekaj časa deželskega poglavarja, bosanskega vezirja. Dospевši v mesto pod gradom najdejo ulice prenapolnjene z ljudstvom, katero se je zbralo, da vidi deželskega poglavarja in namestnika sultanovega. S prijaznimi pogledi se ozira vezir po množici, izmed katere se mu nekaterniki globoko klanjajo, a drugi v znamenje velikega spoštovanja padajo na obraz. Odličnejši pristopajo z upognjeno glavo in poljubujejo rob vezirjeve suknje. Spremši Morali-pašo še izven mesta, poslovi se Ali Vidaič na najljubeznjivejši način od njega in njegovih spremljevalcev in se v hudem diru vrne nazaj v grad. Mahmud-aga je imel po Ali Vidaiču nalogo, spremiti vezirja do Drine. Na razstanku reče vezir Mahmud-agi: „Drži se dobro, kadar pride čas. Takšne prilike so redke!“ Tudi Memić-aga in Gjula-aga mu rečeta enako, a on pa obljubi, da se hoče

pravilno ravnati. Bilo je očitno, da se je bila ta četvorica pogovorila o nečem.

Od tega časa so tekli Ali Vidaiču dnevi začetkoma mirno, zatem pa v nestrpnem pričakovanju. Čemu mu je rekel vezir: potrpi in počakaj, ne bode trajalo dolgo! a minila sta že dva meseca in vendar še nima željno pričakovanega odloka. Nastala je že zima. Mrzel veter je ogolil drevje do zadnjega lista in z mrzlim svojim dihom odrevenil zemeljsko površje. Ali-paša je bil že izgubil vso nado in je bil uverjen, da se je vezir ž njim ali samo pošalil ali ga hotel premeteno izkušati. Kmalu je imel priliko spoznati, kako se je varal. Okoli sredine meseca novembra dospe v Zvornik ravno isti vezirov sel, ki je bil pred letom prinesel carjev odlok o njegovi odstavi. Zdaj je prinesel nov odlok, s katerim se Ali Vidaič imenuje dednim pašam srebreniškim. Bilo je to odlikovanje veliko, dajalo je priliko doseči še več časti in bogatstva. Dozdaj so bili Vidaiči le dedni gospodarji samo enega mesta in le začasni paše, a zdaj jim je pripadel v podedovanje celi veliki pašalik. Slava, sijaj in mogočnost so bile Vidaičevemu rodu gotove. Tako je mislil Ali Vidaič, ko je sprejel sultanov odlok in v velikem svojem veselju je dal na najvišjem stolpu svojega grada razobesiti rodbinsko zastavo in dal v počeščenje sultanovega fermana (odloka) izpaliti petdeset strelav iz topov, ki so ležali na grajskem ozidju. Po mestu se nakrat razširi vest, da je postal Ali-paša tudi srebreniški paša in da bode zapustil svoj zvorniški grad, posestvo svojih pradedov ter bival v Srebrenici. Zvorničanom je bilo žal po svojem mladem gospodarju, ker so ga

spoštovali in ljubili kot junaka, kot dobrega in pravičnega gospodarja in kot potomca čvrstega in slavnega rodu, ki je tukaj gospodaril že iz prastarih časov.

Mali Ahmet — tako se je po starejšem materinem bratu imenoval sinček Ali Vidaičev — čuvši strel iz topov, vsled katerih se je pretresal ves grad, pritisne se plaho k materi in trepetaje posluša gromče glasove.

„Ne boj se, zlati sinko!“ prigovarja mu Mara in se smeji. „Tvoj oče se veseli, ker je dobil večjo posest za tebe. Daj Bog, da bi bil silen in slaven in“ — reče prav tiho — „veliko srečnejši od tvoje matere!“

Veselega lica vstopi v sobo Ali-paša. Sinček ga komaj zapazi in že prikoraca k njemu in se ga oprime okoli nog. Ali-paša se vsede na blazino k Mari in posadi dete na koleno; dete je jecljaje pripovedovalo očetu, kako zunaj grmijo topovi.

„Sultan mi je odpustil“, začne Ali-paša govoriti proti Mari, „pa še več, on mi je izkazal veliko milost, kakršne se že dolgo ne spominjajo v Bosni. Postal sem dedni paša srebreniški, kar ni mala reč. Čemu je skadrski paša Mustafa Bušatlija danes tako mogočen, da trepeče pred njim še celo Carigrad? Zato, ker že predolgo dobo njegova rodbina ima dedni skadrski pašalik. Tako se bode tudi, če Bog hoče, ojačil rod Vidaičev in se za čase in čase lahko štel med prve redove v Bosni.“

„Vesela sem, da se ti je izpolnila vroča želja, gospod“, odgovori Mara in dela na nekem ročnem

delu, „in da ti je odpustil sultan. Zdaj se lahko vsaj pomirimo in ni se nam več bati sultanovega maščevanja.“

„Nič se nam ni več bati, ker mesto maščevanja obiskal me je sultan s svojo milostjo. Hvala mu bodi! Jaz in moj rod mu hočemo biti hvaležni.“

„Kdaj nameravaš iti v Srebrenico, gospod?“

„Zdaj to zimo še ne grem. Gotovo je tudi tebi po volji, ako se preselimo še le spomladi.“

„Meni je seveda po volji; pozimi potovati je nadležno.“

In pri tem je tudi ostalo, da bode Ali Vidaič še le spomladi odrinil proti Srebrenici in prevzel v svojo oblast ondotni pašalik.

Begi in kapitani bosanski niso malo presenečeni, ko izvedo, da je Ali Vidaič postal dedni paša srebreniški. Prijatelji sultanovi so se radovali temu, ker so bili uverjeni, da je sultan na ta način zase pridobil mogočnega nasprotnika; uporniki pa, med katere se je do zadnjega časa štel Vidaič, preklinjali so ga kot odpadnika in izdajalca, ki je za sultanovo darilo izdal svoje brate in prijatelje, samo da ugotovi svoji pohlepnosti po bogatstvu in časti. Pa med sultanovimi prištaši je bil vendar jeden, kateri je o paši Ali Vidaiču sodil ravno tako, kakor nasprotniki sultana Mahmuda. Ta človek je bil kapitan v Gradačcu Husein-beg, ljubimec Marin.

Nastala je huda zima. Globoki sneg je pokrival zemljo in čuval ozimino, dokler se ta spomladi ne vzbudi z okrepčano močjo. Kakor hitro je skopnel sneg in so pomladanski vetrovi osušili zemljo, napiše

Ali-paša pismo Memič-agi srebreniškemu, v katerem pismu mu naznani, da bode čez mesec dni dospel v Srebrenico in vzel v svojo oblast pašalik, katerega mu je podelil sultan. Sel, kateri je ponesel imenovano pismo Memiču, prinese kmalu tudi odgovor. Ali-paša je ves začuden, ko prečita kratki, pa odločni odgovor Memičev: „Dozdaj sem jaz zapovedoval v Srebrenici, a ker nisem odvržen, hočem zapovedovati še naprej. Gospodarja nočem imeti nad sebo, ali če misliš, da ti cesarski ferman daje boljšo pravico od moje, tedaj le pridi!“ Tak kratek odgovor ni bil v takratnih časih nič novega. Sultanova in vezirjeva moč ste bili tako slabi, da je vsaki storil, kar je hotel. Kapitani in begi bosanski imeli so premnogokrat med sebo cele rodbinske vojske, a vezir je moral mirno gledati krvave borbe, ker ni imel toliko moči, da bi se vmešal v razpor in naredil red in mir. Memič-aga je bil že od nekdaj verni pristaš sultana Mahmuda in prijatelj njegovih vezirjev v Bosni in nikdo bi se ne bil nadjal od njega, da noče kot pašo priznati onega, katerega je imenoval sultan; in vendar je bilo tako!

„Treba je opasati sabljo!“ reče Ali-paša po kratkem premisleku. Brž razpošlje po mestu in njegovi okolici može svoje, kateri pozovejo junake k zastavi svojega gospoda in v boj proti sovražniku. V treh dneh je zbranih okoli tisoč krepkih junakov, ki so se bili prostovoljno odzvali Ali-pašinem pozivu. Ali sam je bil že tudi povsem pripravljen na odhod. Svojemu bratrancu Mahmud-agi izroči dete in ženo v varstvo, proseč ga, naj pazi na nju, kakor na svoje oko. Ali

se brž na to poda v orožnico, pripaše si bridko sabljo, s katero so se bili bojevali že njegovi dedje, zatakne v široki pas dva krasna samokresa in s srebrom okovani handžar ter stopi tako oborožen v Marino sobo.

„Ostani z Bogom! Čuvaj mi dete in sebe! Za vajino varstvo bode skrbel Mahmud!“ To rekši objame ženo in jo poljubi na čelo, potem stopi k sinčku, vzdigne ga z močnima rokama k sebi in ga poljubi s strastnim poljubim. Nato se naglo obrne in odide ginjen iz sobe.

„Pazi na sebe, gospodar!“ zakliče Mara za njim in dve solzi potočite se ji po licu. Sama ne ve prav, čemu ji je tako težko pri srcu, čemu toči solze. Ali jo boli, ker ne more ljubiti soproga, ki vendar tako iskreno ljubi njo in njeno dete? Ali se ji toži vsled misli, čemu ni Husein oni, ki jemlje od nje slovo, objemlje njo in njeno dete? „Oh, kako bi bila srečna ž njim!“ pride ji na misel, „kako bi tak razstaneek ž njim ugajal mojemu srcu, ker bi lahko zajokala na njegovih prsih in slušala iz njegovih ust mile tolažilne besede, najslajši ljubavni govor!“

Na grajskem dvoru so podvodje že pričakovali Alija; ta naglo zasede konja in odjezdi skozi mesto na poljano, kjer ga je čakala četa. Za nekaj časa se oglase bobni in piščalke in četa se urnih korakov poda na pot proti Srebrenici. Da ne utruji preveč svojih ljudi, zapove Ali-paša večkratni odpočitek in okrepčanje z jedjo in pijačo. Noč se je morala prav po vojaški prebiti pod prostim nebom in v razprostrtih šotorih; goreti so morali tudi stražni ognji. Rano zgodaj korakalo se je dalje in ko se je prišlo

iz Ljubovije, odkoder je do Srebrenice samo dve uri, razredi Ali-paša previdnejši svoje prednje straže, ki so morale paziti, da ne pade četa v kakšno zasedo ali nepričakovano ne naleti na sovražnika. V Ljuboviji slišal je tudi Ali-paša, da je Memič-aga že dalje časa pripravljen na odpor in da je takoj v dveh dneh, ko je dobil iz Zvornika od nekega prijatelja glas, kako zbira Ali-paša četo proti njemu, zbral pod svojo zastavo tisoč Turkov in petsto kristjanov.

Prednje straže, ko so korakale eno uro previdno naprej, dospejo v ozek klanec, ki je bil kakor od narave vstvarjen za zasedo. Oprezno in v rokah drže puške z napetim petelinom podajo se v gosto grmovje, s katerim ste bili obrasteni obe strani ozkega klanca. Nakrat poči puška. Jeden izmed prvih straž je nalletel na prežajoče in bil zadet od smrtonosne kroglice. Pok puške in vzklik ranjenega zmede prednje straže Alijeve. Brž se jamejo zbirati in v varstvu gostega grmovja in drevja umikati se nazaj. Tudi konjeniki, ki so ježdili v ojačenje straže za njo, poženo se brž nazaj, da naznanijo osrednji četi, naj ne gre takoj v klanec. Pa komaj se začne umikanje, že jamejo kakor iz zemlje rasti Memičevi ljudje ob obeh straneh klanca in sipati svinčene kroglice na umikajoče. Večina straže pogine, samo dva ali trije se rešijo ter naznanijo svojemu vodji nesrečen dogodek.

Ali-paša, ki je dobro poznal to okolico, zapove četi, naj se za kratek pot umakne in zdaj jo zavede v planino, odkoder je mogel Meniču priti od strani do živega. Z lahkim trudom dospejo kakor pešci tako tudi konjiki vrh planine, kajti Bošnjaku je šala

pohajati strme planine, a bosanski konji so znani daleč okoli, kako dobro se znajo vzpenjati v strmine in se spuščati doli z vratolomnih pečin.

Četa Vidaičeva bi bila gotovo Memiču prišla v bok; pa ko je zadnji opazil, da nihče ne pride več v klanec in da daleč okoli ni nikakega sledu o sovražniku, namisli si takoj, kaj Ali namerava. Takoj se odloči, da hoče s svojimi ljudmi iz klanca in sovražnika počakati v dolini, katero od vseh strani obdajajo griči, ki tvorijo panoge planinskega pogorja, katero se vije okoli Srebrenice. Ali-paša se začudi, ko prispe raz planino in ne najde nasprotnika. Po ogleduhih da pregledati ves klanec, a ta je bil povsem prazen. Ko se uveri, da so mu hrbet in strani varni, poda se naprej po rebrih omenjene planine. Od tukaj opazi, da se je Memič-aga umaknil nazaj in zasedel obstranske griče, mimo katerih se vije pot v Srebrenico. Stališče Memič-agino je bilo jako ugodno in Ali-paša uveri se na prvi pogled, da mu ne bode preostajalo drugega, nego v naskoku se polastiti teh mest in sovražnika potem brez prestanka gnati do Srebrenice.

Skrivaje se za gosto leskovo grmovje privede Ali-paša svoje pešče blizu griča, na katerem je stala glavna sila Memič-agina. Komaj jih ta opazi, že jih pozdravi s kroglijami, ki so letele goste kakor toča. Ali-paša, ko je razdelil svoj oddelek v več manjših, zapove k naskoku. Zvorničani izstrele samokrese na sovražnika, potegno ostre handžarje izza pasa in z gromovitim vzklikom „Allah“ polete v hrib. Za nekaj časa bili ste obe četi pomešani v hudi borbi. Puške

so kmalu utihnile in samo tuintam je zaprasketal kakšen samokres, a tem hujše so bliskale po zraku handžarji in nosili smrt in rane med obojno moštvo. Iz bojnega krika „Allah“ čuje se tudi stok ranjencev in naporno vzdihovanje napadalcev ter vzpodbujevalni klici posameznikov. Zvorničanov napad je bil tako silen, njih bojevanje tako ljuto, da se je že v četrturi moral Memič-aga umakniti s svojimi ljudmi z griča. V tem trenutku pa mu priskoči na pomoč oddelek, ki je čakal na visočini od druge strani pota. Sestal je ta oddelek večinoma iz samih kristjanov, katere si je bil Memič obročil. Tisti, ki so morali bežati in tisti, ki so predrli na pomoč, postavijo se na potu, ki je med obema gričema držal proti Srebrenici. Tukaj se naglo začne nova bitka in puške ter samokresi jamejo znovič svojo godbo. Obe četi borite se junaško in ne ena in ne druga ne umahujete. Ali-paša se razjezi vsled neodločljive borbe in pokliče konjenike, kateri so čakali zunaj strelne daljave v zatišu, naj se navale na nasprotnika. Tri stotnije čvrstih konjenikov se zavalijo na čilih konjih v nasprotne vrste. Zadnje so kmalu v neredu in zmešnjavi. Nekateri se bore kakor divji, a drugi pomečejo orožje in se zaletijo v beg. Memič-aga kriči in psuje ljudi kakor besen, ustavlja s sabljo one, ki beže, prosi in zaklinja svoje borilce, naj vztrajajo, pa zastonj je ves njegov trud. Srebreničani morajo se umikati in se sebo spravijo v beg tudi Memičevo konjenico, ki je čakala predi, ker je vodja ni mogel rabiti na gričih, kjer se je pričela bitka. Konjenica pobegne kakor veter pred ležečo pehoto in prinese prva v Srebrenico

vest o Memičevem porazu. Pešči, katerim se posreči pobegniti pred noži in sabljami zmagovitih Zvorničanov, dospejo po stranskih potih domu.

Ko je Ali-paša razgnal bežečega sovražnika in ga razpršil na vse strani, zbere zopet svoje junake in gre ž njimi v lepem redu proti mestu. Memič-aga, ki je bil sicer izgubil več sto ljudi in je imel še vedno črez tišoč mož, zapre se v svojo trdnjavo in se odloči, da se hoče braniti do skrajne sile. Ker se je s hrano bil že prej preskrbel in imel tudi streliva dovolj, upal se je upirati več tednov. Ali-paša dospe v mesto brez vsakega odpora. Takoj skliče vse meščane in jim prečita sultanov odlog, ki ga imenuje sreberniškim pašam. „Ni mi volja uganjati šale,“ reče po končanem čitanju in shrani pismo v žep, kdor se bode ustavljal meni, ustavlja se sultanu in pogubljen bode. Ravnotako bodem pogubil vsakega, ki bi hotel pomagati Memiču, ker bi na ta način nasprotoval sultanu. „Meščani se razidejo, govorijo drug drugemu: „Že velja s tem se ni šaliti!“

Ali-paša razdeli del svoje čete po mestnih hišah, z ostalim delom pa si naredi tabor zunaj mesta. Trdnjavo pa, v kateri je bil Memič-aga, obdaja tako, da ne more nihče ne ven in ne notri. Vedoč, kako je oblegani dobro preskrbljeni s hrano in strelivom, pošlje tretjega dne v Zvornik po topove, da ž njimi vspešnejše vodi obleganje in prisili oblegane, da prej odložijo orožje. Mine zopet tri dni, predno se vrnejo odposlanci, pa s praznimi rokami.

„Hudo se je zgodilo, gospod,“ začne jeden pripovedovati, „izdala te je lastna kri in si osvojila

tvojo dedovino. Isti dan, ko smo odrinili iz Zvornika, proglasil se je Mahmud-aga, tvoj bratranec, dednim zvorniškim begom in sicer na podlagi cesarskega fermana, katerega je dal prečitati v gradu in v mestu. Tvoja žena in tvoj sin sta zdaj Mahmudova sužnja.“

Ali-pašo prešine ta vest kakor strela. Namah prebledi, oči se mu izbulijo, usta razkrenejo, a ni mogel najti ne misli, ne izgovoriti besede. Bilo je videti, kako hudo mu je ta vest pretresla dušo. Njegovi prijatelji ga gledajo in smili se jim nesrečni vodja; čakajo, kaj bode rekel. Vsak ve, da bode rad slušal njegovim zapovedim in mu pomagal na vso moč. Nakrat se zableste Aliju oči in lice mu prešine žareča rudečica vzkipele jeze. „Junaki!“ zakliče z močnim, jeze trepetajočim glasom, „izdan sem, zares izdan. Izdala sta me sultan in vezir, a srebrenički aga in moj sorodnik Mahmud-aga sta samo orodje v njunih rokah. Vse, kar se je storilo meni protivnega, bilo je prej dogovorjeno in ni treba bistrega očesa, da se to razvidi. Junaki, kdor je moj prijatelj, naj gre takoj z meno, da mi pomaga zopet pridobiti dedšino, ženo in otroka!“

„Tukaj smo, Ali-paša vsi gremo s tebo!“ odzovejo se enoglasno vodje, ki so obžalovali prav srčno svojega zapovednika, videč, kako je bil varan in in nepošteno izdan.

„Na noge, torej!“ zapove Ali-paša. „Spravite šotore, zberite četo in odrinemo takoj. Pa le naglo, junaki, žena in otrok kličeta me na pomoč!“ Vodje razhite po šotorišču, da izvrše Alijevo voljo. V eni

uri zbrana je vsa četa in se jame naglo vračati proti Zvorniku.

Gledaje odhod Zvorničanov spomni se namah Menič-aga, kaj bi znalo biti. Zadel je reč prav; saj so mu pa tudi meščani potrdili, ker so slišali vest po oblegovalcih, da se Ali-paša vrača zato, ker hoče izgnati Mahmud-ago. Samega veselja, da se je rešil iz velike zadrege, veli Memič streljati iz topov, naj se izve okrog, da je še vedno ostal gospodar v Srebrenici. „Srečen pot!“ govori Memič porogljivo za odhajajočimi, „če da Bog, bodeš na potu naletel na svojega prijatelja kapitana Huseina.“

Memič-aga je bil namreč, ko je izvedel, da se bode nad njega dvignil Ali-paša, poprosil kapitana Huseina, naj mu priteče na pomoč proti močnejšemu sovražniku od sebe. Bil je trdno uverjen, da bode Husein kakor smrtni sovražnik Alijev gotovo uslišal njegovo prošnjo in mu prišel pomagat. Ni se motil. Kapitan Husein, ko je dobil glas iz Srebrenice, dvigne se nakrat z dva tisoč možmi, hoteč oteti mesto in se podati naprej na Zvornik. Pa Ali-paša je bil že pred njegovim prihodom ostavil oblego in se vrnil proti domu, da prežene Mahmuda. Prišedši pred Zvornik najde mestna vrata zaprta, izza katerih sta slišati glasen prepir in šum. Mnogo oboroženih ljudi se prikaže na obzidju. Ali-paša požene konja naprej, stegne se in zakliče z močnim glasom: „Zvorničani, jaz Ali-paša, vaš gospodar, pozivljam vas, da odprete vrata meni in moji četi! Odstranite se od vašega laži-gospodarja Mahmuda, kateri me je tako grdo varal. . . .“ Dalje ne more govoriti, kajti istočasno

poči na obzidju več pušk in kroglice zadevejo nekatere izmed Alijeve čete. Nekatere svinčenke zažvižgajo Ali-paši okoli ošes, da mora naglo obrniti konja in se umakniti. „Ali je prišlo tako daleč, da nimam več prijateljev med Zvorničami, ki bi mi pripomogli, da morem priti v mesto?“ reče Ali-paša jezno proti onim Zvorničanom, kateri so bili v njegovi četi. „Ne boj se gospodar,“ odgovore mu ti, „v mestu ima vsakdo izmed nas ali očeta, brata, ali kakega sorodnika, ki nam bode gotovo pomagal. Ali ne čuješ prepir za mestnimi durmi? To gotovo pomeni nekaj.“ Mladi paša in njegovi prijatelji začnejo poslušati prepir, ki nastaja vedno hujši. Nakrat pa počijo puške raz obzidje in iz sto grl zavre klic; „Živijo, Ali-paša, naš gospodar! Proč z Mahmudom!“ Ali-paši poskoči sree v upanju in brž zapove svoji četi, naj se postavi v vrste in bode pripravljena na njegova povelja. „Proč z Mahmudom!“ ori vedno odločnejše v znamenje, da se množijo prijatelji Alijevi. Jeden trenutek, dva, in mestna vrata se odpro široko, a v odprtini so videti Alijevi prijatelji, ki z golimi handžarji mlatijo po lobajnah Mahmudovih pristašev. Ali-paša spozna takoj, da je zdaj pravi čas; dvigne torej golo sabljo rekoč: „Za meno, junaki!“ V naskoku se požene proti mestnim durim. Kakor golobi pred sokolom razprše se Mahmudovi ljudje pred ognjevitim Alijem in se z Mahmudom umaknejo dalje v mesto, da se tamkaj branijo ložje. Z glasnimi klici pozdravijo ostali Ali-pašo in se pridružijo njegovi četi.

„Naprej, junaki!“ maha Ali-paša z goló sabljo, „iztirajmo nesnago iz mesta!“ In vse vre za njim.

Na ovinku dolge ulice, skrit za hišami, ograjami in plotovi pričaka Mahmud Alijevo četo, ki se je kakor hudournik vila proti njemu. Nastane krvav in hud boj. Ulica je ozka, zavita, a Mahmud-aga brani zasedeno mesto z neznano hrabrostjo. Liki toči padajo svinčenke in podirajo najsrčnejše, kateri si upajo s handžarom v roki zaleteti se v zasedo. Zdaj stopi Ali-paša raz konja in na čelu svojih najjudanejših mož udari z naskokom na hišo, ki je bila prenapolnjena s sovražniki in bila najboljše branjena. Kakor lava*) se zaleti na dvorišče; z bridko damascenko (sabljo) razganja Mahmudovce, a tovariši mu slede v krvavih stopinjah in pobijejo vse, kar jim pride pod nož. Še nekaj trenutkov in očiščena je hiša, iz katere pošiljajo zdaj Alijevci svoje ubijajoče strele na Mahmudovce, ki se morajo umakniti do priležnejšega mesta, kjer se postavijo zopet v bran. Pa Ali-paša jih napade tako silno, da jame celo Mahmudu upadati pogum. „Propadel bom brez pomoči!“ reče sam sebi, ko vidi strah in zmešnjavo pri svojcih. Dobro vedoč, da mu je smrt gotova, ako pade Ali-paši v roke, stopi tedaj na najnevarnejše mesto, odločen, da pade rajši junško v boju, nego pride kakor sužen v Alijeve roke. Kroglje mu žvižgajo mimo ušes, na levi in desni vidi svoje padati kakor snopje, a čuje tudi Alijev glas: „Čakaj, nevredni pes, drago mi bodeš plačal izdajstvo!“ Pa vse to ga ne gane; neustrašeno stoji na svojem mestu in vzpodbuja svoje ljudi: „Le

*) lava = ognjena tekočina, ki vre ob rebru ogojenih gor navzdol in pokonča vse, kar zalije.

vzdržite, junaki! Prišla nam bode pomoč.“ Njegovi pristaši mu verujejo in videči njegovo hrabrost, branijo se obupno in odbijajo silne navale. Nakrat zaori od strani Alijevih čet gromoviti: „Allah, Allah!“ Na ta vzklik prestane za trenutek krvava borba; jedni kakor drugi postoje in poslušajo. „Allah, Allah! zaori drugič, a veliko bližje. V Alijevi četi nastane zmeda. Mahmud je same radosti kakor izpremenjen. „Udarimo po njih, junaki!“ zakliče glasno, „to je kapitan Husein, ki nam pride na pomoč.“ In res je bil Husein. Prišel je bil le kratko časa po Alijevem prihodu pred Zvornik in ko je izvedel, da se je Ali-paša že vrnil in hoče pregnati Mahmud-ago, udrl je skozi odprta vrata v mesto in se navalil od strani na Alijevo četo. Kakor krvoželjni ris navali se kapitan Husein na zvorniškega bega, sovražnika in onesrečevalca svojega. Na čelu svoje čete in prezirjajoč smrt skače naprej na divjem belcu ter bije neusmiljeno s svojo sabljo okoli sebe. „Ali-pašo mi dajte, žejen sem njegove krvi!“ kliče kakor besen in z divjim obrazom goni konja arabca v najgostejše gruče Zvorničanom. Njegovi konjeniki potiskajo za njim tako silovito, da se Zvorničani ne morejo ustavljati silnemu navalu in se jamejo umikati. Od druge strani jamejo pa nasakovati kakor s podvojeno močjo tudi Mahmudovi ljudje in tako je bil Ali-paša med dvema ognjema. Videč, v kaki sili je, spozna takoj, da proti dvojni preveliki sili, ki ga je stiskala od dveh strani, ne pomaga nobeno junaštvo in da je najmodrejše misliti, kako bi rešil sebe in svojo četo. Misel na ženo in dete, ki ga čakata doma v gradu in sta brez obrambe

in brez zavetja prepuščena sama sebi, razjari mu še bolj srdito srce in mu okrepča mišice. „Za meno, junaki, v grad!“ zakliče četi in zamahne s sabljo proti gradu. Ker ne ve kateri storiti kaj boljšega, udere vse za Alijem, ki na svojem konju kakor nevihta udari skozi Mahmud-agine vrste. Po sto in sto strellov počí za njim, po sto in sto handžarjev se zablišči proti njemu, pa on odnese živo glavo in ž njim kakih sto in petdeset tovarišev; ostali pa so morali vsled vsestranske sovražnikove objeme odložiti orožje in se udati. Stari sluga, ki je bil še jedina zvesta duša Mari, odpre grajske duri in Ali-paša prihrumi na dvor z ostanki svoje čete, katero je neprestano gonil del Mahmudovih vojakov.

Na dvorišču pričaka svojega soproga Mara, drže malega Ahmeta na roki. Ko prijezdi skozi duri, približa se mu žena, da ga vzprejme; tudi deček, ki je takoj spoznal očeta, jame mu nasproti razprostirati ročici. Prevladan in ganjen skoči Ali-paša s konja in objame strastno ženo in otroka. „Oh, zdaj sem srečen, ker vas morem zopet objeti!“ pregovori s tresočim glasom, vzame ženi dete iz rok in je poljubi, potem je pa daje Jurki, ki je stala poleg Mare.

„Allah je milostiv, on te je obvaroval zdravega!“ reče Mara, katera je vsled krivice, storjene svojemu možu, z zadoščenjem stala na njegovi strani.

„Odnesel sem živo glavo“, odgovori Ali-paša bolestno. „pa sojeno mi je propasti. Kapitan Husein je pritekel Mahmud-agi na pomoč; jaz se jima ne bodem mogel upirati“.

„Husein?“ vpraša Mara hripavo in obledi. Ali-paša ne zapazi tega, ker se ravno začne streljanje in bitje pri durih, na koje so se navalili Mahmudovi ljudje.

„Bežite!“ zakliče Ali-paša Mari in Jurki z otrokom. „Za vas ni tukaj pravega mesta, skrijte se v kleti.“ Mara pa še hoče ravno Jurki odvzeti dete, kakor bi bilo to pri materi bolj varno, kar zakriči in se zgrudi na tla. Kroglja iz puške je bila predrla njene prsi in mlada, krasna pašinja je kmalu vsa v krvi. Stokaje pobegne Jurku z otrokom v sobane, dočim se Ali-paša kakor od strele zadrt nagne k Mari.

„Mara, mila žena, moje življenje, ali živiš?“ vpraša Ali grozno prestrašen in obupan.

Mara ga pogleda in reče šepetaje s tihim in obnemagujočim glasom:

„Glej . . . da rešiš . . . sebe . . . in dete . . . Pomirita se s Huseinom . . . Z Bogom!“ Hoče še dvigniti desno roko, hoče bržčas še objeti moža, katerega ni bila še nikdar objela v svojem življenju, pa roka ji omahne in pade na zemljo.

„Moja žena, Mara!“ kliče Ali-paša ne brigaje se za boj pri durih in si trga obleko raz prsi. Pa zastonj mu je žalovanje. Niti jeden dih ne dvigne belih, s krvjo porošanih prs. Mara je mrtva. Njeno srce je prenehalo biti na tem svetu, na katerem ni moglo najti leka.

Medtem so Alijevi junaki odbili raz obzidje napad, zapahnili duri, navalili za nje bruna, šture in kamenje, da bi držale bolje in se približali svojemu gospodarju, ki je klečal ves potrta na tleh poleg mrtve

žene in ji poljuboval lase, blede lice in roki. S težko silo ga odvedejo od mrtvega trupla v sobo. Prišedši v sobo pade Ali-paša z obrazom na zemljo, bržčas da skrije solze, ki so mu tekle po licu.

Husein-kapitan in Mahmud-aga se medtem združita in prvi — ne vedoč, da mu je poginila ljubica — odredi, da se ima zjutraj zelo rano napasti od vseh strani Alijev konak. Ponoči so zakopali Maro na dvorišču pod mandeljevim drevesom, pod katerim je prej posedala najrajši, ob zori pa je že njen neprisojeni dragi dal udariti na grad. Čudno je Huseinu pri srcu, ko sede ob zori na belca in pelje vojake proti grajskem obzidju. „Ali gleda ona name?“ misli si pri sebi, „ali se me veseli, ali me kolne? Kako me bode pozdravila, kaj bode rekla, kadar stopi pred mene kakor ujetnica? Ali me bode prosila za svojega moža, naj mi podarim življenje, svobodo?“ Take in slične misli prevladujejo mladega kapitana na potu, ko je šel napadati Ali-pašin konak. Mahmud-aga pa nastavi topove proti obzidju in začne streljati; kmalu so pešci tudi pri obzidju in že nastavljaajo lestve, da bi se vzpeli na obzidje. Ljuta bitka je razvita. Topovi grme in ruše staro zidovje, a puške pošiljajo od te kakor od one strani svoje strele. Ali-paša brani se izborno; njegovi ljudje odbijajo napad za napadom in mečejo raz obzidje najpogumnejše napadovalce, toda padajo pa tudi sami. Topove kroglice so razrušile že ves gornji del Vidaičevega gradu, kar je gledal črez visoko obzidje, vrata so bila že celo razbita in prelaz napadovalcev se je mogel odbijati le še z največjo hrabrostjo in z najhujšim

naporom. Ali-paša izgubi vse upanje. „Ali naj mi ob koncu te borbe pogine tudi sin?“ misli si, „bolje je, da se udam, ker se vspešno braniti itak ne morem.“

„Dosti je, junaki!“ obrne se k svojim tovarišem. „Hvala vam za vaše junaštvo in vašo ljubezen. Vidim, da zastonj umiramo, ker se popolnoma ubraniti ne moremo. Izvesite belo zastavo in udajmo se.“

Neradi ga slušajo tovariši, dokler ne razvidijo sami, da je vsak odpor brezvspešen. Ko zapazi kapitan Husein belo zastavo na obzidju, da takoj povelje, naj se preneha z naskakovanjem. Nekaj časa potem pride iz grada Ali-paša. Peš korakaje pelje za uzdo svojega izbornega konja, za njim pa nese mož na roki malega Ahmeta. Stojе pred Huseinom reče z žalostnim glasom: „Tebi, kapitan Husein se oddajem v roke, ker si me premagal.“ Nato pokaže na konja in na dete. „To je vse, kar mi je ostalo.“ Potem ježno pogleda Mahmud-ago: „Ti si mi odvzel dedščino, torej ti dajem tudi dete: njegov oče nima s čim preživeti ubogo sirotče“. Mož, ki je do zdaj nosil otroka, odda ga po zadnjih besedah Mahmudu, kateri ga vzame na roko, rekoč: „Dobro, bodem mu jaz naprej oče.“

Potrt vsled nepopisne boli skloni Ali Vidaič glavo na vznemirjene prsi in ne more niti besede govoriti dalje.

„A kje je otrokova mati, kje je Mara?“ vpraša zdaj nekako neodločno Husein, katerega je ta prizor silno pretresel.

„Sinoči je umrla zadeta po sovražnikovi krogli,“ odgovori žalostno Ali-paša in obrnivši se proti dvorišču doda: „tam pod mandljevim drevesom leži pokopana.“

Huseinu se stemni pred očmi. Dozdeva se mu, kakor bi ga zapuščala pamet, kakor bi ginil svet pred njim, kakor bi se nebo ponižavalo nad njega. Ko se nekoliko zave, skoči s konja in kakor srna na dvorišče. Pod mandljem zapazi holmec nedavno nasute zemlje. Bil je grob Marin. Husein pade na grob in ga moči s svojimi vročimi solzami.

„Mara, moja ljuba, tako te torej najdem?“ za-ječi junak, kakor bi hotel slišati odgovor na smrt zadetega srca, katero je ravno njega ljubilo nad vse.

Lahnih korakov se približa Ali-paša Marinemu grobu in gleda za trenutek iskreno tugo svojega nasprotnika.

Premagaje prvi naval silne žalosti vstane kapitan Husein in pogleda ves zmeden okoli sebe. Prvi, katerega opazi, je Ali-paša.

Husein pogleda Vidaiča s pogledom polnim sočutja in sožalja. Nakrat pa pristopi k njemu in v navzočnosti vseh bojnikov ga objame. „Ne sužen,“ reče svečano, „moj pobratim moraš biti odslej. Oba sva nesrečna: nesreča naju torej naj pomiri.“

„Mara, izpolnila se je tvoja volja!“ izreče gajtni Ali-paša in dvigne oči proti nebu. „Sklenila sva mir na tvojem grobu.“

VII.

V kavarni sobi Huseinovih dvorov v Gradačcu, katera soba ima tla prekrita z dragocenimi grškimi preprogami, sede na mehkih blazinah iz svile in zlatih niti trije znani možje: kapitan Husein, Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič ter kade iz dragocenih čibukov izvrstni trebinjski duhan in pijo črno kavo.

„Jasno je razvidno,“ govori kapitan Husein proti Ali Vidaiču, „da so te varali, da sta se sultan in vezir maščevala nad tebo. Vse sta naredila prav premeteno in naposled sem jima še celo jaz, čeprav proti svoji volji, dobro služil. No, pa sem se spame-toval in si dobro pregledal celo zadevo. Turčin hoče nas bosanske bege spraviti v medsebojni razpor, naj bi se sami med seboj pobijali in uničevali. Takrat seveda bi bil posel za njega lahek. A ne bode šlo tako! Kadar vemo, da nam gre za glavo, bomo postali složni kakor jedna cela velika rodovina in vstali bomo k odporu. Jaz bodem prvi pograbil zastavo in videli bode, kakšno kolo (ples) se bode zaigralo po Bosni.“

Beg Zlatarevič, ko sliši te besede, mane si same radosti roki; zdaj je uverjen, da je njegov najmilejši prijatelj in tovariš iz mladih nog za vedno obrnil hrbet Turčinom in se postavil v krog bosanskih nezadovoljnejev. Brž priskoči k Huseinu, objame ga z močno desnico in ga poljubi na čelo:

„Tako te slišim rad, junaški sinko! Vedel sem, da bode tudi v tebi enkrat zavrela kri tvojih starih

bosanskih pradedov. To velja! Mi Bošnjaki ne bomo sluge osmanskih (turških) krvnikov in sami zatezali vrv okoli vratu bratov vojakov. Sultan je res moder, a mi tudi nismo izgubili oči. Postanimo složni, zberimo se pod jedno zastavo in svobodni bomo postali v svoji deželi.“

„Najbolje je svoji k svojim!“ pregovori Ali-paša Vidaič. „Jaz sem vrjel Turčinu, pa sem v kratkem času izgubil vse. Husein je bil moj najbolj zagrizeni sovražnik, a mi je zopet v kratkem času dal vse, kar je mogel: svobodo, poštenje in svoje pobratinstvo. Zdaj delim ž njim čast in njegovo imetje. Kaj tako lepega more storiti le naša kri, nikdar ne tujec Turčin. Dobro uvidim to, bratje, in zato bode odslej moja pamet, moje srce in moja desnica imel le moj pobratim. Ako krene res z zastavo na bojno polje, tedaj hočem jaz prvi pohiteti za njim.“

„Dal bode Bog, da pride do junaškega boja!“ reče Husein in oči se mu zasvetijo v junaškem ponosu. „V Albaniji že vse vreje in kipi. Kruti sultan je dal, kakor sem slišal, pomoriti veliko albanskih vodij, ker so se upirali njegovim reformam; drži se le še Škodra-paša; v njega se ne smejo pognati krvoželjni Turčini. Dokler je on svoboden, ni se nam nič bati. Ako pride do spopada, bode nam on najboljši zaveznik in najbolj zaupljiva oseba.“

Istočasno se odpro vrata in v sobo stopi visok, srednjeleten človek, malo osivele brade, bogato po turški opravljen in pozdravi domačine z izrekom:

„Selam alejkum“ *), nakar mu ti veseli odgovore, a Husein mu odkáže prostor poleg sebe na blazini. Bil je to Hadži **)-Ibro beg Gjonlagič iz Dervente, dober znanec kapitana Huseina in velik nasprotnik sultanovih novotarij.

„Odkod te prinese dobra usoda, Hadži-Ibro?“ vpraša skoraj šaljivo kapitan Husein novodošleca.

„Srečen je oni, katerega zdaj spremlja dobra usoda. Prišel sem k tebi z nekim poročilom, a ne prinašam veselih vesti. Bil sem v Travniku pri duvanjskem begu Teskeredžiču, ki mi je svetoval, naj se na povratu oglasim pri tebi in ti povem vse, kar sem videl v Travniku. Poslušajte torej, bratje in potem sodite. Iz Carigrada je poslal sultan našemu vezirju vojaško opravo in poleg nje ukaz, da se ima uvesti v Bosni pravilna vojaška služba. Med streljanjem topov iz trdnjave prečital se je cesarski ukaz in po frankovsko ***) oblečeni vojak moral se je fermanu (ukazu) klanjati. A videl sem o ti priliki tudi vezirja. Ni nosil več starodavno opravo bosanskih vezirjev, ampak je bil oblečen v obleko po frankovskem kroju in je stal pred vojaško četo, s čepico na glavi in v tesnih hlačah, da ga je bilo sramota gledati tako opiljenih nog.“

„A kaj reče ljudstvo? pristrže mu nestrpljivo beg Zlatarevič besedo; z lica mu je čitati silna ogorčenost.

*) Selam alejkum = običajni turški pozdrav.

**) Hadži = romar (Turek, ki je bil v Meki; kristjan, ki je bil v Jeruzalemu).

***) Franki = Evropejci.

„Ljudstvo se je globoko priklonilo cesarskemu fermanu in se z glavami kimaje razšlo. Naši brati begi v Travniku so v veliki zmešnjavi, ker vidijo, da nas sultan izzivlje na boj. On ruši stari red, a mi nočemo novega. Poslali so me torej k tebi, kapitan, da bodo izvedli, kako ti sodiš o tej stvari. Ti vživaš zdaj pri nas mnogo zaupanja, ker je že znano po Bosni, da od znanega zborničkega prigodka ne držiš več s Turčini“

„Kaj jaz sodim o tej zadevi? izpregovori kapitan Husein po malem prestanku in glas mu trepeče vsled zadržane jeze. „Sultan misli, da je zdaj pravi čas zlomiti tilnik bosanskim begom in nas poneveriti (pogjauriti *). Kakor je videti, rad bi se bojeval z nami; naj mu torej bode boj!“

„Naj se mu napove boj!“ ponove jednoglasno vsi ostali navzoči, katerim je Husein govoril kakor iz duše.

Mladi kapitan ne reče nič več, ampak odide iz sobe.

„Travanjski begi so rekli,“ govori beg Gjonlagič dalje, ko je bil kapitan Husein odšel iz sobe, da hočejo vsi skupaj vstati, kakor hitro bode Husein zajezdil svojega bojnega konja. Vse je tega mnenja, da je on kakor ustvarjen za našega vodjo, ker je hraber junak, bistra glava in nas, kar se tiče bogastva, nadkriljuje vse. Razuntega ga enako ljubijo Turčini kakor kristjani, ker je, kakor se mora reči, pravičen

*) gjaur (djaur) = nevernik (turška beseda za kristjane psovka).

in se v njegovi kapitaniji sodi vsak celo pravilno, tako Turčinu kakor kristjan “

Po kratkem času vrne se Husein nazaj v sobo. V roci drži pismo, ki je bilo pisano v bosančici, stari pisavi bosanskih begov, katere se še radi poslužijo, kadar hočejo drug drugemu naznaniti kakšno tajnost.

„Glejte, bratje, takšen pa je moj ferman! reče Husein, ko stopi v sobo in začne iz pisma čitati sledeči razglas: „Bošnjaki! Kdor ima oči, naj gleda, a kdor ima ušesa, naj sluša! Podivjal je zbor in sultan je skočil na lahke noge. Mislite morda, da bode šel in udaril na Rusa, da mu vrne hudo za hudo in si pridobi nazaj izgubljenč dežele. Motite se, bratje! Sultan se pripravlja za nas, za Bošnjake, ki verujejo v Allaha in preroka Mohameda. Vi gotovo veste čemu? Ker branimo pravo vero prerokovo in ker se branimo sprejeti ostudne tuje običaje in tujo obleko. V Travniku pohaja vojaštvo, ki nosi črez prsi znamenje križa*) in tudi naš vezir se je že oblekel v tujo obleko. Bošnjaki! Vitezi starinskih običajev! Sultan pride, da nas ugonobi, da nam opsuje vero, odvzame naše imetje in naše stare pravice. Njemu ni nič do nas, ker je on Turčin, a mi Bošnjaki smo drugega plemena. Toda ne udajmo se in ne uklonimo se v srcu, kajti pisano je v koranu: tistim, kateri se borijo za vero božjo, ne bode Bog nikoli pozabil njihova dela, ampak veliko več, on jih bode vodil in

*) remen za sabljo in oni za patronsko torbico sta se črez prsi križala.

osrečil njihovo ravnanje; sprejel jih bode v raj, katerega je pripravil za nje. K orožju torej, junaki, prišla je vrsta na nas, da se bojujemo! Nabasujmo puške, brusimo nože in zbirajmo se v močne čete. Do spomladi bodi pripravljen vsak, kajti ko začne zeleniti gora, hočem razviti zeleno zastavo in iti na bojevno polje. Kapitan Husein, zmaj iz Bosne.“

Z največjo pazljivostjo slušala je zbrana trojica razglas Huseinov. Vsaka njegova beseda vpljivala je s čudovitim čarom na njihova srca. Dozdaj še niso bili kdaj doživeli, da bi jim kdo z mrtvega papirja čital toli žive in ognjevitte besede. Oni podvojeno verujejo v te črke, kajti te so pisane in glasile se bodo še skozi veke z istim glasom.

„Zdaj ste slišali, bratje! Hočem biti dozday zmaj, zmaj našega bosanskega praga, zmaj na junaškem bojišču! Ali pa hočete vi pustiti, naj sam za vas prežim, naj se sam bojujem za vas?“

„Kapitan, vsi gremo s tebo!“ zakliče beg Gjonl-agič, zakliče tudi ostala dvojica.

„Da, vsi, kateri mislite jednako z meno, morate biti okoli mene, sicer ne moremo premagati sovražnika“, opominja Husein. „Ali treba bode ljudstvo pripraviti, da bode pripravljeno, kadar čuje poziv na boj. To pismo se mora prečitati po celi Bosni in vsaki beg in kapitan, ki ni pristaš Turčinov, mora se nanj podpisati.“

Tako se je tudi zgodilo. Husein da prirediti več prepisov tega pisma, katere raznosijo Huseinovi ljudje po vsej deželi. Od enega enakomiselnega bega do drugega, od enega kapitana do drugega potovalo je

Huseinovo pismo in vsaki je vstavil ob koncu svoj lastnoročni podpis.

Po celi Bošni je jelo vreti in se gibati. Povsod so se vršili shodi, povsod se je imenovalo Huseinovo ime. „Zdaj imamo vodjo“, slišijo se pogovori med mohamedani, „ž njim hočemo iti pred Carigrad in si poiskati pravega carja.“ Ko izve vezir Morali-paša, da se že zbirajo Bošnjaki, piše večkrat v Carigrad, a zbornica je bila tako slaba, da mu ne more poslati, nikake pomoči; poroča mu samo, naj ne gre iz travniške trdnjave nikamor, dokler ne pride do česa.

Nekoč sedeta Husein in Ali Vidaič na konja, pa odjezdita v majhnem spremstvu iz Gradačca, a vedel ni nihče, kod in kam sta se obrnila. Še celo Ali-paša sam ni vedel, kam se je vzdignil zmaj bosanski. Husein se poda s spremstvom na Maglaj, Žepče, Vranduk in Zenico. Kamor pride, povsod ga z veseljem pozdravljajo in spremijo z blagoslovi. „Potuj srečno, bosanski zmaj!“ kličejo za njim vsi, ki so čitali njegov proglas proti Turčinom, „do spomladi, ako da Bog!“

Potniki krenejo mimo Busovače po stranskih potih zdaj v planino, zdaj navzdol. Bila je divna samotna, po kateri so potovali. Po senčnatih krajih so šumeli potoki, sivi orli so krožili nad golimi pečinami, a sokoli in veliki jastrebi so plavali pod oblaki in prežali na plen. Ptice pevke so bržčas pobegnile pred timi grabežljivci, ker jih ni nikjer slišati in le žalno kukanje kukavičino je udarjalo na popotnikovo uho. Ne enega človeškega bitja ni bilo

videti, le od daleč sem bil je tuintam slišati glas pastirskega roga.

Dospevši pod visoki hrib ustavi Husein konja in pokaže Ali-paši s prstom na vrhunec hriba, na katerem je bilo videti ogromno zidano poslopje. „Vidiš, pobratim! To je samostan Oglavak, tu so sveti kraji, božji kraji. Ko mi je mati pred mnogo leti ozdravela po hudi bolezni, šla sva semkaj z mojim očetom, ki je storil obljubo in ustanovil veliko u-tanovo. Zdaj sem tudi jaz prišel semkaj vsled zaobljube, da nam Allah blagoslovi orožje in podeli bojno srečo.“ Na eni strani samostana videla se je lepa grobnica, zadnje pokopališče najvišjih samostanskih glavarjev. Ob grobnici sedel je na kamenu zdanji glavar mniški in prebiral med prsti čislo (molek); kakor brž opazi popotnike, pride jim nasproti in se jim globoko prikloni. Glavar (opat) kakor tudi drugi mnihi oglavaški nosijo na glavi visoko belo kapo in dolgo belo haljo. Kadar gredo mnihi iz samostana med ljudstvo, dobijo v roke mizdrak, to je sulica s sekirico na vrhu.

Kapitan Husein in Ali-paša Vidaič stopita s konjev in pozdravita glavarja. Ko ta sliši, da ima pred sebo bosanskega zmaja, razveseli se zelo, kajti oglavaški mnihi so bili zelo ogorčeni protivniki sultanovih reform in tujih šeg, o katerih so menili, da kvarijo čistoto prerokove vere.

„Vsegamogočni Allah privedel te je sem v ta sveti kraj, zmaj bosanski! reče glavar mohamedanskih mnihov in dvigne obe roki kakor v znamenje blagoslavljanja. Kapitan Husein, čuvšči, kako ga nazivlje oglavaški mnihi za bosanskega zmaja, bil je prepričan,

da je gotovo tudi v to samotno zidovje prišel njegov razglas proti Turčinom in našel ugoden odziv. Husein začne torej celo prosto in odkritosrčno govoriti.

„Prišel sem, božji služabnik, da se zaobljubim na grobnici tvojih svetih prednikov in da plačam ustanovo za dobro našo srečo proti Turčinom. Evo, to naj bode za samostan“, reče Husein in poda mnihu tri velike mošnje zlatnikov, „a ti naredi, da bodo šli tvoji mnihi med ljudstvo in bodo ljudska srca odvracali od Osmanov.*)“

Šeih (mnih) poljubi rob Huseinove suknje in obljubi svečano, da hoče izpolniti kapitanovo željo.

Vsi se podajo potem k grobnici**), kjer molijo celi dve uri. Okrepčan z zaupanjem v Allahovo pomoč poslovi se kapitan Husein od svetišč mohamedanskih Bošnjakov in njihovega predstojnika.

Zarano drugega jutra spusti se s planine okoli petdeset mnihov z belimi kapami in haljami; vsak nosi v roki vitko kopje, marsikateri ima pripasano še celo sabljo. Za šumečimi potoki razido se na vse strani Bosne in z ognjenimi besedami začnejo pripravljati mohamedanske Bošnjake na vojsko proti Osmanom. Mohamedansko ljudstvo jih posluša z največjo pobožnostjo in je uverjeno, da je taka vojska po volji božji, češ, saj jo pripravljajo ljudje božji.

„Na spcmlad, ako da Bog!“ bilo je geslo, ki je šlo od ust do ust.

*) Osman = podložnik osmanske države, t. j. današnje Turčije kajti po veri je Turk mohamedan.

**) grobnica (grob) svetega mniha je mohamedanu največje svetišče; še celo v puščavi najdeš obzidane grobove, h katerim romajo mohamedanski verniki.

VIII.

Nastopila je spomlad leta 1831. Z neba greje solnce že veliko topleje in budi naravo k novemu življenju. Gore zelene in zelena trava je bujno pokrila doline in ravnine. Po svežem zraku letajo ptice in napovedujejo s svojim čvrčenjem novi, lepši letni čas.

Nekega jutra reče kapitan Husein svojemu pobratimu Ali-paši: „Slušaj me, pobratim! Priroda se budi in nas spominja, da je prišel čas lotiti se dela. Če poslušam pevajoče ptičice, dozdeva se mi, kakor bi pevale o svobodi in o vojnem veselju. Z meno se godi nekaj. Kri mi divje teka po žilah, prsi se mi širijo, nož mi sam izleze iz nožnice, a konj mi hrže in kriči po bojevnem polju — veruj mi, treba bode opasati sabljo in poklicati pod zastavo bojvnike.“

„Tedaj pa le hitro iztakniva na hiši zeleno zastavo in topovi naj zagrmе raz obzidje ter naznanijo dobo ustaje.“

Čez nekaj časa se razvije velika zelena zastava na najvišjem stolpu Huseinovih dvorov, a topovi jamejo streljati raz obzidje, da je odmevalo po širini in ravni Posavini. Na poljani pred dvorom skačeta na čilih konjih kapitan Husein in njegov pobratim Ali Vidaič in čakata, kako se bodo na ta glas odzvali junaki. Streljanje topov razburi vso gradačačko okolico do Save. Od vseh strani jamejo se v urnem teku bližati na brzih konjih možje, zbirati se pred obzidjem Huseinovih dvorov in izpraševati, kaj naj pomeni streljanje.

„Zbirajte se junaki, čas je ustati nad Turčine!“ Bosanski zmaj razsprostira krila in hoče vzleteti,“ odgovori jim v budilnih besedah kapitan Husein, a junaki se vračajo pevaje domu, da se pripravijo na boj, na vojsko.

Z naglico nevihte poleti ta vest po celi Bosni. Tajni odposlanci pohite na vse strani, povsod se oglašajo in zbirajo čete, zažigajo budilne krese na planinskih vrhuncih; zelene zastave vihrajo raz stolpe in hiše bosanskih kapitanov in begov, a mohamedanski duhovniki in mnih bodre z vzvišenimi besedami narod in netijo mržnjo proti zakletemu sovražniku, proti Turčinom. „Na vojno, na vojno!“ glasi se na vse strani in mlado in staro stopi pod zastavo proti sovragu.

Okoli kapitan Huseinove zastave zbralo se je okoli pet tisoč krepkih junakov. Ravno polje pred Gradačcom se je spremenilo v veliki tabor, v katerem mrgole in vedno prihajajo nove čete hrabrih boriteljev.

Bilo je na predvečer onega dne, katerega je hotel odriniti Husein. V taboru je živo in veselo, kakor bi se pripravljalo iti v svate.

V Huseinovem gradu so zbrani četni vodje in se pri čibuku in črni kavi veseli razgovarjajo. Med njimi je tudi Rustem-beg Altomanovič s svojima dvema sinovoma. Pozabil nesrečno ženitovanje, katera je naredila žalost jednemu in drugemu, a zdaj se dobro razume z gradačkim kapitanom:

„Sinko,“ izpregovori Rustem-beg Altomanovič, „odkar so nam pobili v gozdu Kitogu Kulin-kapitana, od tistega časa je jela propadati moč in slava bosanska.

Ali ne bode trajalo dolgo in zopet bode vzknila. Nekaj mi vedno govori da, si ti jedini, ki nam more vrniti staro našo slavo!“

Kapitan Husein pogleda starca in povesi za nekoliko časa glavo, kakor bi razmišljal o pomenu Rustem-begovih besed, a potem jo zopet dvigne.

„Mnogo se nadjate od mene,“ odgovori Husein, „in raditega sem ponosen. Za majhne reči ne bodem šel opasovat sablje, to sami veste. Srce me kliče na velika dela in dovršil jih bodem, ako hočeta Bog in sreča junaška — če le nečesa ne bode, kar je spravilo tudi Kulin-kapitana, to je namreč naša nesloga in zavist.“

„Bog ne bode dal!“ izpregovore kakor z jednim glasom vojvode in začno povrsti podajati roke mlademu kapitanu, svojemu prvaku.

Ta svečani prizor zakrivi, da nihče ne zapazi, kako je v sobo stopil jeden izmed Huseinovih slug.

„Gospod,“ pregovori sluga ponižno, „neka nevernica, ki pravi, da jo dobro poznaš, prosi te da prid-š ven na dvor, ker želi s tebo govoriti nekaj važnega.“

Husein začuden pokima z glavo, skoči naglo na noge in gre urno iz sobe. Na veži najde čakajočo Jurko, svojo nekdanjo strežnico v težavni bolezn.

„Ti si, Jurka!“ izpregovori kapitan prijazno, „kaj te je prignalo sem?“

„Nekaj hudega, gospod,“ odgovori dekle, „a upam trdno, da mi bodeš pomagal ter me potolažil.“

„Govori!“

„Lanskega leta, ko sem bila pri svoji teti v Du-bravi, prišel je davek in desetino pobirat mladi grajščak

Nuri-aga. Ko me je zapazil, začel se mi je laskati in mi mnogo obetati, da bi me le zapeljal in omamil. Nič mi ni pomagalo, čeprav sem ga prezirala in mu rekla, da rajši umrjem, nego bi ga ubogala; nekega večera me pograbi pred tetino hišo in me začne vleči s svojo močno roko h konju, ki je stal privezan nedaleč pri nekem drevesu. Na moje kričanje prihite ljudje iz sosednih hiš in med njimi prihiti tudi moj zaročenec Marijan Relič.“

„Ta razbojnik je tvoj zaročenec?“ vpraša začuden Husein Jurko in čelo se mu zmračí. „On je tisti, katerega že več let brez vzpeha lovim po svoji kapitaniji?“

„On je tisti, gospod!“ odgovori žalostno Jurka. „Pa on ni bil rojen za roparja, ampak nemila usoda ga je storila takega. Bil je dober in milosrčen mladenič, blagega čuta kakor kakšna devojka, a ljut bi bil le v ljubezni napram meni. Ko je videl, kako me vleče Nuri-aga h konju, da bi me ugrabil in kako preti z napetim samokresom vsakemu, ki bi me hotel rešiti, zavre mu kri, potegne samokres izza pasa in se zaleti proti Nuri-agi; zadnji vstreli, a ne zadene. Zdaj pa izproži Marijan, samokres počí in Nuri-aga pade s prestreljeno glavo na tla. Jaz padem onesveščena poleg njega. Ko se zopet zavem, povedo mi, da se je Marijan poslovil od očeta, in bratov in pobegníl v gore med hajduke (razbojnike).“

„Da, toda zdaj je razbojniški poglavar, strah in trepet begov (gospodarjev) in grajščakov“, nadaljuje kapitan.

„Pa ni še nikomur storil žalega, on brani samo kristjane pred silo in krivico — katerih tudi ti ne trpiš, gospod. On še ni nikogar ubil, nič oropal, nič požgal; ako se ga kdo boji, tedaj je gotovo hudoben človek, nasilnik, proti katerim se je zaklel Marijan in katerim je žugal, kadar so hoteli storiti silo nekrivim in nedolžnim.“

„Ali si morda radi Marijana prišla k meni?“ vpraša kapitan deklico.

„Da, radi njega sem prišla, gospod! Prišla sem, da od tebe izprosim milosti zanj. Njemu se je začelo zoprno zdeti hajduško življenje in nima druge želje, kakor da bi mogel oženjen z menoj živeti mirne dni pod tvojim varstvom, kot tvoj podložnik.“

„Dolžen sem ti hvaležnosti“, meni Husein po kratkem premišljevanju, „ker si mi v težki bolezni stregla noč in dan, ali te želje ti ne morem izpolniti. Sicer sem usmiljenega srca, ali moram biti tudi strog. Ako bi pomilostil Marijana, kaj bi rekel svet, ko vendar vsakdo ve, da čaka vsakega hajduka smrt na kolu?“

„Gospod, ali naj bode torej vedno hajduk?“ zavpije Jurka.

„Čemu ne pobegne črez Savo in ti ž njim? Tako store tudi drugi.“

„Ne more se vedno ločiti od očeta, bratov in drugih sorodnikov; tudi pa ga opominja naš župnik, da se mora ali izročiti sodnji v roke, ali pa izprositi milost, drugače ne bode imel pokoja in ne bode izveličan.“

„Tedadaj ti ne morem pomagati“, odreže se kratko Husein.

Dekle seže v njedra in izvleče nekaj. „Ko sem bila še z Maro v Zvorniku, dala mi je to le svetinjico“, pokaže jo Huseinu, „ravno isto, katero si ji bil ti dal takrat v vrtu. ko si šel na Orlovo polje.“

„Mojo spominčico! vzklikne živo Husein. „Ona ti jo je gotovo dala, da mi jo vrneš, kaj ne? Da mi jo vrneš kot najslajši spomin na mojo mater in na njo, Maro?“

„Čuvaj to spominčico, rekla mi je Mara“, nadaljuje Jurka, „kadar bode šel moj Huso na vojsko, ali kadar bodeš ti v hudi stiski, ponesi mu to svetinjo; v vojski bode se srečno vojskoval, a tebi bode v nadlogi pomagal, ker je to moja želja. „Glej in zdaj greš, gospod, v vojsko, jaz pa sem v hudi stiski. Tu imaš svetinjico. Bodi srečen v junaških bojih, a pomagaj tudi meni nesrečnici iz stiske. Saj si tudi ti ljubil in bil v ljubezni nesrečen, pa lahko veš zdaj, kako nesrečen je moj dragi in jaz ž njim.“

Husein se zamisli. Treba mu je, da izpolni sveto voljo nepozabne mu Mare, katera ga je gotovo nad vse ljubila na tem svetu. Njena volja mu je sveta in on je vsikdar pripravljen izpolniti jo, kakor da bi bil slišal besedo od Boga, vladarja sveta.

„Reči svojemu ljubimcu“, reče črez nekaj časa Husein, „da bode pomiloščen, ako pride s svojo četo s planine in se pridruži moji zastavi. Ako se vrne živ in zdrav iz vojske, tedaj bode svoboden in vidva se lahko vzameta v zakon in sta srečna. Toda treba se mu je požuriti, kajti odrinemo že jutri.“

Dekle poljubi v znamenje hvaležnosti rob kapitanove suknje in zapusti veselega lica naglo njegov dvor ter se poda naravnost proti planini. Zjutraj zarano dvigne se med streljanjem iz samokresov in bobnanjem vojska izpod Gradačca in jo krene čez planino Betanj proti jugu. Husein jezdi zamišljen na svojem belcu in ne izpregovori z nikomur niti jedne besede. On dobro čuti, da ni vojska, katero je počel, kakšna igrača, ampak da bode ljuta in strahovita borba, iz katere bode ali Carigrad, ali pa Bosna izišla pokorjena. On je najbolj pripravljen na vojno, on je bil največ vzrok, da so Bošnjaki skupno ustali proti sultanu, a zdaj se nehote boji pri mislih na veliko svojo odgovornost pred Bogom in pred svetom.

„Kdo so oni ljudje?“ vpraša naglo za njim jahajoči Ali-paša Vidaič in obrne glavo na levo, kjer je stala kopa ljudi.

Husein se vzbudi iz svojih misli in pogleda na levo. Kakih petnajst ljudi stoji tam, kakor bi bili vzrastli iz zemlje. Vsi so močni možaki, visoki in plečasti kakor hrasti v gori, temnega lica in ostrega pogleda. Izpod visokih rudečih kap padajo jim po plečih dolgi lasje, za pasom nosijo nabite samokrese in ostre handžare, a v desnici drži vsak zvesto svojo tovarišico puško. Dobro oko bi bilo takoj spoznalo, da morajo biti to hajduki. Pred njimi stoji vzrasten mož plemenitega lica in blagega pogleda, iz kojih pa sta dobro in izrazito čitati moški ponos in junaško srce. Vzemši kapo z glave stopi odločnih korakov pred kapitana Huseina in reče:

„Gospod! Na samo besedo udam se ti z mojimi tovariši in stopim pod tvojo zastavo.“

„Ti si Marijan Relič, poglavar hajdukov? vpraša Husein.

„Da, sem, gospod!“

„Dozdaj sem bil jaz tvoja straža, mož, a odzdaj bodeš ti in tvoja četa moja straža in spremstvo. Ako se bodeš dobro obnašal v vojni, bodeš oproščen in vse ti bode odpuščeno. Zdaj pa v vrste!“

Poglavar hajduški in njegovi možje stopijo v vrste Huseinove vojske in sicer takoj za njegovimi vodjami. Vodje se čudijo temu dogodku, ne vedo, kako naj sodijo o njem in začnejo radovedni pogledovati drug drugega. Husein pa jim reče: „Mislim sem, da je na vsak način bolje, ako vzamem te može se sebo; kajti sicer bi delali doma, kar bi hoteli, sosebno ker se je malo in veliko vzdignilo na vojsko. Če so dozdej to ali ono zakrivili, imajo kmalu priliko, da storjeno zlo popravijo, boré se za nas in našo stvar. Saj je tudi nje rodila zemlja, kakor nas; čemu bi torej tudi ti ne umirali za njo?“

Vodje so uverjeni, da je Husein delal modro in vsi pritrdijo njegovim besedam.

Na Sprečino-polju odpočije se četa nekaj ur, potem pa se obrne proti Maglaju. Tukaj se na lahkih čolnih prepelje čez deročo Bosno in se naglih korakov, kakor bi jo kdo gonil, spusti proti jugu, proti starodavnemu Travniku, stolici bosanskega vezirja, po vsej deželi sovraženega Turčina Morali-paše. Petega dne pride četa pred Travnik. Kakor rešenika pričakajo travanjski mohamedani zmaja bosanskega. Vse

ga je smatralo za rojenega gospodarja Bosne in odposlanca Allahovega. Ljudstvo pa je govorilo, da ima zeleno desno roko, kar je bilo po njegovem mnenju pravo znamenje, da je svetnik in ljubljeneц božji. Veseli vzkliki, pokanje puške in gromenje topov, s katerimi je bil vzprejet Husein, pretrese Morali-pašo in mu naznani, da je že prišel bosanski zmaj.

Kakor je izvedel slabotni vezir, da se vzdignejo Bošnjaki, takoj je poslal v Carigrad sela, ki naj tamkaj izporoči, da mu ali naj pošljejo pomoč, ali pa mu naj dovole pobegniti. Toda sel še nikakor ni mogel biti v Carigradu in že so duvanjski beg Teskeredžič, skopljaški begi Viliči, Kopčiči, Miralemoviči, Graniči in drugi prihruli s svojimi četami v Travnik in obkolili vezirja v svoji trdnjavi, da niti misliti ni mogel na beg. Okoli sebe je imel komaj okrog dve stotnji vojakov, a s temi ni mogel nič početi proti veliki sili bosanskih begov. Vrhtega pride še Husein-kapitan s svojimi Posavci in mu uniči še zadnjo kal upanja.

„Kaj li misli ta Osman?“ začudi se kapitan Husein proti begu Teskeredžiču. „Ali morda celo upa, da nas užene?“

„Pozvali smo ga že, naj se uda, meni beg Teskeredžič, „ali odgovoril nam je, da se živ ne da nam v roke. Ako bomo skusili nanj udariti, dal bode iz svojih težkih topov streljati na nas in mesto in zadnje razstreliti v prah in pepel. Da bi tega ne bilo, imeli bi ga že zdavna v rokah.“

„Še enkrat ga hočem pozvati“, reče kapitan Husein po kratkem premišljanju, „a če se ne uda, pustim tukaj svojega pobratima Ali-pašo Vidaiča z dva

tisoč možmi, mi pa idemo dalje. Potem ga bode prisilil glad, da bode položil orožje.“

D drugega dne zajaše beg Zlatarevič svojega konja in noseč v roki belo zastavo približa se trdnjavinem obzidju, kjer ustavi konja in zakliče straži, da želi govoriti z vezirjem.

Kmalu se spusti most čez grajski jarek in vezir se približa v spremstvu dveh vojakov begu Zlatareviču.

„Kaj želiš, beg?“ vpraša vezir s prijaznim glasom ustaškega poslanca. „Gotovo si me prišel pozvati, naj se udam.“

„Tako je, častiti paša!“ odgovori beg Zlatarevič spoštljivo. „Naš poveljnik kapitan Husein Gradačević pozivlje te zadnjikrat, da položiš orožje.“

„Žal mi je, da si prišel zastonj!“ odgovori vezir, mirno. „Sultan mi je zapovedal, da imam tukaj ostati in naj pride, kar hoče; jaz pa kot njegov sluga moram slušati njegovi zapovedi.“

To rekši naredi poklon Huseinovemu poslaniku, kateri naglo obrne svojega konja in pojaše k svojim, da jim izporeči vezirjev odgovor.

„Dobro“, reče Husein, ko sliši odgovor Morali-paše, „bodem ga z gladom prisilil, da se uda.“ Brž odredi, da ostane njegova desna roka Ali-paša Vidaič v Travniku z dva tisoč možmi, a on se hoče drugega dne z ostalo vojsko obrniti proti Hercegovini, da se tam združi s hercegovskimi četami in z onimi iz bosanske Hrvatske

Še popoldne istega dne začne pihati silni zapadni veter. Temni oblaki se začnejo poditi pod nebom in se družiti v jedno celoto. Proti večeru je

celo nebo gosto prepreženo s temno preprogo deževnih oblakov. Močan dež prične liti kakor iz vedra, a siloviti vihar pihati od vlasičke planine. Noč nastane tako temna, da bi človek še prsta ne mogel videti pred očesom, a burja vihra naprej.

Husein si brž izmisli: kako bi bila ta noč ugodna za polastitev trdnjave. Hitro pokliče harambašo*) Marijana in mu reče: „Rad bi videl, kakšen junak si. Ta noč se mi zdi kakor pripravna, da se polastimo trdnjave in vjamemo vezirja živega. Potrebujem nekaj mož, ki bi se naj pri tej vihri splazili v trdnjavo in nam odprli vrata. Vi hajduki ste bistrega uma in junaškega srca, torej sem si izbral tebe in tvoje, da izvršite ta posel.“

„Ti nam zapoveš, gospodar, a mi storimo. kakor dá Bog in sreča junaška,“ odgovori Marijan. „Posel ni lahek, toda lahko bi šel res lepo izpod rok. Kakor bode dal Bog!“ pripomni še nekdanji hajduški harambaša in se začne razgovarjati s kapitanom, kako se naj izvrši nakana, da bode izguba ljudi tem manjša. Husein pokliče na to Ali Vidaiča, naroči mu, naj bode pri grajskem jarku pripravljen s tisoč ljudmi in kadar bodo odprta vrata in položen most, naj udere v trdnjavo. Svoji vojski pa zapove, naj bode pripravljena in pazi, če bi se morda vojakom posrečilo pobegniti iz trdnjave, da jim zapre pot. Husein, ki je bil s svojo vojsko utaborjen v Dolcu, odloči se takoj kreniti bližje k trdnjavi in v sili podpirati

*) harambaša = poglavar roparjev.

Vidaiča. Ko je že minila polnoč in je dež lil najhujši, začne se gibanje proti trdnjavi. Hajduki, koreniti ljudje, ponesó s sebo tri čolnice od reke Lašve, dve lestvi in nekoliko sekir. Oprezno in tiho, kakor umejo to jedino le hajduki, priplazijo se do grajskega prekopa in potisnejo čolne v vodo. Ali-paša Vidaič je tudt že čakal s svojci, katere je razdelil ob prekopu pred grajskimi durmi. Marijanovi hajduki se vsedejo v čolne in pridejo srečno na drugo stran prekopa tik pred ozidje. Brž prislonijo lestve in držé med zobmi gole handžare in v desnici napete samokrese, začno se vzpenjati na obzidje. V hipu so gori. Straže na obzidju so bile precej gosto nameščene, ker je dobro slutil Morali-paša, da bi znal kapitan Husein kaj poskušati v ti burni noči. Pa večina straž je ali spala, ali je dremala vsled utrujenosti, a oni, ki so bedeli, niso vsled teme, dežja in vetra nič videli. Z napetim samokresom v levi in z golim handžarom v desni roki poda se Marijan s svojimi tovariši h grajskim durim. Ko že pride celó blizu, opazi še le vojaka, ki stoji zaspano in se naslanja ob duri. Zdramivši se vsled šuma odpre oči in ko vidi pred sebo veliko četo ljudi, vpraša turški: „Kdo je?“ Mesto odgovora ga prime Marijan z žilavo roko za vrat in mu zažuga s handžarom, ako le samo zine. Ubogi vojak ne more niti glasu izustiti, tako tesno ga drži Marijanova roka za grlo, a medtem so hajduki že s sekirami pri durih in te so po nekaterih močnih udarcih odprte. Straže se pričnó vsled tega razbijanja javljati, nekatere pohite k durim, pa bilo je prepozno, ker so bili hajduki že

odmotali vrvi in spustili most črez prekop, sami pa so stali pri odprtihi durih z napetimi puškami. Straže pričnejo kričati in zažgejo baklje. Vojaštvo grabi orožje, prične se zbirati na dvorišču in pričakuje vezirja. Istočasno zaori zunaj pred obzidjem gromoviti: „Allah!“ in Ali-paša Vidaič prihrumi s svojo četo na most in v hipu je na dvorišču. Kmalu za tem plane tudi vezir iz svoje sobe, na pragu se prikažete jokajoča žena in mlada hčerka.

Vezir, vidši pri svitu prižganih bakelj preveliko silo na dvorišče udrlih Bošnjakov, spozna na prvi mah, da je vsako upiranje zastonj in brez dolgega premišljevanja se odloči za udajo. Stopi tedaj naprej in vpraša glasno: „Kaj zahtevate, Bošnjaki?“

Ali-paša stopi proti vezirju in mu zakliče: „Glej me, vezir, jaz sem! Stopi bližje in takoj me bodeš spoznal!“

Morali-paša pristopi k Vidaiču in mu pogleda v lice; nehote otrpne vsled strahu in ne more ziniti niti ene besedice.

„Ne boj se, človeče!“ reče Ali-paša gledaje prezirljivo trepetajočega Turčina, „govori, kaj želiš!“

„Vidim,“ začne Morali-paša s slabim glasom, „da bi bilo zastonj vsako prelivanje krvi in zato se rajši udam, a pod pogojem, da smemo jaz in moji vojaki oboroženi iti iz Bosne.“

„Da odidete oboroženi?“ ponovi Ali-paša in pokima z glavo. „Počakaj malo, da slišiš, kaj bode na to rekel naš poveljnik kapitan Husein.“ Ta je bil med tem tudi že prišel na dvorišče in Ali-paša, ki ga je šel iskati, vrne se kmalu nazaj k vezirju,

seveda s Huseinom, ki je jezdil na konju in ponosno meril potrtega Turčina.

„Slišal sem, kaj želiš, paša!“ pregovori Husein, „toda tako ne bode mogoče, kakor si želiš. Ti in tvoji vojaki morate položiti orožje. Tvoje vojake bodem dal spraviti do avstrijske meje in tamkaj naj storijo, kar jih je volja; ti pa ostaneš moj suženj.“

Morali-paša je zelo potrta, ko sliši te odločno izrečene besede.

„Omehčaj se, kapitan,“ prosi nesrečni Turčin, „ker imam ženo in hčerko pri sebi!“

„Nič se jima ne bode pripetilo,“ zagotovi ga Husein kratko. „Toda zdaj odložite orožje!“

Vezir spozna, da mu v tem slučaju ne pomaga nič; svojim vojakom zapove, naj se postavijo v vrste in tukaj jim veli odložiti orožje. Vojaki to povelje skoraj komaj dočakajo, ker jim je življenje v Bosni, kjer sta jih mohamedan in kristjan gledala s hudim očesom, bilo jako neprijetno in neugodno. Vsi položijo brez oviranja orožje.

Na to pride Morali-paša k Huseinu, odpaše sabljo in jo da mlademu kapitanu. Ni bil možen izgovoriti besedice, samo solzne oči so pričale, kako ga boli to ponižanje in nesrečna usoda, ki je zadela njega in njegovo rodbino.

Vezirjeva žena in hči, ki ste s praga opazovali celi prizor, zbojé se takoj, ker vidite, da kretanje moža in vojakov ne pomeni nič dobrega. Pozabivši sram in turške navade prihitite obe z nezastrtim licem k vezirju in vprašate turški: „Kaj je s tebo, kaj je z nama?“

„Sužni smo, otroka moja!“

„Sužni!“ zakričite mati in hči. „Med temi divjaki!“ pristavi mati, rojena Carigrajkanka.

„Pomirite se, gospa!“ reče mirno Husein v turškem jeziku, „ne vama, ne vezirju se ne bode zgodilo nič hudega.“

Ženske ga pogledate s hvaležnim pogledom. Kapitan Husein zapove zdaj begu Zlatareviču, naj straži vezirja in njegovo rodbino, kateri odkaže stanovanje v gradu.

„Ali je to dekle lepo!“ reče beg Zlatarevič sam sebi, ko zaklene duri za novimi sužni. „Njej na voljo dal bi se tudi jaz zapreti!“ In zares je bila vezirjeva hči Zejna prekrasno dekle kakih sedemnajst let, prava južna lepotica črnih las in črnih, žarečih oči.

Kmalu poneha nevihta in dež prične padati. Oblaki se razdelijo in razgubijo in kmalu nastane lepo spomladansko jutro. Husein odbere kakih tristo mož, katera ima vojaštvo vezirjevo spraviti do avstrijske meje; sam se potem poda v vezirjev konak (grad). Ž njim gredo tudi Ali-paša Vidaič in straža Huseinova, Marijan s svojimi tovariši.

Čez nekaj časa že začne na vezirjevem gradu in v trdnjavi vihrati Huseinova zastava, trdnjavski topovi začnejo grmeti raz obzidje in v to grmenje mešajo se klici travanjskih mohamedanov in gromoviti, staroslavni „Allah“ vseh ustaških čet v Travniku in okoli njega. Nepopisno veselje zavlada v bosanskem taboru, saj je sultanov namestnik prišel ustašem v roke in si bosanski zmaj osvojil stolico bosanskih vezirjev.

Husein se raduje navdušenosti svoje vojske in zadovoljen sluša njeno klicanje. „Slava ti, o Bog!“

reče in dvigne svoje lepe oči proti nebu. „Ti si bil z meno!“ Potem se brž obrne, kakor bi se bil nečesa spomnil in da poklicati Marijana, glavarja svojih hajduških stražnikov. Marijan pride takoj in se ponižno prikloni svojemu gospodarju.

„Dobro si se držal, junak!“ reče Husein ljubeznivo. „Ti si mi odprl vrata vezirjevega sedeža, a jaz odpiram tebi na široko vrata moje milosti.“ To rekši molí mu dragoceno vezirjevo sabljo. „Prav kot vitez si delal siročí,“ nadaljuje kapitan, „hočem torej, da kakor vitez si opaseš sabljo in jo vedno nosiš pri sebi v spomin na to viharo noč.“

Marijanu se zasvetijo oči junaškega ponosa, ko mu Husein sam opase lepo sabljo.

„Tudi tvoji ljudje so bili izvrstni,“ govori dalje kapitan, „in treba jih je obdariti. Tole mošnjo cekinov razdeli med nje, da se bodo spominjali današnje naše sreče in slave.“

Marijan se pokloni in hoče oditi, pa Husein ga prime za ramo.

„Počakaj še, mož! Vem, da si zaročen in da ljubiš svoje dekle. Ali želiš morda vrniti se domu? Odkrito povej iz duše!“

„Gospod,“ pregovori mladi hajduk, „ako bi se zdaj vrnil, čemu si mi opasal sabljo. naj se vojujem kot vitez? Za celi svet ne storim tega; Bog bode dal in prišel bode čas, da se bodem lahko vrnil k svojim, ali zdaj ne grem od tebe in šel bodem s teboj če treba v pekel!“

Husein mu potrka po rami in reče z resnim licem, kakor bi govoril sam s seboj:

„Torej stopaj z menoj za isto zvezdo, ali za zvezdo k slavi, ali za zvezdo k propasti!“

IX.

Okoli poldneva istega dne skliče Husein svoje vodje v posvetovanje. „Kaj naj počnemo z vezirjem?“ vpraša Husein zbrane bege in kapitane.

„Najbolje bi ga bilo obesiti, tega turškega psa!“ vzklikne jih nekaj. „Dželaledin in Avdurahim nista nič bolje postopala z nami Bošnjaki.“

„Nikar, bratje,“ oglasi se stari beg Mustafa Vilič, „saj ni nikomur storil žalega.“

„Kaj govoriš?“ pripomni Ahmet Altomanovič, sin Rustemov, „ali je morda to dobro, kar je storil mojemu svaku Ali-paši Vidaiču?“

Zdaj začne govoriti duvanjski beg Teskeredžič: „Vitezi! Vsi veste, da smo se vzdignili, ko smo slišali, da je vezir oblekel vojaška oblačila in vpeljal zopet sultanove reforme. Zdaj je on v naši oblasti in kakor je prej ubogal sultana, tako bode zdaj ubogal nas. Kar je zagrešil, bode najbolje, da se očitno kesa nad storjenim. Oblekel je krščansko vojaško opravo: zdaj jo naj izsleče in zopet obleče staro obleko bosanskih vezirjev. A da bode videlo vse ljudstvo, kako se je zagrešil, mora delati več dni pokoro, dokler ne spere raz sebe ta greh.“

Mirnejši vodje, katerih je bila velika večina, glasujejo takoj za predlog bega Teskeredžiča, samo vprašajo še: „A kaj bode potem?“

„Potem,“ nadaljuje Teskeredžič po kratkem premisleku, „krenemo dalje v Hercegovino, a vezirja vzamemo se sebo. To bode imelo za nas veliko korist, ker se nam bodo kmalu priklopili oni, ki se še niso odločili za ta korak, ko bodo videli, da je vezir z nami. Ž njim pa hočemo iti do samega Carigrada.“

„Dobro, velja!“ začne se begu Teskeredžiču pritrjevati od vseh strani, samo Husein naredi nevoljen obraz in začne s krepkim glasom govoriti:

„Čemu ta igra? To bode le slepilo za kratkovidne ljudi, kajti vsak pameten bode znal, da vezir ne gre z nami dobre volje in da ni tako neumen, da bi zbiral čete proti svojemu sultanu. Ako že hočete, da mora tukaj storiti pokoro, naj bode, a potem je najbolje, da ga pošljemo za njegovimi vojaki. Če bode šel z nami, delal nam lahko same zmešnjave.“

Husein je imel celo prav s svojega stališča, pa večina je bila na strani bega Teskeredžiča in tako se konečno sklene, da mora vezir po storjeni pokori, kreniti z ostalo vojsko v Hercegovino in odtod dalje.

„Ker tako želite, naj pa bode!“ reče nekako zlovoljno kapitan in reče privedi vezirja pred se.

„Ti si, vezir,“ reče Husein vezirju z resnim licem, „onečastil naše stare navade in ogrdil naše svetinje (svete, stare šege), ker si oblekel frankovsko oblačilo in začel uvažati sultanove reforme.“

„Tako mi je zapovedal car, a jaz sem njegov sluga in se moram ravnati po njegovi volji,“ reče ponižno zviti Turek.

„Vem, kajti ko bi ne bilo tako, drago bi plačal svojo predrznost. Sicer se pa moraš kesati za svoj greh. To frankovsko obleko moreš izsleči takoj in obleči zavrženo obleko starih bosanskih vezirjev. Potem pa se moraš še javno pokoriti pred vsem ljudstvom tako dolgo, dokler ti jaz ne rečem, da je dosti in dokler ti Allah ne odpusti svoje blodnje.“

Vezir obledi v lice, ko sliši te besede; odpre sicer usta pa vsed težkega vtisa ne more izustiti nobene besede. Tresoč ustnici kažete samo, kako hud boj bije v sebi. Javna pokora je nečuveno ponižanje zanj, za vezirja bosanskega, namestnika sultanovega, ki je dozdej neomejeno vladal črez imetje in življenje svojih podložnikov.

„Pojdi zdaj in preobleči se!“ zapove črez malo časa Husein. Vezir ne reče besede, obrne se in gre za svojim spremljevalcem. Kakor mu je bilo zapovedano, tako tudi stori. Obleče obleko starih bosanskih vezirjev in s stražo gre delati pokoro, najprej v veliko cerkev, potem pa tudi v vse male cerkve.

Travanjski mohamedanci gledajo to in prav pogodi jim je javna pokora. „Da, tako je v redu! Kdor javno ogrdi prerokovo vero, naj tudi javno izbrisi svoj greh. Pred Bogom naj bode vsak enak, naj li je vezir ali kmet“

Tri dni se mora vezir pokoriti in zdaj mu dovoli Husein, da je dovolj. Saj pa je res bilo dovolj, ker je ubogi Turčin skoraj zbolel vsled duševne boli.

Kolikrat se je ves utrujen vrnil zvečer v svoj zapor in obnemogel padel na blazino, sedli ste mu k glavi žena in hčerka in ste se trudili, da z dobrimi besedami ublažite ljuto bol nesrečnega vezirja. „Allah nam bode pomagal iz te nadloge in potem ne bodeš več služil sultanu, nego bodeš v miru z nama preživel svojo starost.“

„Odšli bodemo v tvoj lepi Anadol in živeli v lepem obiteljskem življenju,“ pridjala je žena, postavna oseba kakih šest in trideset let in pogladila vezirja po čelu.

„Da, da, tja hočemo iti,“ odgovoril je vezir z globokim vzdihom, „ali da bi se le od tukaj rešil, da bi se iznebil nemilega suženjstva!“

Drugega dne zjutraj obrne se Huseinova vojska zopet proti Hercegovini in vzame vezirja in njegovo obitelj se sebo. V Hercegovini je bilo že vse pripravljeno za punt, trebalo je le nekoga, ki bi pobral zrelo sadje. Iz Travnika korakajo Bošnjaki z razvitimi zastavami naprej na skopljachko polje, kjer v celi Bosni prebiva največ begov in plemenitnikov. Mnogobrojne čete pridružijo se tukaj Huseinu in slavljen gre bosanski zmaj dalje proti jugu. Udarivši čez Bugojno in Kupreš dospe v Livno, kjer ga pričakajo s svojimi četami begi: Kulenovič iz Kulen-vakufa*), Filipovič iz Glamoča, Delilagič iz Cazina in med njimi neustrašeni kapitan Krupa s stotinami drugih vitezov iz bosanske Hrvatske. Ko se obrne Husein iz Livna, šteje njegova vojska že petnajst tisoč mož. S to vojsko

*) vakuf = turško cerkveno posestvo.

se poda v Mostar, kamor so imele priti še čete iz spodnje Hercegovine. Begi, kateri so glasovali v Travniku za to, da se naj vezir privede v Hercegovino, niso imeli ravno krivo, ker so neuki ljudje, videvši vezirja kot deželnega glavarja med ustaši, mislili da ne more in ne sme biti drugače, nego se vojskovati za vero prerokovo; radovoljno so se vrstili v Huseinove čete. Vrhutega so še mohamedanski duhovni, a nad vse oglavski mnihi storili svoje in z ognjevitimi besedami do skrajnosti razburili versko mišljenje mohamedov. Kar je le moglo prijeti za orožje, vse je hitelo na sveto vojsko in samo slabi starci in bolehava mladina ostali so doma.

V Mostaru so pričakali bosanskega zmaja z isto slavo, kakor v Travniku. Kapitan Husein se nastani v trdnjavi, a vojska se razdeli po mestu in predmestjih; kar pa ne najde prostora po hišah, naseli se v šotore pred mestom. Veziru in njegovi rodbini odkaže Husein stanovanje v trdnjavi v svoji bližini.

Husein se odloči pričakovati čete iz dolnje Hercegovine, ki so bile že na potu iz Nikšića, Trebinja, Gačkega in Ljubuškega. En dan po prihodu bosanske vojske v Mostar začel se je veliki mohamedanski post, ramazan. Vsak pravoverni mohamedan se tekom tega posta klanja (moli) najmanj petkrat na dan in do mraka ne okusi niti jedi in niti pijače, da še celo čibuka ne prinese čez celi dan k ustom.

Bilo je o času jacije*), to je dve uri po solnčnem zahodu. Raz stolpe bosanskih mohamedanskih cerkev

*) jacija = peta turška molitev.

glasijo se klici mohamedanskih duhovnov skozi nočno tišino. Cerkve so razsvetljene z lučmi, katere lahko našteješ na stotine, a velika množica ljudstva, noseča svetilke v rokah, potiska se od ene cerkve v drugo. Morali-paša, spremljan po stražah bil je odšel v Karagius-begovo cerkev, v najlepšo cerkev vseh mostarskih džamij*), da tamkaj moli. Njegova žena, vsa potrta vsled napornega potovanja, bila je zaspala na blazini, a medtem je šla njena hči Zejna v cvetlični vit na dvorišču. Nezastrtega lica, mislé da je nihče ne vidi, upre svoje črne oči v zvezdnato pomladansko nebo in jame peti neko tužno pesem. Beg Zlatarevič, kateremu je bil vezir se svojo družino izročen v varstvo, najde devojko samo in približa se ji pazno od strani. Strastnim pogledom gleda mladi beg vezirjevo hči. Na celem potu iz Travnika do Mostara bil si je v skrbah, da vedno in povsod ustreže vezirju, a čakal je tudi ugodne prilike, da more z Zejno na samem izpregovoriti nekaj besed. To pa ni bilo lahko, ker je bila hči vedno pri materi in tudi poslednja ni od hčerke odstopila niti koraka. Zejna je bila, kakor je to sploh običajno pri mladih dekličah, takoj zapazila, da se dopade mlademu Bošnjaku. Sicer se ji je kaj takega dopadlo, ker je hočeš ali nočeš morala priznati, da tudi ona rada vidi lepega mladeniča. Večkrat je kakor navlašč za trenutek odtegnila ten (preprogo) z lica, kadar je videla, da jo gleda mladi beg, a zatem jo je zopet zastrla. To je bilo največ, kar je mogel beg Zlatarevič doseči od vezirjeve hčerke. Ker je imel

*) džamija = turška cerkev.

torej zdaj priliko, da je mogel dalje časa opazovati lepo dekličino lice, bil je celo omamljen same radosti. Ni mogel zatreti čuvstva svojega srca; vzdrami se in stopi lahnega koraka pred deklico.

„Zejna!“ pregovori mladi beg s glasom, ki se mu je tresel same razburjenosti.

Dekle krikne z bolestnim: „Ah!“ in hoče s tenom pokriti svoje lice, a beg Zlatarevič jo prime za roko in ne pusti kaj takega storiti.

„Ne, zaklinjam te pri tvoji sreči“, govori strastno mladenič, „dovoli vendar, naj se vsaj enkrat nagledam tvojega milega lica.“

„Kaj hočeš torej beg?“ vpraša dekle z nemirnim glasom in izvije svojo močno roko iz begove desnice.

„Tebe želim, Zejna“, odgovori ljubezni pijan mladenič, „da ti lahko povem, kako te ljubim, kako si mi dražja nego življenje, nego odrešenje moje duše.“

Dekle se hudomušno nasmeje.

„Ti se smeješ mojim čuvstvom?“ nadaljuje beg nekoliko nevoljen.

„Nisi zadel!“ odgovori dekle hitro s tihim glasom. „Smejati se moram samo za to, ker se je stražnik zaljubil v sužinjo.“

„Ali pa vrača sužinja ljubav?“ nasmehne se beg Zlatarevič. „Daj, povej mi v oči!“

„Oh, tega ti zdaj nočem povedati“, odgovori dekle ljubko. „Ljubezen hoče govoriti svobodno.“

„Postani moja žena in takoj govoriš lahko svobodno o svoji ljubezni!“ reče beg.

„A moj oče in moja mati?“

„Tudi ona bodeta svobodna, kadar bode vojska končana“

„Ako je tako, tedaj nju ne morem zapustiti. Jaz sem njuna jedinka in storila bi greh pri Bogu, ako bi ju zapustila v najtežjih trenutkih njenega življenja.“

„Ako bi jaz zapovedoval tukaj, takoj bi vas vse tri oprostil svobodne“, meni beg.

„Ako bi me ti zares ljubil iskreno“, pripomni zvito dekle, „dal bi nam itak lahko svobodo. Ti si tisti, ki mora paziti na nas; lahko, prav lahko bi nam pripomogel k begu.“

„Da, seveda, pomagal bi ti k begu in potem bi te ne videl nikdar več.“

„Ravno prej si rekel, da me ljubiš kakor svoje življenje. Če je to res, onda me vendar znaš zahtevati od mojega očeta in ga prositi za mojo roko, kadar smo v Carigradu.“

Beg Zlatarevič se zamisli.

„Oh, saj vidim, da ne ljubiš Zejne!“ pregovori dekle in globoko vzdihne.

„Ne govori tako!“ zavrne ji nevoljno beg in jo prime za roko. „Hočem vas rešiti!“

Dekle strastno objame mladeniča, potem pa stopi nazaj. „Jutri nam poročaj, kdaj naj bomo pripravljeni. Zdaj pa idi, oče se zna vrniti vsaki čas.“

„Poglej me še enkrat s tvojimi očmi, z onimi očmi, iz katerih mi že na zemlji odseva raj“, poprosi beg Zlatarevič, stopi ji bližje in jo krepko prime za mehko ročico.

Zejna obrne smeje svoje lepe oči proti begu, kateri jo krepko stisne na prsi. „Ali slišiš, kako mi bije srce, kako ti pričuje o moji ljubezni“, govori mladenič navdušeno in ji zopet in zopet poljubi cve-toče lice.

„Zejna!“ zasliši se nakrat materin glas iz hiše in mlada človeka razideta se naglo.

„Torej jutri!“ zakliče še Zejna tiho in se vrača k hiši. „Nikar ne pozabi!“

Vrata so se bila že davno zaprla za dekletom, a beg Zlatarevič stoji še vedno na svojem mestu kakor okameneli steber in gleda srpo v smeri, v kateri je bila izginila vezirjeva hči. „Čemu li mora biti Turkinja, ki mi vzbudi ljubezen v srcu?“ vpraša sam sebe in lahnih korakov odide z dvorišča.

Drugega dne priredi beg Zlatarevič vse, kar se mu zdi potrebno za beg: konje obleko in vodnika. Ker ve, da ni Huseinu kot poveljniku cele vojske mnogo na tem, da je vezir suženj, loti se beg brez strahu nameravanega posla. Ponoči, ko je bil zopet čas pete molitve, torej dve uri po solnčnem zahodu, odpró se duri, kjer so bili zaprti sužnji in ven stopita najprej beg Zlatarevič in vezir, ki je opravljen z navadno obleko bosanskega bega ali grajščaka; za njima stopate ravnотako oblečeni še dve osebi, vezirjeva žena in hči. V možkih oblekah ste zadnji dve videti kakor dva mladeniča. Beg Zlatarevič pelje jih nekaj časa po ulicah napolnjenih z ljudstvom, potem pa krene naglo na stranski pot, ki je med vrta držal na polje. Pogasnivši svetilke požurijo se beguni, kolikor

se morejo. Kmalu so na prostem polju, kjer jih že čaka udan mohamedanec s konji, kateri jih bode vodil na begu.

„Na cilju smo“, reče beg Zlatarevič proti vezirju, „ta človek mi je udan in spremil te bode do Stolca, kjer je Ali-aga Rizvan-begovič, tvoj dobri prijatelj in verni sluga sultanov. Tam bodeš našel varno zavetje in on ti bode našel pot, da prideš v Carigrad. Ostani zdaj z Bogom!“ Ponudi mu desnico, katero vezir prime prav živahno.

„Tvoje dobro delo,“ reče vezir ganjeno, „ne bodem pozabil nikdar in tudi sultan mora izvedeti o njem. Kdo ve, ako ti ne bo to še kdaj koristilo.“

Beg Zlatarevič molči in gleda nemo pred se in posluša, kako se mati in lepa Zejna blagoslavlja ga posiljavljate od njega. Vezir pomaga svoji ženi, da more na konja, a beg Zlatarevič pristopi, da pomore Zejni; pa ona se dvigne kakor veverica in je v trenutku na konju. Mladi beg se ne more vzdržati, ampak prime jo za roko in reče naglo: „Pojdi z Bogom, Zejna; kadar bode vojna končana, pridem v Carigrad po te!“

„Pa treba bode, da se požuriš, moj junak!“ odgovori mu dekle z veselim glasom, „kajti če me bodo videli Turki, znalo bi se pripetiti, da prideš prepozno!“

Begu Zlatareviču se ne dopadejo te besede, ne njeno obnašanje pri slovesu, a nima časa, da bi jo to opomnil, kajti Morali-paša je že na konju in veli Zejni, naj pojaše naprej za vodnikom. Še enkrat se

pozdravijo begunci in njih rešitelj in v naglem diru pohitijo črez mostarsko polje proti Stolcu.

„Dozdeva se mi, da sem redil gada na prsih!“ mrmra mladi beg, ko se vrača nazaj v mesto, „no, bodem videl, ali ostane pri besedi ali ne.“ In zamišljen se vrne v trdnjavo, kjer se vleže zlovoljen spat. Skoro celo noč ne mora zapreti oči, tako je vznemirjen vsled Zejninega čudnega vedenja na razstanku. Maločesa je na svetu tako urejenega kakor ljubeče človeško srce.

Zjutraj, ko je solnce stalo že visoko na nebu, poda se beg Zlatarevič pogledat, kaj delajo sužni. Seveda ne najde ne vezirja in ne njegove rodbine. Na oko iznenaden pohiti v Huseinovo stanovanje, da javi poveljniku vezirjev beg. Prišedši k Huseinu najde pri njem več vodij bosanske vojske.

„Prinašam ti slabo poročilo, kapitan,“ reče beg Zlatarevič Huseinu, „vezir nam je ušel! „Vodje, med katerimi je bil tudi beg Teskeredžič, iznenadi ta vest, a jih spravi tudi v zlo voljo.

„Kako si ga pa stražil, mož?“ oglasi se ježno beg Teskeredžič.

„Ramazan*) je, človek,“ odgovori mirno beg Zlatarevič, „in nisem mogel biti celi dan pri njem, a moji stražarji, kdo ve, so mi li zvesti ali ne.“

Na ta odgovor molče vsi, kajti vsak mora priznati, da je govoril beg Zlatarevič resnico.

„Vzami ljudi, kolikor misliš, da jih potrebuješ,“ izpregovori celo mirno kapitan Husein, „in odredi

*) Ramazan = veliki, mesec trajajoči turški post.

zasledovanje na vse strani, potem mi pa pridi naznanit, kaj si opravil.“ Bilo je na prvi mah videti, da je Huseinu celo vsejedno, ako je pobegnili vezir; zasledovanje pa je dal vendar odrediti proti svoji volji, samu da ne spravi svoje tovariše v nevoljo, kateri so bili mnjenja, da jim je vezirjeva prisotnost neprecenljive vrednosti.

Beg Zlatarevič stori po ukazu. Na vse strani razpošlje zasledovalce, on sam pa si izbere dvajset hitrih konjenikov in jo mahne ž njimi proti Stolcu. Dobro je vedel, da ne doide več vezirja, kateri je bil že gotovo ob zori došel na svoj cilj. Pa moral je to storiti na očividez.

Okoli poldneva jele so prihajati trume oboroženih iz dolenja Hercegovine. Prvi je bil na mestu beg Kapetanovič iz Vitine, potem Alaj-beg Čengiç iz Lipnika. Vsak je vodil za sebo okoli tisoč mož. Takoj za njima dospejo Nikšičani in Trebinjčani, vsi žejni po turški krvi. Kapitan Husein in drugi begi in kapitani gredo prišlecem iz Mostara nasproti in veselo sprejmejo nove čete, a z njihovimi vodjami se objamejo in poljubijo kakor z brati.

Mikšičani in Trebinjci pripeljali so se sebo na vozovih več ranjencev.

„Kaj se je zgodilo z ranjenci?“ vpraša začuden Husein.

„Ti so prvi prelili kri v vojski proti Turčinom,“ začne privovedovati Sulejman-aga Avdagič iz Nikšića. „Ko dospemo mi Nikšičani v Stolac, šlo nas je več v hišo Ali-aga Rizvanbegovičev, da ga pozovemo, naj se nam pridruži. On skoči kakor živa strela

kvišku in nam zažuga, da nas da poobesiti vse po vrsti, ako se takoj ne umaknemo iz njegove hiše. Videvši, da se ni dobro šaliti s tem človekom, odidemo celo mirni iz hiše, a on zapove za nami zapreti grajska vrata in privleči topove na obzidje. Ko naši slišijo, kaj se nam je zgodilo, razkačijo se kakor levi in nalete se na grad. Ali-aga je bil pripravljen in nas ne sprejme samo s hudim ognjem iz pušk, ampak nameri na nas še celo topove. Pametnejši izmed nas uvidimo takoj, da bi izgubili mnogo ljudi in mnogo časa, predno bi premagali tega trdovratnega turčinskega prijatelja; torej pozabimo razžaljenje, dvignemo se na pot in popeljemo te ranjence se sebo.“

„Pustimo ga, naj ima svojo voljo; jedna lastavica še ne naredi spomladi in jeden Ali-aga še ne bode mogel pomagati Turčinu, a kot zvest pristaš njegov nam itak ne bode koristil,“ pripomni kapitan Husein, kateri se ni od stolačkega bega nadjal nič drugega.

Zdaj so bile vse čete zbrane in trebalo je samo iti v Sarajevo, združiti se tamkaj s Podrinjci in Sarajevčani, potem pa čez Novibazar obrniti se proti Carigradu.

Pred akšom*), pred solnčnim zahodom, pride beg Zlatarevič k Huseinu in mu javi, da so se zasledovalci vrnili s praznimi rokami.

„Naj ga odnese voda!“ je vse, kar reče kapitan Husein.

*) akša = večerna molitev, večer.

Beg Zlatarevič sede na blazino h kapetanu, prime ga za roko in mu reče zaupljivo:

„Pobratim, lepo bi ne bilo, ako bi ti zatajil neko reč“

„Tedaj govori!“ odvrne kratko Husein.

„Moram ti povedati, da sem jaz sam osvobodil vezirja.“

„Ti?“ vpraša ga nekako začuden Husein. „Kaj te je pripravilo k temu?“

„Zapeljale so me črne oči!“ odgovori pristočno mladi beg in začne pripovedovati svojemu pobratimu, kako se je zaljubil v Zejno, kako ga je deklica pripravila, da jih je rešil iz sužnosti in tudi, kako se je ravnodušno poslovila od njega.

„Kakšno je delo, takšna je plača, pobratim!“ reče Husein, ko je slišal celi dogodek. „Ljubezen Turkinje je kakor lepi san. Človek se prerano zave iz njega. Na jeziku nosi Turkinja med, a v srcu strup. One nas Bošnjake imajo za divjake in torej nas prezirajo. Izbiraj si neumnež dekcle v svojem narodu in ne bodeš se kesal. Pa zdaj ni za take reči časa. Opasal si sabljo in zajezdil bojnega konja, ali je tedaj prav, ako greš ljubovati, mesto se spodbujati za junaški boj? Izvrži dekcle iz spomina in glej rajši, da ti sablja ne zarjavi v nožnici!“

Beg Zlatarevič obrne žareče obličje vstran. Bil je med štirimi očmi osramočen tako, kakor še nikdar prej.

„Hočem si zapomniti tvoje besede,“ reče in vstane z blazine, „samo zaklinjam te, ne misli, da

sem postal baba.“ Že hoče zapustiti sobo, pa istočasno pridrvi v sobo prašen sel z Ali-pašo Vidaičem in odda po ponižnem poklonu Huseinu pismo.

Husein začne brati pismo in oči se mu zasvetijo v nenavadnem plamenu. Prebravši pismo skoči na noge in se obrne proti begu Zlatareviču, rekoč: „Skoraj bodeš imel priložnost, da pokažeš, kar si rekel.“ Nato migne z roko in sel odide.

„Brata,“ nadaljuje mladi kapitan, „naš prijatelj Škodra-paša mi piše, da se je dvignil s štiridesettisoč možmi proti sultanu. Pozivlje nas, naj se kmalu vzdignemo in zjedinito našo moč z njegovo.

„Kdaj pojdemo, pobratim?“ vpraša Ali-paša Vidaič, drže krčevito za roč svoje zakrivljene sablje.

„Jutri, dragi,“ odgovori veselo Husein. „Vsa vojska mora se jutri vzdigniti proti Sarajevu in od tam hočemo dalje za našo sveto vero in svobodo.“

Vsi trije gredo zatem iz konaka med vojsko, da ji naznanijo poročilo Škodra-paše in zapoved bosanskega zmaja, da ima jutri vsa vojska kreniti proti Sarajevu.

Nepopisna radost zavlada med četami; vse kliče kakor v pozdrav krvavi borbi za osvobodjenje ponosne Bosne iz osmanskega jarma.

X.

Krasno je ravno Sarajevo, prestolica bosanska. Vsakemu Bošnjaku poskoči srce, kadar se spomni tega imena. Od severa, juga in izhoda objemajo mesto visoke planine Hum, Mrkavina, Trebevič in

Borija, a pod temi gorami in ob podnožju razprostira se veliko mesto v lepi kotlini, katera se proti zapadu razširja v krasno sarajevsko polje, v katerem se bliska bistra Miljačka kakor srebrn trak v zeleni preprogi. Ob rebbru gore Borije dviguje se ponosna trdnjava, katero opasuje mogočno obzidje, izza katerega štrli v zrak dvanajst grdih stolpov, kakor dvanajst pošasti. Izpod trdnjave se širi nepregledno mesto, ki dela na oko krasen vtis. Iz zelenih vrtov bliščijo se beli dvori sarajevskih ag*), slikajo se bazari (prodajalne) s svinčastimi strehami na kupulah, a nad vse se dvigujejo vitki minareti (stolpi), kateri kakor velikanske sulice mole proti nebu. Hladna Miljačka vali se skozi sredino mesta, katerega deli v dve polovici; obe deli vežejo lepi obočeni mosti, mojstersko delo iz davnih časov.

Po sarajevskem polju in ob podnožju planine Trebevič razpeti so zdaj beli šotori, pod katerimi je zbrana velika vojska bosanskih ustašev. Okoli petindvajsettisoč se je bilo zbralo tukaj bojnikov; sami ljuti Bošnjaki so iz vseh krajev junaške Bosne.

Kamor pogledaš, vidiš same bojvnike, pešce in konjenike. Na polju vre, vre v mestu, sosebo živahno pa je na glavnih trgih, kjer je navadno največji promet in največje trženje. Kdor ne bi vedel, da je ta velika množica sveta vojska, ki se pripravlja zoper sultana, mislil bi, da je vsa Bosna prišla v Sarajevo ne velikanski zbor, da slavi kakšen velik praznik.

*) aga = gospod.

Husein je prispevši v Sarajevo vzel za svoje stanovanje trdnjavo, kjer je čakal bege in kapitane, ki so bili obljubili priti, a še do zdaj niso prišli. Najzadnji pride kapitan iz Tuzle, ki prinese pismo od srbskega kneza Miloša. Dedni vladar mlade kneževine piše Bošnjakom na roke njihovega zmaja, naj odstopijo od svojih namer proti sultanu in se mirno vrnejo domu. Miloš se ponudi, da hoče posredovati med njimi in sultanom; ako pa jim ni volja ponehati, tedaj pa naj nikar ne pozabijo, da je sultan vrhovni vladar črez srbsko kneževino in bi moral srbski knez vstati, da brani sultana pred Bošnjaki. Kapitan Husein, ko prebere pismo, zbere takoj svoje vodje in jim prečita pismo. Vse je v ognju vsled Miloševih besed.

„Glej, kako nas zasmehuje ta Srb,“ zagrmí Alaj-beg Čengiĉ, „še vĉeraj je moral delati robot, a zdaj nam že ponuja svoje varstvo.“

„In še celó žuga nam, ako mu ne storimo po volji!“ nasmeji se Ali-paša Vidaiĉ.

„Bivši govedar nam starim vitezom,“ doda beg Kulenoviĉ, najstarejši plemenitaš po rodovini v Bosni.

Dokler so se tako jezili begi in kapitani, napiše kapitan Husein nekaj besed na papir.

„Poslušajte me, brati! Kakršna ponudba, takšen odgovor. Slušajte!“ Vse potihne in Husein prečita sledeĉi odgovor na Miloša: „Oproščeni sužen! Bodi sreĉen, da moreš jesti ono malo hrane, katero imaš pred seboj. Jaz sem že prevrgel svoje sklede in potrebujem tvojega posredovanja pri velikem vezirju (sultanu). Ravno za takega sultana, pri katerem se

misliš pobrinuti za-me, ne maram celó nič. Ako hočeš, pripravljen ti stojim vsak čas in na vsakem mestu; vedi, da je moja sablja sekala veliko prej, nego je bila tvoja kovana. Zmaj iz Bosne.“*)

„Tako je, tako, zmaj!“ zakličejo vsi z enim glasom in odobrijo ta odgovor, katerega Husein takoj odpošlje Milošu.

„Vitezi!“ začne Husein, „zdaj smo vsi zbrani, a samo enega ni, čeprav je dal besedo da pride. Poznate ga, Mahmud-ago Vidaiča.“

Naj mu obraz začrni, izdajalcu!“ vzkliknejo vodje.

„Čas je,“ nadaljuje Husein, „da odrinemo. Jaz sem vas bil zbral okoli ene zastave, za eno sveto stvar, a zdaj glejte, kdo vas bode vodil dalje.“

„Kdo nas hoče drugi voditi, kakor ti, naša svitla sablja!“ reče kapitan Krupa „Ti si nas dvignil k orožju, ti nas tudi vodi.“

„Da, ti nas vodi!“ bil je jeden glas, razven kapitana iz Tuzle. Ta je bil prvi, ki je pričel Huseina zavidati zbog velike slave.

„Ker želite vsi tako, nočem se braniti,“ odgovori Husein, „čeprav vem, da mladost in modrost nikjer ne sedite na enem in istem stolu. Izpodbuja me jedino to, da imam vas starejše in modrejše, ki mi bode svetovali, kadar bode treba.“

„Ti nam samo zapoveduj in mi te bodemo slušali!“ reče Ali-paša Vidaič. „Rekel si, da je čas odriniti in jaz mislim sam tako. Škodra-paša nas že

*) to pismo je historično.

gotovo dolgo pričakuje; ne smemo ga zapuščati v junaškem boju.“

„Tedaj povejte svojim četam, naj bodo pripravljene,“ obrne se poveljnik k svojim vodjam, „jutri zjutraj pa ima vsa vojska kreniti proti Novemubazaru.“

Vodje se razidejo, da izvršijo poveljnikovo nalogo. Bojevniki se razveselé pri novici, da se bode šlo dalje in sicer nasproti slavi in zmagi.

Zjutraj ob zori začne se vojska gibati proti jugu.

Ali-paša Vidaič vodi na svojem divjem konju prednjo četo, za njim pa sledé ostale čete peš in na konjih, vsako vodi lastni beg ali kapitan. Toliko jih je, da jih ni moč pregledati. V sredini jezdi na ognjevitnem belcu na čelu svojih posavskih konjenikov „zmaj“ bosanski. Okrog njega vije se krasna vrsta vojvodov, za katerimi jezdi harambaša Marijan s svojimi hajduki. Nebrojno ljudstva je privrelo iz Sarajeva, da gleda odhod bosanske vojske. Streljaje iz samokresov ali pevaje odhajajo bojevniki mimo navdušenega ljudstva, katero jim kliče: „Srečno hodite junaki in vrnite nam vero in svobodo!“

Enaka naglemu hudourniku vali se vojska dalje proti jugu. Črez Rogatico, Višegrad, Priboj in Prije-polje dospé zmaj bosanski z veliko naglico v Novibazar, kjer meni nekoliko se odpočiti z vojsko in se preskrbeti s hrano za dalje časa. Tukaj izvé, da je Kara-fesija s svojimi ljudmi pridrl ropaje in požigaje v Bulgarsko, osvojil si glavno mesto Sofijo ter počel na prebivalcih najostudnejše grozovitosti. Objednem izvé tudi, da je proti Škodri-paši krenil veliki vezir

Rešid z vojaki in Arnauti in ga pri Prilipu zmagal in pozneje celó potolkel; Škodrijevi Arnauti so potem pribegli k velikemu vezirju, paša sam pa se je moral zapreti v svoj trdni Skadar, kjer se hoče držati, dokler bode mogel.

„Veliki vezir napreduje,“ reče Husein svojim vodjam, „treba bo, da mu kmalu zastavimo pot. Vojska naj počiva samo danes, a jutri gremo takoj nasproti vezirju in njegovim vojakom.“

Od Novegabazarja pelje kapitan Husein svojo vojsko proti Arbaniji. Mala trdnjavica Bajska s pravoslavnim samostanom je prva, ki se mora udati; Husein jo dobi v roke takoj v prvem naskoku in ujame arnautsko posadko. Odtod jo mahne urno proti Pečinu.

V tej trdnjavi zapovedoval je Rasak-paša in imel večjo posadko. Zmaj bosanski mu naznani, naj se uda; pa Rasak-paša noče nič vedeti o predaji in pokaže nastavljene topove ob obzidju. Husein zapove naskočiti. Tri dni morajo naskakovati Bošnjaki, a je vendar ne morejo vzeti. Rasak-paša preveč junaško odbija ljute njihove navale.

Ali-paši Vidaiču je žal za toliko mrtvih junakov in zato reče tretji dan Huseinu: „Pobratim, pustimo to gnezdo in poiščimo si vezirja na prostem polju, da se vojskujemo ž njim.“

„Ne smemo tako, Ali-paša!“ odgovori Husein, „gledati moramo, da osvojimo ta trdni grad, kajti v slučaju, da bi izgubili bitko, imamo tukaj lahko zavetje; tukaj sem se lahko umaknemo in rešimo vojsko.“

Ali-paša molči, Husein pa pokliče svoje vojskovodje k sebi.

„Bratje,“ izpregovori Husein z močnim glasom, „sramota je, da se nam tako dolgo ustavljajo ti osmanski najemniki v trdnjavi. Videl bi rad, da si mesto osvojimo še danes in osramočen mora biti oni, ki bi se živ vrnil nazaj izpred obzidja.“

Vodjam se zasvetijo oči. Z junaškim odlokom, da hočejo ali zmagati ali poginiti, dvignejo se na konje in z gromovitim krikom polete s svojimi četami proti pečinskemu trgu in pohite kakor nevihta skozi njega. Nastane huda bitka pred obzidjem. Junaški Bošnjaki vzpenjajo se kakor veverice na obzidje in na marajo krogelj, katere padajo goste kakor toča na nje. Jedni padajo, a že stopajo drugi na njihovo mesto in nihče ne misli na umikanje. Naskok je tako hud, da razvidi Rasak-paša takoj, kako ne bode tokrat mogel odbiti sovražnika. Po enournem krvavem boju navale se Bošnjaki v grad in nataknejo na obzidju svojo zastavo. Proti nebu doneči: „Allah!“ naznanja, da so napadovalci vzeli Pečin.

Rasak-paša s celo posadko, potem tudi vsa hrana in vse streljivo pade Bošnjakom v roke. Husein pohvali vojsko: „Dobro ste se obnašali, junaki! Tako se morate vojskovati z bosankim zmajem.“

Pustivši v gradu močno posadko in ujetnike pod njenim varstvom poda se vojska proti Kosovem polju, ker se je izvedelo po Rasak-paši, da se veliki vezir Rešid z vojsko pripravlja, da dospe na Kosovo polje. Tukaj sprejme prebivalstvo Bošnjake kakor osvoboditelje in maščevalce starega reda in prerokovih postav.

Kapitan Husein se utabori pri Prištinu in je namenjen, da odtod poišče velikega vezirja. Beg Zlatarevič vzame tristo mož in gre ž njimi proti jugu, da poišče sultanovo vojsko. Iskaje cele tri dni, naleti pri vasi Lipljanu na vezirjevo vojsko, ki je bila izkopala nasipe in nastavila na nje velike topove. Bil pa je to samo del carske vojske, ki je sestel iz vojakov in Arnautov in ki ga je veliki vezir poslal pod poveljstvom Ibrahim- in Hadži-Ahmet paše zmagovati vojski nasproti. Veliki vezir sam pa je stal z glavno vojno silo pri Skoplju v Makedoniji. Beg Zlatarevič vrne se z največjo naglico in javi kapitanu Huseinu, kje je našel vezirjevo vojsko. Zmaj bosanski poskoči same radosti, ker se bode mogel tako kmalu meriti z nasprotnikom. Takoj da povelje, da se ima odmah odriniti in naglo ter neprekinjeno korakati na določeno mesto.

Tabor vezirjeve vojske je bil močno utrjen. Od vseh strani obdan z visokimi nasipi naslanjal se je na jedni strani ob visoke strmine, ki so ga dobro varovale.

Kapitan Husein razdeli svojo vojsko na tri dele, ki bi naj od treh strani udarili na vojake. Ker je imel mnogo konjenikov, zapove tem, da morajo prvi v brzem naskoku navaliti se na okope. Bilo se je ravno pričelo lepo poletno jutro. Bosanska vojska se je zbrala pod milim nebom in moli sabah*), da se priporoči Bogu za srečo in zmago v boju. Po dokončani molitvi začne se po povelju in odredbi

*) sabah = molitev ob zori.

posameznih vodij rediti v vrste. Husein zapove bobnati in piskati v znamenje, da se ima takoj pričeti naskok. Konjeniki se dvignejo na svoje iskre konje, potegnejo ostre sablje in kakor vihra navale se od treh strani na sovražno taborišče. Vezirjevi vojniki sprejmejo in pozdravijo jih s svincem iz pušk in topov. Mnogo Bošnjakov pade raz konje, mnogo jih popada s konji vred, pa to nezmede hrabrih junakov. Vidé svojega povelnika, bosanskega zmaja, kako z dvignjeno sabljo kakor sokol leti proti okopom in se ne briga za smrtonosne kroglice, nikdo ne misli drugega, kakor ali zmagati ali pasti. Ko konjeniki dospe pred nasipe, stopijo s konjev in z napetim samokresom v eni ter z ostrim handžarjem v drugi roki predrve se črez nasipe in se zakade v vrste Arnautov in sultanovih vojakov. Nastane strašna borba. Človek se bori s človekom, a od orožja je mogoče rabiti samo nož in sabljo. Kapitan Husein, Ali-paša Vidaič in drugi vodje bore se s sabljo v roki kakor navadni vojaki in vzpodbujajo svojece z ognjevitimi besedami. Vezirjevi vojaki branijo se obupno in slušajo brez ugovora zapovedim svojih višjih. Nakrat pa se prigodi nekaj, kar daje boju takoj odločilni obrat. Arnauti zataknejo handžarje v nožnice, poskačejo raz obkope in se pridružijo Bošnjakom. Sredi bitke so torej preskočili Arnauti k sovražniku in oslabili vezirjevo vojsko za polovico. Ko vidita to Ibrahim in Ahmet-paša, dasta takoj znamenje k umikanju. Boreč se korak za korakom začne se umikati zvesto vojaštvo, dokler ni prisiljeno pobegniti. Bošnjaki pode na svojih hitrih konjih begune in pobiyejo vsakega, katerega

dobe. Le redko jih je, katerim se posreči uiti do Skoplja, kjer naznanijo velikemu vezirju svoj poraz in nezvestoba Arnautov. Kapitanu Huseinu pade velik plen v roke: vsi topovi, hrana, strelivo, vojna blagajna in šotori. Pod zadnjimi se utabori zdaj hrabra bosanska vojska.

Ko sliši veliki vezir o porazu svoje vojske, zboji se za glavno svojo silo, s katero je moral braniti sultana in njegovo cesarstvo. Druge vojske razun njegove ni bilo skupaj. Spoznavši, da se ne more ustavljati bosanski zmage pijani vojski, odloči se k zvijači in pošlje že drugega dne po bitki Ibrahima in Hadži-Ahmet-pašo v Huseinov tabor, naj vprašata po željah bosanskih begov.

Poslanca vezirjeva napotita se naravnost k Huseinu kot vodji bosanske vojske. Ponižno in dostojno stopita pred njega in mu povesta vezirjevo željo.

„Dobro,“ reče Husein, ko sliši vezirjevo poročilo, „takoj hočem pozvati vse naše vodje in iz njihovih ust bodeta slišala, kakšne želje imajo bosanski begi.“

Kmalu so okoli Huseina zbrani vsi glavni voditelji, in Husein jim poroča o vezirjevem poročilu.

„Hočemo, da bomo doma sami gospodarji,“ reče prvi Alaj-beg Čengič proti vezirjevima poslančema, „a odločno odklanjamo vse reforme v naši deželi.“

„Zahtevamo, da nam mora biti Bošnjak kot bosanski vezir,“ oglasi se beg Kulenovič.

„A zdaj želimo, da bode kot tak kapitan Husein,“ dostavi Ali-paša Vidaič.

„Tako je, to so naše želje!“ kličejo jednoglasno navzoči begi in kapitani. Jediní kapitan iz Tuzle gleda molče pred se. Videlo se mu je na omračenem obrazu, da se njegove želje ne strinjajo celo z željami svojih tovarišev. Hadži-Ahmet-paša zapazi to takoj in si misli: „To je dobro znamenje!“

„Moj gospodar, veliki vezir, želi,“ izpregovori Ibrahim-paša, ko je slšal želje bosanskih begov, „da se mu vaše želje izroče pismeno.“

„Tudi to se lahko zgodi,“ meni kapitan Husein in reče Ali-paši, naj napiše na papir želje bosanskih begov, kar ta stori takoj.

Kapitan Husein postreže vezirjevima poslanikoma s kavo in čibukom in potem se oba vrmeta nazaj. Na povratku skozi tabor snideta se s kapitanom iz Tuzle. „Videla sva na tvojem lieu,“ reče mu zaupljivo Hadži-Ahmet-paša, „da ti nisi sporazumen s tem, kar zahtevajo tvoji tovariši. Obnašaj se modro in kmalu bodeš dobil od velikega vezirja vest, katera te bode razveselila.“

Te besede so bile prvi zlati trnek, katerega je po svojem poslancu vrgel veliki vezir med Bošnjake.

Tuzla-kapitan se priporoči poslancema in obljubi sultanu zvestobo. Drugega dne okoli poldne prinese sel velikega vezirja odgovor na bosanske zahteve in ga odda Huseinu v roko. Vezir odgovarja, da so zahteve Bošnjakov pravične in da jim hoče on od sultana dobiti potrjenje; pa tako dolgo, dokler se to zgodi, naj ostanejo Bošnjaki tam, kjer so zdaj in ne smejo iti proti sultanovi vojski, ker bi kazalo, kakor bi ne imeli volje pomiriti se s sultanom.

Isti sel odda pa tudi Tuzli-kapitanu tajno pismo, v kojem mu vezir piše, da je celo prav, ako hočejo Bošnjaki imeti svojega vezirja iz svojih vrst, a vendar je tega mnenja, da ni za tako mesto kapitan Husein. Moral bi na to mesto starejši, izkušenejši mož, kakor je na primer Tuzla-kapitan; seveda bi tedaj ta mož ne smel biti v Huseinovem taboru. Tuzla-kapitan ve takoj, kaj želi od njega veliki vezir Rešid-paša.

Sprejemši vezirjev odgovor pozove kapitan Husein na dogovor vse bege in kapitane. Z vezirjevim odgovorom niso zadovoljni Bošnjaki.

„Vezir je zvit Turčin,“ izpregovori prvi jezno Ali-paša Vidaič, „kakor je videti, skrbi ga le samo čas, v katerem bi mogel okoli sebe zbrati več vojske in udariti na nas. Potem lahko izostane sultanovo privoljenje. Ne slušajmo ga, bratje, ampak pazimo, da nam v imenu sultanovem že do jutri odobri naše zahteve; cesarsko pismo pride vendar lahko tudi poznej. Če ne pride do jutri povoljen odgovor, tedaj ga napademo v Skoplju.“

Vsi izjavijo ravnodušno, da se ima zgoditi tako; le jedini Tuzla-kapitan ni sorazumen.

„Niste li slišali,“ začne z osornim glasom kakor človek, ki misli z drznostjo splášiti druge, „da vezir želi, naj mirujemo? Sicer se bode smatralo, kakor bi ne imeli volje pomiriti se s sultanom? Vezir sam ne more za svojo osebo obljubiti nič, torej čakajmo, da pride sultanov ferman.“

Kapitan Husein premeri s prezirljivim pogledom Tuzlo-kapitana:

„Videti hočemo,“ reče ponosno, „ali nam bode vezir odbil to, kar zahtevamo; ti pa, ako hočeš, lahko čakaš na sultanov odlok.“

Kapitan Husein odpiše takoj v imenu Bošujakov velikemu vezirju, da mora do jutri v sultanovem imenu odobriti vse, kar se zahteva, sicer bode krenil s svojo vojsko takoj proti Skoplju. Sel ponese odgovor vezirju.

Tuzla-kapitan odide jezen iz Huseinovega šotora in ko pregovori nekaj besed z vezirjevim selom, zapove svoji četi, naj se pripravi za odhod.

„Kam gremo, kapitan?“ izprašujejo ga njegovi ljudje.

„Nazaj v Bosno. Pripravite se in ne izprašujte,“ odgovori zlovoljno Tuzla-kapitan. Neradi ga slušajo njegovi ljudje. Druga vojska ostane, da gre naprej po slavni poti, ti pa morajo domu in še ne vedo, čemu! Pa kaj jim koristi hudovanje, ko je vendar Tuzla-kapitan njihov poveljnik in ga morajo slušati.

Proti večeru začne se Tuzla-kapitan odmikati iz Huseinovega tabora proti Prištinu.

„Pobratim,“ reče Ali-paša Vidaič, ko prihiti v šotor bosanskega zmaja, „kapitan iz Tuzle nas zapušča. Dovolj, da grem in pobijem izdajalca.“

„Pusti ga mirno oditi,“ odgovori kapitan Husein v prirojeni svoji srčni blagoti, „on nas ne more oslabiti, niti nam škodovati.“ Zlovoljen ga uboga Ali-paša in tako se pred očmi vse vojske loči od bosanskega zmaja zavidni Tuzla-kapitan.

Drugega dne dospe odgovor vezirjev. Prineseta ga Ibrahim in Ahmet-paša. V imenu sultanovem

pritrdi veliki vezir zahtevam bosanskih begov, rekoč, da ostane v deželi stari red brez kakih reform, da se jeden izmed domačinov voli vezirjem bosanskim in da se zdaj prvič daje ta čast kapitanu Huseinu. Cesarski odlok pa bode prišel poznej. Objednem pošlje Rašid-paša novemu vezirju v dar lepega arabskega konja in z zlatom okovano sabljo.

Nepopisna radost zavlada v taboru. Begi in kapitani objemajo se s kapitanom Huseinom kot novim bosanskim vezirjem kakor z bratom, a ostala vojska se veseli, kakor bi bila na svatbini. Strelja se iz samokresov, dirja se semintja in na vse strani se glasi navdušeno petje: Bošnjaki slave vseh svoje ustaje — ponašajo se z zmago svojega orožja.

„Vitezi,“ izpregovori kapitan Husein svojim vojvodam, „svetujte mi, kaj nam je storiti zdaj? Lahko krenemo takoj v Bosno, ker smo dosegli svoje namene, toda naš zaveznik Škodra-paša trpi v Škadru obkoljen po sultanovih vojaki. Kara-feisija, ki se je bil že dovolj nalezal blaga in plena, razpustil je svoje ljudi in noče mu pomagati. Ako ga zapustimo tudi mi, mora se udati vezirju.“

„Treba je, da pomagamo prijatelju v sili!“ reče Ali-paša Vidaič, ki je visoko cenil zavezništvo Škodre-paše. „Sramota bi bila za nas, ako tega ne storimo.“

„Držimo se svojega pota, junaki!“ svetuje beg Vilič. „Ako gremo na pomoč Škodri-paši, tedaj se zopet zamerimo velikemu vezirju, s katerim smo se bili ravnokar še le pomirili in takrat bi znali izgubiti vse, kar nam je obljubil v imenu sultanovem. Ne bojmo se za Škadro-pašo. On se bode ali otresel

velikega vezirja, ali pa se bode na lep način pobotal ž njim. Čas je, da se vrnemo domu in prihitimo Tuzlo-kapitana, ki se je bil ločil od nas, samo da nas zasmehuje po deželi in odvrča ljudstvo od nas.

Zdi se mi, kakor bi mu bilo žal, da ni postal on mesto kapitana Huseina bosanski vezir. Dobro bi bilo torej paziti nanj, ker bi se znal s pomočjo Turkov in kneza Miloša dvigniti nad nas.“

Te besede vznemirijo zbrane bege in kapitane. Vsi so uverjeni takoj, da je Tuzla-kapitan nevaren človek in da je res treba paziti nanj, ker je imela njihova stvar v deželi in zunaj nje že od nekdaj mnogo neprijateljev.

Slabovoljen in v skrbeh vsled usode vitežkega Škodre-paše pokori se kapitan Husein večini in da povelje, da se ima cela vojska vrniti nazaj v Bosno.

Prenesivši s sebo lep plen in spomin na slavno bojevanje pod bosanskim zmajem dvigne se mnogoštevilna bosanska vojska izpod Priština in se začne vesela vračati v domovino.

XI.

Kot zmagovalec vrne se bosanski zmaj v Bosno. Kamorkoli pride, povsod ga narod pozdravlja z največjim spoštovanjem in očaranjem. Staro in mlado, veliko in malo hiti nasproti rešitelju Bosne kliče mu slavo in se razide veselo, ako je le moglo videti plemenito lice mladega junaka. Husein gleda veselje svojih rojakov in same miline silijo mu solze v oči.

Zdaj se prepriča, kako ugaja človeškemu srcu ljubezen naroda in njegova neomejena privrženost, tista privrženost, katera je pripravljena žrtvovati za svojega ljubimca žrtvovati imetje, življenje in vse svoje najmilejše na svetu.

V Sarajevu razpusti Husein svoje junaško vojsko in junaki se veselega srca in pevaje navdušene pesmi razidejo v svoje kraje, da uživajo tam družinski mir in plod teh slavnih bojev. Glavarji vojske pa ostanejo medtem še okrog Huseina, novega bosanskega vezirja. Na čelu svoje hrabre posavske čete in spremljan od sto in sto bosanskih begov in kapitanov dospe Husein Gradačevič v staroslavni Travnik. Od vseh strani zapadne Bosne in krepke Hercegovine bilo se je zbralo mnogobrožno ljudstvo, da vidi in pozdravi svojega junaka, ki je rešil vero prerokovo in predprave bosanskih mohamedanov.

Skozi nepregledne kope ljudstva prijaše mladi vezir v trdnjavo, na kateri da Ali-paša Vidaič takoj zasaditi zeleno zastavo rodovine Gradačevičev. Gro-menje topov z obzidja stare trdnjave razglasi na daleč okoli, da je novi vezir, junaški sin Bosne, sedel na stolico bosanskih vezirjev.

Zdaj se njegovi prijatelji poslove od njega in obljubijo nespremenljivo zvestobo kot novemu bosanskemu poglavarju, kateri je bil na to stopnjo časti vzdignjen po narodovi volji. Nato odpusti mladi vezir tudi večji del svoje posavske čete in si od nje pridrži v trdnjavi samo nekaj sto mož. Tudi harambaša Marijan je zdaj odpuščen s svojimi hajduki. „Pojdi z Bogom!“ reče mu milostljivo mladi vezir. „Obnašal

si se kakor junak pred Travnikom, Banjo, Pečinom in Ljipljanom; zdaj lahko uživaš mirno srečo s svojo izvoljenko. Ako kmalu zopet skličem v boj svoje junake, želel bi tudi tebe videti pod svojo zastavo." Husein bogato obdari Marijana in njegove hajduke in ti se ginjeni poslove od svojega junaškega poveljnika in deželskega poglavarja.

Husein ostane sam v vezirskem konaku (hiši) in si začne dvor urejati prav vezirski. Odredi si takoj vezirske dvorjanike kakor: nadziralca (namestnika), svetovalce, blagajničarja, a da pokaže pravi sijaj bosanskega vezirja, da brž kovati zlate cekine in srebrne tolarje, okovati srebrom in zlatom nožnice in roče ter sedla in uzde. Tudi da poklicati prve in najimenitnejše zlatarje in krojače, ki morajo njemu in njegovim dvorjanikom narediti imenitne oprave, okraščene s srebrom in zlatom, da se je sve svetilo kakor žarko solnce in se v barvah spreminjalo kakor žarki v travni rosi. Vrhutega si da tudi narediti zlati pečat, ki naj bi pričal, da je Husein neodvisen gospodar Bosne.

Od vseh strani širne Bosne in Hercegovine so prihajali begi, grajščaki, moslemi (mohamedanci) in romarji, prišel je katoliški škof samostana Kreševa in pravoslavni vladike iz Sarajeva, Zvornika in Mostara, da se poklonijo novemu vezirju. Samo trije velemoži so pokazali, da ne marajo za Huseina Gradačevića, a ti so bili: Tuzla-kapitan, nezvesti Mahmud-aga Vidaič in sultanov privrženec Ali-aga Rizvanbegović iz Stolca. Zadnji je dal bivšemu vezirju Morali-paši, ko se je temu posrečilo pobegniti iz Mostara, zavetišče v svojem gradu in ga je poznej spremil do

dalmatinske meje, odkod je vezir z rodbino odpotoval v Carigrad. Davši ubeglemu vezirju svojo pomoč je željno čakal, naj bi sultan poslal v Bosno novega turškega vezirja, da se mu pokloni in da ga v sili še celo podpira z oboroženo roko. Huseina ni priznaval kot vezirja, ker si je bil Husein brez cesarskega pisma osvojil vezirsko stolico.

Takšno preziranje je peklo v duši Huseina in njegovega zvestega prijatelja Ali-paša Vidaiča.

„Samo da le dobim cesarsko pismo“, meni nekoč Husein in se obrne k pobratimu, „potem hočem videti, ali bodo upognili svoje trde tilnike ali ne!“

„A čemu čakaš na cesarski ferman, ko imaš vendar oblast v roki in ti je vsa dežela pokorna?“ pripomni jezno Ali-paša Vidaič.

„Ne, nočem se prenageliti. Moji sovražniki, katere imam po deželi, lahko bi me pripravili ob dobro ime, rekoč, da sam hujši kakor Turčin“, odgovori Husein in pomiri svojega tovariša.

Dogodki v Bosni pod Huseinom vzbude pozornost dunajskega dvora. Odkar so si bili Hrvati izbrali v Cetinju Habsburžana kot kralja hrvatskega, od tega časa čakal je dunajski dvor ugodne prilike, da osvobodi Bosno od turškega jarma; saj je bila Bosna nekdanj hrvatske države in je spadala pod hrvatsko krono, katero je sprejela habsburška vladna hiša od Hrvatov. Hrvatski zbori so večkrat opominjali dunajske cesarje kot hrvaške kralje, naj rešijo iz turških rok ponosno Bosno, v kateri živi najlepši cvet hrvatskega naroda. In res so večkrat cesarske vojske in čete hrvatskih banov (podkraljev) udarili v Bosno in se vojskovale

zdaj srečno, zdaj nesrečno, a nikdar se ni posrečilo rešiti to deželo iz rok turških sultanov. Veliko boljše kakor Turki branili so se namreč mohamedanski Bošnjaki, a na čelu jim mogočni begi in kapitani.

Ko je turški car Mehemed popolnoma pobil bosanskega kralja Štefana Tomaševića v trdnem mestu Ključu in je žalostna kraljica Katarina pobegnila iz nesrečne svoje zemlje v Rim, spoznali so bosanski velikaši, da morajo ali izseliti se iz dežele, ali pa odvreči Kristusovo vero in se okleniti islama (mohamedanske vere), če hočejo obdržati velika svoja posestva in predpravice. Tako se je tudi zgodilo. Nekaj velikašev pobegne črez Savo, a večji del se pomohamedani in obdrži svoje predpravice. Slede velikaškem vzgledu in vsled prevelikega strahu pred Turčinom preide tudi največji del preprostega ljudstva k mohamedanski veri. V kratkem času, že v prvem kolenu bili so potomci teh prevratnikov najhujši nasprotniki krščanstva in najodličnejši privrženci islama. Živa resnica je, da ni med privrženci mohamedanske vere ljudstva, ki bi strastneje ljubilo svojo vero, kakor mohamedanski Bošnjaki. „Kakor je lepa turška vera!“ rekajo oni, ki se drugim zaklinjajo, a vidi se, kakšna moč in navdušenost verskega prepričanja leži v teh besedah. V Bosni, kjer ste nekdanj cveteli hrvatska zavest in hrvatska vlast, jelo se je pomalem gubiti hrvatsko ime, hrvatski živelj, a to tem bolj, ker so začeli Bošnjaki vse, kar je hrvatskega, prezirati, čim bolj so se Hrvati v borbi kristjanov proti Turčinu postavljali v prve vrste. Vendar pa še živi v bosanskih begih tuintam staro sporočilo, da so Hrvati iz starih

časov in da so se pred osvojenjem Bosne po Turkih smatrali s Hrvati kakor jeden narod, kakor jedne bratske krvi. Poleg dejstva, da so Bošnjaki prestopili k islamu in se kakor divji levi borili za to novo svojo vero, vendar niso pozabili svojih starih pravic, vsled katerih so svobodno gospodarili v svoji deželi, neodvisni od turških cesarjev in carigradske zbornice. Kot taki se niso smatrali kot podložnike, ampak kot zaveznike carigradskega vladarja, katerega glas so slišali samo takrat, kadar jih je kot glavar mohamedancev poklical v boj za vero prerokovo. Drugače so se Bošnjaki čutili tujce napram Turkom in sultanovi vezirji v Travniku niso imeli do Bošnjakov nikake moči, nikake oblasti. Kot zastopnik sultanov imel je vezir sicer vojniško upravo deželno v svojih rokah, pa bil je pod nadzorstvom dveh deželnih dostojanstvenikov. Jeden izmed teh dveh je bil veliki sodnik, glavar bosanskih sodnikov, a drugi polkovnik (alajbeg), izbran od vseh deželskih kapitanov, ki vodijo deželsko vojsko. Še le sultan Mahmud II. upa si skusiti, da zatere moč bosanskih velikašev. Vezirja Dželaledin in Avdurahim pokorita za nekaj časa bosanske bege, a ti se zopet iztrgajo izpod neljubega pritiska in zagrozijo pod svojim bosanskim zmajem celo samemu Carigradu. Veliki vezir sultanov mora jim potrditi vse njihove predprave in jim dati domačina za vezirja, Huseina Gradačevića, mladega, bogatega in junaškega kapitana posavskega.

Novi vezir začne vladati kakor neodvisni gospodar v Bosni. On in njegovi pristaši izpovedujejo javno, da je zdaj nastal konec sultanove oblasti v Bosni.

In res je bilo tako. Sultanova oblast se ni dala nikjer opaziti po deželi. Na Dunaju so se vendar nekoliko brigali raditega. Pred nekaj leti rešila se je Srbija in se ločila od Carigrada kot samostojna kneževina, ali se naj dopusti, da bode takšna tudi Bosna, na katero se že davno preži in katera ima zajamčiti dunajski upliv na izhodu? Tako so govorili dvorjaniki na dunajskem dvoru in takoj se odločijo poslati nekoliko udanih ljudi v Bosno, ki naj pazijo in poročajo, kako se bode razvilo to stanje, kakršnega še dozdaj ni bilo v Bosni.

Da bi opazoval vezirjevo delovanje, pošljejo v Travnik Jurija Vidas, umirovljenega majorja huzarske polkovnije. Okoli leta 1780. bil se je Vidasov oče preselil iz Travnika na Hrvatsko in se naselil v Karlovcu, kjer je nadaljeval svoj puškarski obrt. Njegov sinček Juri štel je takrat sedem let. Ker je poznej kazal vedno večje veselje, do vojaškega stanu, da ga oče zgodaj med vojake, med konjenike. V francoskih vojskah odlikoval se je Vidas tako, da je po bitki pri Marengu (l. 1800.) postal častnik. Koncem Napoleonovih bitk postal je stotnik in kot tak se je pri posadki v Varaždinu spoznal z neko hrvatsko plemkinjo iz Zagorja, s katero se je oženil. V drugem letu srečnega zakona rodi mu žena hčerko Marijo, a umrje na porodu. Slabotno dete potovalo je z očetom od jedne posadke do druge in živelo povsod prav po vojaški. Iz mladih nog in vedno med konjeniki ljubila je nad vse konje in je že kot mala deklica znala jezdit kakor najboljši konjenik. Okoli leta 1825, ko je nastal po Evropi mir, stopi major

Vidas v pokoj in se naseli v Gospiču, samo da bode bližje svoji domovini Bosni, na katero se je sicer spominjal le kakor v sanjah, a jo toplo nosil pri srcu. Zelo razveseljenega se čuti, ko dobi nalogo, naj se poda v Travnik in naj tam opazuje stanje, katero se je počelo pod Huseinom Gradačevičem. V Travniku še živijo bližnji sorodniki, potomeci neke tete. Njegova hči Marija, ki je zdaj dospela že v dvajseto leto, prigovarja na vso moč očeta, naj jo vzame se sebo. O novem vezirju Huseinu pripovedovalo se je toliko lepih reči o njegovem junaštvu, lepoti in bogastvu, da je dekle, ki je bilo ognjevitih čuvstev, vroče želelo poznati tega zanimivega bosanskega junaka. Major Vidas, ki je bil vedno slab proti svoji jedinki, privoli naposled, da sme tudi ona ž njim in tako dospeta oba koncem leta 1831. v Travnik.

Dospevši v Travnik obišče major Vidas najprej svoje sorodnike, kateri mu postrežejo s staro hrvatsko gostoljubnostjo, veselé se, da morejo svojega sorodnika po toliko letih pozdraviti pod domačo streho. Drugega dne je bila nedelja in major se odloči, da hoče danes počivati in jutri iti k veziru, da se mu pokloni. Ljudstvo je bilo že izšlo po večernicah iz cerkve in se podalo zunaj mesta na trato, da se nekoliko kratkočasi. Pod vezirjem Huseinom so bili kristjani popolnoma svobodni in nihče jim ni smel delati nikake krivice. Sosebno so Travničani mogli svobodno izvrševati vse obrede svoje vere in svoje narodne običaje. Tako je krščanski svet vsako nedeljo po večernicah šel iz mesta, kjer se je mladina

zabavala, pevala in plesala „kolo“, a starejši ljudje so gledali od strani in se razgovarjali med seboj.

Tudi major Vidas je prišel s hčerko na polje. Da bi Marija ne bila kakor bela vrana med črnimi v svoji moderni obleki, oblekla je bosansko narodno obleko, turške široke hlače iz modre svile in z zlatom obšiti svileni jelečič*), opasala se s finim pasom, a na glavo si nadela fino kapico. V obrambo pekočih solnčnih žarkov rabila je majhen in ukusen solnčnik, po katerem se je jedino razlikovala od drugih deklic, katere so tudi brez solnčnika bile vajene prenašati solnčno vročino. Ta obleka je pristojala deklici tako, da se je vsako oko obračalo na deklico. Starejši možje, ki so bili nekdanj majorjevi tovariši, zbrali so se okoli njega in se razgovarjali z njim o preteklosti in o sedanosti. Marija je stala poleg očeta, a bilo je videti, da je s celo dušo pri deklicah. Ker bi bila rada videla, kako se igra „kolo“, poprosi odrastle, naj vzbudi mladino k temu plesu. V kratkem času je narejen veliki krog krasnih fantov in deklet; Travanjci so znani radi svoje telesne lepote in snaznosti obleke.

Kolo se začne zibati. Fantje popevajo, devojke jim odpevajo, a ples se vrši prav naglo, vendar tako lahno, da se komaj sliši topot skakajočih nog. Majorjeva hčerka je vsa očarana vsled prizora. Tako lepega „kola“ še ni bila videla nikdar v svojem življenju. Ta narodni ples ugajal ji je veliko bolje, kakor najsijajnejši plesi v dvoranah premožnikov in

*) jelečič = jopič brez rokavov, ki je podoben telovniku.

velikašev, ker je tukaj pod vedrim nebom in na trati videla samo naravno, srčno in iskreno veselje, a na plesih v dvoranaх pa je videti otrpnjenje, nerodno prizadevanje in ponašanje.

Nakrat nastane šum med starejšimi gledalci. „Nehajte, mladeniči in dekleta! Vezir pride!“ kličejo nekateri in ples preneha.

Vračaje se iz mesta Viteza prihaja vezir Husein proti travniškemu predmestju Doleu. V njegovem spremstvu sta razun dvorjanikov tudi Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič. Na svojih čilih konjih prijezdijo vsi na trato, kjer se je razveseljevalo ljudstvo. Vse sname kape in se globoko prikloni, a mladi vezir reče, naj le naprej igrajo kolo.

„Nisem vas prišel motit, le igrajte!“ reče milostljivo, a mladina se po teh vezirjevih besedah zopet postavi v kolo in nadaljuje priljubljeno zabavo. Mohamedanski Bošnjaki, ker sami ne igrajo kola, kakor jim prepoveduje njihova vera, gledajo prav radi to razveseljevanje. Tudi Husein Gradačević postoji s svojim spremstvom in začne ogledovati narodno igro in svet, ki se je bil zbral. Nakrat se mu oko upre v majorjevo hčerko, ki stoji nekoliko oddaljena od svojega očeta s sestričino, mlado ženo.

„Ali je to san ali resnica?“ izpregovori polglasno mladi vezir. „Takšna, ravno takšna je bila moja Mara!“ Nehote vzpodbode konja in postoji pred majorjevo hčerko, katera se ne začudi malo.

„Čemu ne igraš tudi ti, lepo dekle?“ vpraša vezir ljubeznjivo in ogleduje z iskrečim pogledom krasno dekličino lice.

„Jaz sem tukaj tuja,“ odgovori Marija, pokloni se vezirju in zapre svoj solnčnik.

„Odkod si?“

„Iz Hrvatske, častiti vezir!“ odgovori dekle in se ljubko nasmeji, „tamkajle je moj oče.“ Ona pokaže na majorja, ki je v svoji vojaški opravi poslušal kaka dva ali tri korake zadaj ta razgovor. Čuvši, da ga je hči pokazala vezirju, stopi pred Huseina, pozdravi ga po vojaški in reče:

„Častiti vezir, jaz sem konjeniški major Juri Vidas in oče tega dekleta.“

Husein Gradačevič se razveseli, ko vidi pred seboj avstrijskega častnika, govorečega hrvatski jezik. Kot bivši kapitan v Gradačcu je bil mnogo občeval in se sprijaznil s častniki brodske krajniške polkovnije, kateri so ga spoštovali sosebno radi tega, ker je gledal na vzoren red v svoji kapitaniji.

„Kakšna usoda te je privedla semkaj, gospod major?“ vpraša prijazno Husein majorja.

„Vedi, častiti vezir,“ odgovori major, „da sem rojen v Travniku, a ko sem bil star sedem let, preselil se je moj oče odtod na Hrvatsko. Zdaj na stare dni sem želel videti svoj rojstni kraj in svoje sorodnike in tako sem prišel včeraj sem.“

„Dobro došel!“ meni Husein, „prijetno mi bode, ako me obiščeš. Tudi mi bode ljubo, ako vzameš hčerko s seboj . . . seveda če se ne boji Turčina.“ pridene kakor v šali, obrne konja, pogleda Marijo in odhiti dalje za svojim spremstvom.

„Isto lice, ista rast, isti glas, isti posmeh, isto ime — cela Mara,“ govori Husein sam sebi, ko se

vrača v konak. Majorjeva hči mu je bila prevzela um in srce.

Proti večeru, ko se je bila mladina dovolj poradovala, gredó ljudje domu. Predno leže k počitku, reče major Vidas svoji hčerki: „Jutri grem obiskat vezirja. Pripravi se tudi ti, da greš z menoj, ker želi on tako. Vezir je časti vreden človek.“

„Časti vreden, da, ali nevaren devojkam!“ misli Marija natihoma. Husein ji nikakor noče iz glave. Tako lepega in junaškega moža še ni videla v svojem življenju. Potem pa njegova mila beseda, njegova sijajnost, v kateri prav po navadi jutrovih dežel živi in katera ga povsod spremlja, a nad vse junaška slava, ki nosi njegovo ime po celem svetu! Vse to vname že itak dovolj bujno domišljijo Marijino še bolj.

Drugega dne gre okoli poldneva major Vidas v sijajni uniformi konjenikov k vezirju na obisk. S trepetajočim srcem gre Marija ž njim. Husein, čuvši, da pride major v konak, gre mu do stopnic nasproti in ga sprejme na najljubeznivejši način.

Svoje obiskovalce pelje Husein v veliko dvorano, katere stene so bile prevlečene z zeleno svilo in prepletene s srebrnimi listi, a tla je pokrivala velika in dragocena preproga. Posadivši očeta in hčer na svilene blazine ponudi majorju čibuk in kavo, a Mariji veli prinesiti šerbeta*).

„Misliš li dalje časa ostati tukaj, gospod major?“ vpraša Husein.

*) šerbet = pijača iz medu.

„Nekaj tednov,“ odgovori major, „a mogoče odidem tudi prej.“

„Kaj govorijo pri vas o tukajšnjih dogodkih?“ vpraša Husein po kratkem prestanku.

„Čudijo se tvojemu junaštvu, vezir,“ reče major, „a bojé se, da ne bode miroval sultan.“

„Misliš?“ meni Husein in obraz se mu stemni nekoliko. „Naj le samo skusi srečo,“ nadaljuje gospodar in lice se mu zasveti v junaškem ponosu, „bosanski zmaj ga bode vedel pričakati.“

„Čemu pa se imenuješ zmaja bosanskega, gospod?“ oglasi se Marija z ljubkim glasom, „zmaj je vendar strupena in grda zver neusmiljenega srca — in nima primeroma s teboj nič sličnega. Jaz bi znala za tebe veliko lepše ime!“ pristavi še hudomušno.

„Tedaj pa povej, ako te je volja!“ reče živo Husein in gleda z žarečimi očmi dekle.

„Ako bi bila na tvojem mestu,“ zavrne Marija s sladkim nasmehom, „hotela bi se zvati vitez iz Bosne. Kakor ni vsaka ptica sokol, tako tudi ni vsak vojak vitez. Ti pa si pravi vitez po zunanosti in po svojih delih.“

„Ker ti govoriš tako, lepa gospodična,“ pritrdi Husein, ki je navdušeno poslušal Marijo, „torej ti hočem vrjeti. Tukaj mojor desnico! — od danes se nočem več imenovati zmaj, ampak vitez iz Bosne.“

„Moja hči“, oglasi se zdaj major, „ko je slišala o tvoji veliki slavi, je vedno želela, da bi te mogla kdaj videti v svojem življenju. Ko sem se torej odločil, da pojdem za nekoliko časa v Travnik, ni mi

dala miru in moral sem ji obljubiti, da jo vzamem se sebo.“

„Saj je tudi prav, major, da si jo vzel se sebo!“ pripomni Husein, samo bojim se, da ji bode kmalu postal dolgčas pri nas. Tukaj ni za vašo hčerko zabave, kakršna bi ji ugajala. Ali znaš morda jezdit, gospodična?“ Pri zadnjih besedah, ki so veljale Mariji, obrne se k nji.

„Oh, seveda znam — in še kako! Ako bi le hotel videti!“ reče Marija smeje.

„Ah, kaj govoriš! Gotovo se šališ!“ zavrne vezir.

„Ne — ne šali se“, oglasi se zopet major, „ona zna jezdit kakor najboljši jezdec. Od malih nog se je učila jezdit in je jezdila, dokler sem služil.“

„Če je tako“, pregovori Husein očitno prav vesel, „tedaj bodeva vsaki dan jezdila po lepem travanjskem polju, seveda če hočeš. V moji konjušnici je dovolj lepih konj, lahko si izbereš izmed njih, katerega hočeš.“

„Rada sprejemem tvojo ponudbo, gospod“, zahvali se Marija. „ko bi šlo po moji volji, jezdila bi lahko že danes.“

„Danes že? — Naj bode danes!“ reče vezir veselo. „Popoldne dam osedlati konje in pojahali bomo črez polje. Kaj ne, gospod major?“

„Vsikdar sem pripravljen za tak posel!“ odgovori stari konjenik.

Pri sklepu ostane. Po daljšem in srčnem razgovoru poslovita se major in Marija od mladega vezirja in mu obljubita, da hočeta gotovo priti popoldne.

Ko se je jelo solnce nagibati proti zatonu in je že ponehala solnčna vročina, pojezdila je iz vezirjevega

konaka lepa in velika četa jezdecev. Na čelu je jezdil v blesteči opravi in na ognjenem konju belcu vezir Husein. Poleg njega je sedela na krasnem arabskem vrancu Marija. Imela je na sebi tesno k telesu narejeno obleko iz zelene svile, a na glavi z zlatom obrobljeno kapico, raz katero je vihral bel ten. Za njima je jezdil major Vidas in se razgovarjal z Ali-pašo Vidaičem, potem bega Zlatarevič in Teskeredžić in še nekaj drugih dvorjanikov. Koder so jezdili, poyšod so zapuščali očarane gledalce, ki so se čudili lepoti majorjeve hčere.

„Kako krasna stvar jezdi poleg vezirja“, menili so mnogi, „v vsej Bosni bi ne našel lepše žene. Samo škoda je, da je kristjanka.“

„Neumnež, bode se pa poturčila“, rekali so drugi, „samo če jo le snubi vezir.“

„Stavim glavo, da je zaljubljen v njo“, pripomnili so tretji, „le glejte, kako jo vedno ogleduje.“

Ljudje so kimali z glavami in si še mislili več kaj.

Jezdeci so v ostrem diru prejezdili Travnik in Dolac in kmalu pustili za sebo potoka Grovnico in Grmavico. Potem so se obrnili na jug po travnikih, ki se razprostirajo ob porobju planine Štite. Krasen je bil kraj, po katerem so zdaj jezdili. Na desno se je dvigala planina z griči ob podnožju, ob griče so mejili zeleni travniki, a tamkaj dalje proti zapadu se je širilo ravno polje, ki se je žarelo zrelega žita. Od planine je vel hladen vetrič in vmes se je slišalo žuborenje planinskega potoka. Prirodna krasota prevzame tako Marijino srce, da izpusti svojemu vrancu srebrno uzdo in poleti v skoku naprej.

„Ušla ti bodem, vezir!“ reče smeje in se oddalji za nekaj skokov.

„Ne, ne moreš mi uiti!“ zavrne vezir, vzpodbode konja in kakor vihra pohiti za Marijo. V nekih trenutkih jo doide in jezdi poleg nje.

„Tebe bi dosegel in če bi moral jezdit za tebo do konca sveta“, reče Husein in motri svetlečimi očmi krasno dekle.

Marija pogleda samo vezirja in ne reče nič. Tudi Husein umolkne; konju pusti uzde, gleda nepremaknjeno devojko in se očaruje na njeni lepoti. Marija jezdi brezobzirno na druge vedno v skoku. Lepa njena postava vije se mično v naglem diru, prsi se dvigajo burno, a lice se žari kakor ogenj v živi rudečici. Visoko nad njo plapolata v zraku beli ten, kakor bi izzival zadi jahajoče jezdece. Pa ti so bili zaostali daleč, kakor bi ne hoteli jezdit za stavo. Husein je kakor izven sebe v gledanju devojke, ves omamljen vsled notranjih čuvstev. Tukaj v divni naravi zdi se mu Marija kakor kakšna planinska vila, a sam se čuti njenega pobratima, katerega ona čuva v ljutem boju in mu pomaga v krvavi borbi. Nakrat, ko dospeta do roba gabrove šume, zasvetijo se mu oči liki sokolu in priskočivši k Mariji, pograbi jo za roko. Dekle ustavi konja in gleda začudena vezirja.

„Bodi moja vila“, pregovori Husein strastno in postavi svojega konja celo poleg njenega, „in položiti ti hočem na glavo bosansko krono.“

„Kaj vendar govoriš, vezir!“ zavrne Marija v prijetni zmešnjavi.

„Čemu pa govoriš ti tako?“ reče živahno Husein. „ali ne vidiš, da te ljubim bolj kakor svoje življenje, kakor slavo in vse bogatstvo tega sveta? Tukaj, gledaj ti v oči, rečem: daj mi svoje srce!“

„Vitez si, torej osvoji si ga!“ odgovori hudomušno Marija in se mično vzravna v sedlu.

„Ne vitez — tvoj suženj hočem biti!“ reče Husein ognjevito in objame z močno roko dekle črez pas.

Torej pa bodi suženj“, izpregovori Marija bolj tiho, „tukaj imaš vrv okoli vratu!“ In objame ga s svojo belo roko okoli vratu.

„Gospodarica moja!“ vzklikne junak izven sebe in pritisne dekle na svoje prsi.

Istočasno zarežgeta vezirjev konj in skoči naprej. Husein se ozre in vidi, da se je spremstvo že približalo gozdiču.

„Vrniva se!“ reče Mariji in oba pohitita družbi nasproti.

„Čas je, da se vrnemo domu!“ reče vezir svojemu spremstvu in požene konja naprej. Za njim jezdi družba v gosti gruči. V Dolcu se poslovijo vezir od majorja in njegove hčerke in odjezdi v konak. Na celem potu ni izpregovoril z nikomur niti besedice.

„Kaj ti je, pobratim?“ vpraša ga Ali-paša Vidaič, ko je sam ž njim in vidi, da je vezir razburjen kakor v mrzlici.

„Nič mi ni“, odgovori vezir, „saj vidiš, da sem samo utrujen.“

„Tedaj pa počivaj!“ meni Ali-paša, prikima z glavo in odide iz sobe.

Husein stopi k oknu in obrne oči proti nebu, katero se je jelo svetlikati z brezštevilnimi zvezdicami. „Srce mi je pobegnilo iz oblasti“, govori kakor v sanjah sam se s bo, „zdaj res vidim, da sem sužen — sužen srca in ljubezni!“

XII.

Dva dni poznej imel je vezir lov na jelene v planini Vranici. Ni mu bilo že toliko do lova, kakor do tega, da bi imel sestanek s svojo drago. Radi tega je povabil na lov tudi majorja in njegovo hčer, katera sta z veseljem sprejela vezirjevo povabilo. Major je namreč strastno ljubil lov, a Marija zopet je komaj čakala, da vidi svojega junaka. Razun majorja in Marije povabil je Husein tudi več begov z skopljačkega in travanjskega polja. Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič, nerazdružljiva prijatelja vezirjeva, sta bila seveda tudi zraven. Lovci so se podali na pot še pred zoro in so se že na svojih čilih konjičkih spenjali na goro, ko se je ravno solnce pokazalo in z divnimi žarki razžarilo izhodno nebo. Lovci so se takoj razšli, se postavili na svoja čakališča ter izpustili pse, da gonijo.

Marija je bila na čakališču poleg svojega očeta. Radi večje varnosti in da bi se deklici ne pripetilo kaj hudega, bil je tudi vezir vedno poleg majorja. Na takšen način je imel dovolj prilike, da se nagleda ljubljenega lica, da zamenja tuintam kak strasten pogled in da izpregovori kako tiho, sladko besedo.

Lov ni bil nič kaj srečen, a nihče ni radi tega maral mnogo. Gospoda gre na lov ne toliko radi

dobička, kakor radi zabave. Okoli poldne začnejo se lovci vračati na hladno, dogovorjeno mesto v dolini, da se okrepijo z jedjo in pijačo. Na prostem ognju se je na ražuju peklo nekaj mladičev in nekaj puranov. Oh, prijeten pogled za gladnega človeka!

Nekoliko od tega mesta sestanal se je Ali-paša Vidaič z begom Zlatarevičem in majorjem. V pogovoru jame se družbe izprehajati in se razgovarjati o današnjem lovu, le vezir in Marija zaostaneta za njimi.

„Skoraj sem trudna,“ meni Marija in se vsede na hrast, katerega je bila izrula burja in ga položila na tla.

„Naj se vsedem k tebi, Marija,“ pregovori vezir, „poleg tebe se mi zdi najpše!“ Vezir se vsede poleg deklice, prime jo za nežno roko in začne govoriti. „Še do tega trenutka nisem imel prilike, da bi te vprašal, ali me ljubiš tudi ti.“

„Vprašaš?“ začudi se dekle in pogleda resno vezirja

„Ne huduj se!“ nadaljuje vezir z mehkim glasom, „moja prva ljubezen namreč je bila zame tako nesrečna, da ne verujem več na srečo druge ljubezni.“

„Ti si že ljubil?“ vpraša dekle zmedeno, kakor bi se ji bila prigodila kakšna krivica.

„Da ljubil sem devojko, krasno in milo, kakršna si ti, Marija, Ti si ji povsem podobna. Kadar vidim tebe, zdi se mi, da vidim njo, kadar slišim tebe, da slišem njo. Ko sem videl prvič tebe, mislil sem na prvi mah, da je moja Mara vstala iz groba. Jaz sem si na prvi mah izbral tebe, izbral sem si tebe z ono

hudo ljubeznijo, s katero sem plakal na grobu svoje pokojne drage.“

„Pa ne smeš me ljubiti manj, kakor si ljubil Maro!“ reče dekle in pogleda vezirju v oči.

„Ne, ne bodem te manj, kakor mi je draga moja sablja!“ odgovori krepko vezir, „toda tudi ti me ne smeš ljubiti manj, kakor me je ljubila Mara!“

„Nihče na svetu ne more ljubiti bolj, kakor ljubim jaz,“ odgovori Marija in položi glavo Huseinu na ramo, da zakrije zarudelo lice.

„Nihče, praviš? Povej to še enkrat!“ vzklikne radostno vezir.

„Nihče!“, reče presrečno Marija, a vezir objame kakor omamljen deklico in jo z ognjenimi poljubi poljubljuje na vroče lice.

Kakih dvajset korakov od tega mesta prikaže se Ali-paša Vidaič. Opazivši, kaj se godi, stopi za grmovje in zatrobi v lovski, s srebrom okovani rog.

„Že nas kličejo!“ iztrga se Marija iz vezirjevega naročja. „Pojdiva, dragi! reče resno in potegne se sebo vezirja, ki gre kakor sanjavo za njo.

Ali-paša jima pride nasproti. „Že smo mislili, da sta se zašla v gostem lesu.“ reče resno. „Tvoj oče se je zbal za tebe, gospodična!“ pristavi še in se obrne proti deklici.

„Malo sem si odpočila,“ odgovori dekle v vidni zmešnjavi.

„Požurimo se k drugim,“ meni Ali-paša in gre naprej, a za njim gresta kakor kakšna krivca oba ljubimca in ne izpregovorita nobene besedice več.

„Bil sem si v skrbeh, hčerka, da bi se ne bila zašla!“ sprejme major svojo hčerko in jo pogladi po glavi.

Ne, dragi oče,“ odgovori deklica znovič vsa zmedena, „zaostala sem nekoliko in potem sem sedla, da si odpočijem nekoliko.“

„Zastonj si se bal, major,“ umeša se zdaj vezir, „ker sem bil jaz pri nji.“

Ali-paša pogleda vezirja izpod obrvi in se nehote nasmehne. Težko bi ne bilo pogoditi, kaj si je ravno mislil.

Lovska družba posede na travo in začne z okusno pečenko tešiti svoj glad. Dober prigrizek, kadar se uživa na čistem, prostem zraku, pod vedrim nebom in v prijetni družbi je redko uživanje za gladnega človeka. Vezirjevi lovci jedo s pravo slastjo pripravljeno jed, a žejo si gase s studenčno vodo iz gorskega vrelea. Pravi mohamedanec ne pije ne vina, ne žganja, sploh nikake opojne pijače, ker to prepoveduje koran, sveta knjiga prerokova.

Po solnčnem zahodu pripravi se družba za odhod proti domu. Na svojih brzih konjičih prijezdi proti mraku v Travnik.

Husein je pozabil skoraj na celi svet. Živel je zdaj samo svoji ljubezni in svoji deklici. Ni minil dan, da bi ne bil v njeni družbi prebil po več ur. Ali-paši Vidaiču ni bilo dovolji to ljubovanje. Večkrat je rekel begu Zlatareviču, da je prišla ta deklica na vezirjevo nesrečo v Travnik. „Po deželi je toliko nereda; Huseinovi nasprotniki postajajo od dne do

dne predrznejši; ker ne čutijo njegove roke, a o cesarskem fermanu ni sluha ne duha on pa, kakor bi ne videl vsega tega, se opaja v ljubezni te mlade kristjanke.“ Nekega dne reče Huseinu: „Pobratim, zapustil te bom za nekaj časa.“

„Kam si namenjen?“ vpraša ga Husein ravno-dušno.

„Grem v Zvornik; srce me vleče, da bi videl svoje dete.“

„Tedaj pa idi! Po poti pa se vrni v moj Gradačac in poglej, kako je tam.“ Kmalu potem se objameta pobratima in se poslovita drug od drugega.

Tretji dan po odhodu Ali-paše pride iz Dubrovnika mlad frančiškan Marijan Šunjic. Ko je bil pred dvema letoma potoval po Posavskem, bil se je spoznal in sprijaznil s Huseinom v Gradačcu, kateremu se je mladi frančiškan takoj priljubil vsled bistrega svojega uma in kreposti, ki so ga dičile. Pater Marijan, ki je čez dvajset let postal bosanski škof, pohajal je bil v šole v Zagrebu, Rimu, Bolonji in na Ogrskem in je razun tega še mnogo videl in izkusil na potovanju. Z veliko radovednostjo ga je takrat poslušal Husein, kako je zanimivo pripovedoval o raznih deželah in mu je ohranil v dobrem in trajnem spominu. Umevno je torej, kako se je Husein razveselil, ko po dveh letih nakrat mladi frančiškan stopi pred njega. Major Vidas in beg Zlatarevič sta bila ravno v vezirjevem društvu.

„Dobro došel, pater Marijan!“ pozdravi vezir z veselim glasom frančiškana, kateri se stopivši v sobo globoko pokloni odlični družbi. „Sedi semkaj k meni

in začni pripovedovati, odkod prihajaš in kakšne novice prinašaš.“

Mladi redovnik sede na blazino poleg vezirja, kateri ga predstavi družbi. „Torej, odkod prihajaš, le pripoveduj!“ sili zopet vezir v njega.

„Iz Dobrovnika, častiti vezir!“ odgovori s prirojeno ponižnostjo pater.

„Ha, iz Dubrovnika? Ali se kaj tam sliši iz Carigrada? Dubrovčani vedo vse novosti celega sveta, ker plovejo s svojimi ladjami po celem svetu.“

„Iz Carigrada ne vem nikakšnih novic,“ meni pater, „pa vem jih iz Albanije o Škodri-paši. Oh, žalostne so,“

„Kaj je s Škodro-pašo?“ obrne se naglo vezir k redovniku in kaže veliko radovednost.

„Slabo je ž njim!“ začne pripovedovati frančiškan. „Cele tri tedne se je branil v svoji trdnjavi proti vojski velikega vezirja. Ko pa je začelo staro zidovje vsled topovih strelov leteti v prah in je paša videl, da se ne more ubraniti prevelike sile, a ni dobil pomoči od nikod — udal se je vezirju na besedo. Pa varal se je. Poslali so ga v Carigrad in tamkaj ga čaka ali vrv, ali dosmrtno pregnanstvo. Nekoliko hujši se je godilo njegovim ljudem. Najzvestejše Škodra-pašine pristaše dal je veliki vezir na grozoviti način usmrtiti. Dal je narediti priprave za metanje in s temi pripravami rekel je metati nesrečnike ob lesene plošče, v katerih so bila nasajena ostra in koničasta rezila. Kadar je bil nesrečnež vržen ob ta rezila, obvisel je na njih in je umrl po groznih mukah.

„Strašno!“ reče major, zgražaje se nad takšno krutostjo.

„Ni pošteno ubijati junake zato, ker so bili zvesti svojemu gospodarju!“ pripomni beg Zlatarevič.

„Kje je zdaj ta krvoželjni ris?“ vpraša vezir, kateremu je jeze zavrela kri.

„Ko je pokoril Škodro-pašo in njegovo stranko,“ govori pater dalje, „dvignil se je veliki vezir z vojsko na Kosove polje. Tukaj se je utaboril pri Vučitrnu in ima gotovo kake namene.“

„Odtam lahko udari na Albanijo ali Črnogoro, a najgotovejše v Bosno,“ meni major in uvidi na prvi mah važnost položaja, katerega se je bil postal vezir.

„Ne bojim se ga! reče kratko Husein.

„Pa bode treba, da si oprezen, častiti vezir!“ svetuje ponižno pater. „Pričakovanega fermana še nisi dobil iz Carigrada in veliki vezir te gotovo hoče pogubiti. On je pripravljen in ima okoli sebe veliko in izvežbano vojsko, ti pa častiti vezir, nisi pripravljen, kakor vidim, in tudi nimaš celo nobene vojske.“

„Ne brigaj se za te reči, pater Marijan!“ zavrne Husein ponosno. „Treba mi je samo izobesiti zeleno zastavo in ustala bode vsa Bosna nakrat. Ali si videl, kako je bilo takrat spomladi?“

„Takrat je bilo vse navdušeno za vojno in takrat častiti vezir, tudi še nisi imel toliko sovražnikov. Zdaj, odkar sediš na vezirski stolici imaš jih mnogo več.“

„Kje pa so, naj se samo oglasijo!“ reče skoraj divje vezir. „Hočem jim pokazati, kdo zapoveduje v deželi.“

„Bodo se že oglasili, kadar jim bode prišel pravi čas; zdaj se zatajajo, ali na skrivnem delajo vendar le,“ opazi pater.

„Kaj naj tedaj storim? Ali naj pobijem te krtice?“

„Jaz ti v tej zadevi ne vem nič svetovati, častiti vezir,“ odgovori pater, „ker se ne strinja z mojim stanom, da bi se vmeševal v javne, tako važne zadeve. Opozarjam te samo, bodi oprezen napram nevarnostim, katere so zdaj še majhne, pa bi znale postati velike. Tudi bi ne videl rad, da bi moral drugemu odstopiti stolico, katero si zasedel, ker si ti bil dozdej dober in pravičen nam kristjanom in si branil tudi našo vero in naše svetinje.“

„Hočem te ubogati in bolje paziti na svoje sovražnike,“ reče Husein in poda frančiškano roko.

Kmalu potem se poslovita redovnik in major od vezirja, kateri ostane sam in zamišljen z begom Zlatarevičem. Prišedši na dvorišče vpraša major frančiškana: „Kako sodite, oče, kakšna še zna biti Huseinova usoda?“

„Ne nadjam se nič dobrega, gospod major,“ meni pater. „Bošnjaki so bili vedno navdušeni za boj proti sultanu, dokler niso dosegli namene in dobili svojega vezirja, pa brez fermana. Zdaj stojte reči celo drugače. Husein ima res dovolj prijateljev, a tudi dovolj sovražnikov, ki mu zavidajo njegovo visoko čast. Naj pride samo do spopada s sultanom in ne bode jih imel še polovico ne, kakor jih je imel v poslednji vojski. Dolenja Hercegovina z Ali-ago Rizvanbegovičem na čelu ne mara za Huseina in ker se boji Črnogorcev, upira svoje oči samo v Carigrad.

V Podrinju in Posavini boje se Miloša, a vrhutega sta Tuzla-kapitan, kateri bi sam rad postal vezir in nezvesti Mahmud-aga Vidaič pošteno skalila vodo. Slišati je tudi, da še celo sarajevski age niso zadovoljni. Njim ne prija razpor s Carigradom, ker imajo velike trgovinske zveze z zadnjim. Vse to ve zviti veliki vezir in zato tudi ne pošlje Huseinu cesarskega fermana. On čaka, da popolnoma dozori sadje nesloge in nevolje, in takrat mu bode Bosna sama padla v roke. Bošnjaki so si že od nekdanj najbolj škodovali sami sebi.“

„Toda Husein ima veliko podporo pri kristjanih, ker je proti njim pravičen in ne pusti, da bi jih kdo zatiral ali jim delal kakšno silo. Ako pride do boja, more jih oborožiti in imel bo v njih veliko pomoč.“

„Motite se, gospod major!“ odgovori redovnik. „Resnica je, da veruje kristjan v Huseina in njegovo dobroto, ali on zopet misli, da Husein ne more ostati vedno vezir v Bosni. Poznej bi moglo zopet za kristjane nastati staro preganjanje in zopet črni dnevi. Raditega ni kristjanom prav, če bi se bosanski begi celo oteli sultanove oblasti, kajti sultan jih je bil dozdej držal na uzdi in on sam je ščitil uboge kristjane proti begovim nasilstvam. Ako postanejo begi celo neodvisni od Carigrada, mogel bi za Huseinom postati bosanski vezir domači sin, beg ali kapitan, kateri bi znal svoje sovornike podpirati in zatirati kristjane, ker bi se mu ne bilo treba bati nikogar. V sled tega naziranja kristjanov sem uverjen, da bi se Husein v sili ne smel zanašati na nje.“

„Vi torej mislite, da bi mu kristjani ne prišli na pomoč, če bi jih poklical?“ vpraša dalje major.

„Mogoče njegovi podložniki od Posavja, kateri ga iskreno ljubijo, drugi se bodo težko odzvali pozivu, najmanj pravoslavni, na katere pazijo črnogorski mnih in srbski agenti. Nesreča je, da se deli narod v Bosni na tri vere, od katerih ena, mohamedanska, gospoduje, a krščanski ste ji sužnji. Lahko je vrjeti, da suženj ne more imeti prave volje in da vojuje za svojega gospodarja, kateri ga ima v okovih.“

„Če pa stoje stvari tako, tedaj bode veliki vezir kmalu gotov s Huseinom,“ reče major neveselo, ker je obžaloval iz srca bosanskega viteza.

D drugega dne po razgovoru s patrom Marijanom pošlje Husein v Mostar svojega polkovnika (čehajo), da tam vidi, kakšno je razmerje raje z begi in da zasliši vse pritožbe in sodi po pravici. Razuntega naj pazi, kaj govori ljudstvo o novem vezirju, osobito pa, kako se obnaša stolački beg Ali-aga, znani pristaš sultanov. Husein se je bil odločil, da hoče odločno postopati z nepokorniki in jih tudi s silo naučiti spoštovati njegovo oblast. Da bode pripravljen na vse, da v veliki množici pripraviti streliva, smodnika in krogelj. V Fojnici naroči pri kovačih več sto sabelj, ker se odtam dobivajo v celi Bosni najboljše sablje. Na skopljačko polje, kjer je imel največ pristaških begov in grajščakov, pošlje svojega pobratima bega Zlatareviča, da ta opomni bege na slogo in posluh, ako bi jih klical vezir. Tudi v bosansko Hrvatsko pošlje več ljudi s poročili, ker je tudi tam imel mnogo udanih prijateljev, kakor Kulenoviča,

Krupo-kapitana, Delil-agiča u Cazinu, Čekiča v Sanskem mostu, vse same vile junake, kateri so mu bili pri-segli zvestobo, da hočejo za njega v ogenj ali vodo, kadar bi bilo treba.

Beg Zlatarevič se vrne prvi in prinese vesele novice s skopljačkega polja. Tam je bilo vse navdušeno za Huseina in njegovo last. Tudi iz bosanske Hrvatske jamejo prihajati dobri glasi; njegovi udaniki mu obljubijo pri prvi potrebi prihiteti pod njegovo zastavo. Vezirjev čehaja (polkovnik) pa ne prinese dobrih vesti iz Hercegovine. Tam se je jel vedno bolj in bolj širiti vpliv Ali-age Rizvanbegoviča, ki je odvrčal ljudi od vezirja Huseina.

Nekega večera sedijo v sobi, pušči čibuk, vezir Husein s svojim pobratimom begom Zlatarevičem in čehajo. Vitez bosanski je siten in nevesel in raz lice mu je čitati, da so mu burne misli prevzele um. Nakrat izpregovori:

„Vidim, da tako ne gre dalje. Moji nasprotniki vedo dobro, da nisem krvoločnež in grešijo na račun moje dobrotljivosti. Ali jaz jim bodem pokazal, da znam biti tudi zlokoben. Stolački beg me izzivlje. Naj le! Kadar me bode klical, hočem mu priti in ga poučiti, kdo je gospodar v tej zemlji. Kadar pride pobratim Ali-paša, obrnem se takoj nad Stolac.“

„Skopljači komaj čakajo, da jih pozoveš na boj proti stolačkemu svojeglavnežu!“ reče beg Zlatarevič.

„Ako pokoriš njega, svetli gospodar“, pregovori udano polkovnik, „potem je vsa Hercegovina za tebe. On deluje najbolj proti tebi in ne preneha poučevati

nevedne ljudi, da bode v Bosno kmalu prišel iz Carigrada novi vezir, kateremu se bodeš ti moral umakniti.

„Pri moji veri, ne bode prišel“; zarohni Husein, „a če pride, pričakal ga bodem na bojnem polju, kakor pristoja vitezu iz Bosne.“

Komaj izgovori Husein te besede, že vstopi v sobo Ali-paša Vidaič. Husein skoči ves vesel z blazine in ognjevitoma objame željno pričakovanega pobratima: „Dobro došel, Ali, komaj sem te že pričakoval!“

„Požuril sem se, da se čim prej vrnem v Travnik“, reče Ali-paša, „ker se med nami in okoli nas začejajo resne stvari. Dnevi počitka so minili in sovražnik trka na duri.“

Husein da z očmi čehaji znamenje, naj odide. Ostavši sam z begom Zlatarevičem in Ali-pašo vpraša zadnjega: „Kaj je? Pripoveduj!“

„Neljube reči sem našel, pobratim, kamorkoli sem prišel“, začne pripovedovati Ali-paša. V Posavini odpada razun tvoje kapitanije in Altomanovičevega rodu vse od tebe. Tako je tudi v Podrinju. Zavidni Tuzla-kapitan in nezvesti moj bratranec Mahmud-aga odvrnila šta od tebe vse bege in grajščake, govore, da ne bodeš imel dolgega obstanka, ker bode kmalu sultan udaril nad tebe in te pregnal odtod. V Sarajevu je vse nezadovoljno, kar se peča s trgovino. Age že glasno govore, da jim tvoj razpor s Carigradom oškoduje trgovino s tem mestom in da hočejo novemu vezirju, kadar bode prišel, odpreti mestna vrata.“

„Glej te poredneže!“ vzklikne Husein ježno. „Nedavno so me še slišali kakor svojega rešitelja, a zdaj me zapuščajo in izdajajo.“

„Žalibog, da je tako; pa sliši zdaj najvažnejše. Pred dvema dnevoma je dobil molah (sodnik) sarajevski od velikega vezirja Rešid-paše pismo, v katerem ga opominja zadnji, naj odpade od tebe in podloži sultanu, ker se premiče nad te trideset tisoč mož močna sultanova vojska, katero vodi Kara Mahmud-paša, noseč se sebo cesarski ferman, vsled katerega je on mesto tebe imenovan vezirjem bosanskim.“

Vsi trije molče nekaj časa. „Prevarili so torej mene in vas!“ izpregovori Husein prvi po molku. „To je osmanska zvestoba!“

„Nezvesti so bolj, kakor kristijani“, reče beg Zlatarevič, ki kar kipi same jeze.

„Kaj pa pravi sodnik?“ vpraša vezir Ali-pašo.

„On ti poroča“, odgovori Ali-paša, „naj ti ne upade pogum in da zberi vojsko. Upa namreč, da premagamo sultanovo vojsko, ako smo složni. Treba je, da takoj greš v Sarajevo in kaznuješ puntarje, ki delajo proti tvoji oblasti.“

„Torej na vojno!“ zakliče odločno Husein. „Svobodno! Vitez iz Bosne je vedno pripravljen bojevati se. Jutri zjutraj“, pri teh besedah obrne se proti begu Zlatareviču, „pošlji čehajo na skopljачko polje in v bosansko krajino, da pozove naše brate k orožju. Ti sam pojdi v mojo kapitanijo in zberi moje junake, a na povratku dvigni vse ljudi okrog Viteza in pripelji jih semkaj v Travnik.“

„A jaz?“ vpraša Ali-paša Vidaič.

„Ti pojdeš v Sarajevo! Vzami se sebo mojih sto mož, polovi puntarje in sodnik jih naj sodi, kakor

si, zaslužijo. Jaz bodem prišel takoj za tebo, kakor brž bode zbrane le nekoliko vojske.“

Zjutraj se zgodi, kakor je bil odredil Husein. Čehaja se poda na skopljачko polje, beg Zlatarevič pohiti v Posavino, Ali-paša pa se obrne s sto možmi v Sarajevo, da tam kaznuje upornike.

Husein ostane sam, da čaka čete, ki se imajo od vseh strani zbrati okoli njegove zastave.

Tretjega dne svojega samovanja pojezdi v društvu z majorjem in njegovo hčerko ter s patrom Marijanom na Gučjo goro. Ko se vračajo nazaj proti domu, pritira Husein svojega konja po možnosti blizu Marijinega vranca in začne ž njo potihoma govoriti:

„Še nekaj dni, ljuba, in potem bodem moral v vojsko.“

„Slišala sem že in dovolj sem že jokala radi tega.“

„Čemu jočeš?“

„Ker se bodemo ločili takrat, ko pojdeš v vojsko; jaz in oče vrneva se domu.“

„Ne, ti ne smeš nikamor!“ reče krepko Husein.

„Ti moraš postati moja žena, Marija!“

„Tvoja žena?“ ponovi dekle in se nehote strese.

„Ti pozabiš, da sem kristjanka.“

„Vem“, odgovori Husein, „vse sem dobro premislil. Ostani še naprej kristjanka. Ne zahtevam od tebe, da bi menjala svojo vero in tega tudi ne zahteva naša mohamedanska vera, ampak samo to da naju zaveže sodnik.“

Zapeljive so bile dekletu te vezirjeve besede.

„Ti mi torej še dalje pripuščaš mojo vero?“ vpraša Marija.

„Ker vidim, da mi ni življenja brez tebe. Kaj ne, Marija, ti hočeš ostati pri meni?“

„Govori z mojim očetom!“ zavrne Marija, kar je bilo slišati, kakor bi sama že bila privolila

„Naj govorim z očetom?“ Ali če on ne pritrdi?“

„Kadar bode slišal, da ne protiviš moji veri, gotovo se ne bode upiral. On me neizrečeno ljubi.“

„Dobro, tedaj bodem govoril“, reče Husein in pri tem je ostalo.

Vrnivši se v Travnik povabi vezir majorja se sebo v konak. Marija ostane v Dolcu pri sorodnikih, dočim se je pater Marijan podal v stanovanje dolačkega župnika, kateremu je bil prišel za dalje časa pomagati v pastirski službi.

Major se močno začudi, ko ga prosi vezir, naj mu da hčer za ženo.

„Privoli, major!“ prosi Husein, „ker se oba ljubiva tako iskreno. Saj ji pustim vero in vse njene svetinje, samo da bodeva drug drugega“

„Potrpi nekoliko“, prigovarja major, ker mu je prišla reč tako nenadno, da si je ni mogel dovolj naglo razmisliti, „ker nisem pričakoval kaj takega. Prej se moram nekoliko razmisliti in jutri hočem ti povedati moj odlok.“

„Pričakujem te torej jutri!“ reče vezir in se poslovil od majorja, kateri gre kakor omamljen proti domu. Ne znajoč, kako je prispel semkaj, najde se pred župnikovo hišo v Dolcu. Brž stopi notri in zahteva patra Marijana.

„Kaj je, gospod major?“ vpraša frančiškan in spravi majorja v sobo. „Celo razburjeni ste.“

„Ni dobra reč, oče Marijan! reče major in pove svojo tajnost mlademu frančiškanku, od katerega se je nadjal najboljšega nasveta, najboljši pomoči.“

„Vezirjeva želja se ne sme izpolniti in vi morate še danes zapustiti Travnik“, nasvetuje pater Marijan po kratkem premišljevanju. „Tak dogodek bi rodil tukaj med krščanskim ljudstvom veliko pohujšanje in tem večje, če bi svet izvedel, da ste kaj takega pripustili vi, častnik dunajskega cesarja, katerega smatra ljudstvo kot zaščitnika kristjanov v Bosni.“

„Pripravljen sem oditi“, oglesi se major, „in sploh se v deželi pripravljajo resni dogodki, katere je bolje gledati od strani.“

„Povejte takoj hčerki svoj odlok“, nadaljuje redovnik, „in pripravite jo na odhod.“

„Prosim vas, pojdite tudi vi z meno, oče; to bode bolje pomagalo“, prosi major, ki je poznal svojo slabost proti svojemu otroku.

„Drage volje!“ objubi frančiškan in oba se podata v majorjevo stanovanje. Marija je bila na vrtu in sama, priložnost torej najlepša za razgovor.

„Marija“, reče major z negotovim glasom, „zvedel sem o tvoji tajnosti. Vezir me je prosil za tvojo roko, ali, dete moje, jaz ne smem nikdar privoliti.“ Zadnje besede izgovori slabi oče komaj in komaj.

„Ne?“ vpraša Marija s tresočim glasom in solze se ji prikažejo v lepem očesu.

„Ne, gospodična“, oglesi se pater Marijan, ko vidi, da ne more major govoriti dalje. „Ako bi šli z vezirjem, morali bi se odreči naši sveti veri, v kateri

ste rojeni. Ko bi šlišalo ljudstvo kaj takega, preklinjalo bi vas do desetega kolena (rodu).“

„Pa vezir mi dopušča, da smem ostati še nadalje pri svoji veri“, reče Marija s povdarkom.

„To ti ne more koristiti“, pripomni pater mirno in resno. „Po naši veri se ne morete na takšen način smatrati kot postavno poročena žena. Le pomislite, kako bi na višjih mestih zamerili vašemu očetu in mogoče bi bilo, da bi ta vaš korak še celo lahko škodil njemu . . .“

Marija vzdigne in povesi glavo.

„Toda vedite še nekaj“, nadaljuje pater Marijan. Škodovali bi tudi vezirju samemu. Njegovi sovražniki bi komaj dočakali, da bi mogli razglasiti: oženil se je s kristjanko in pravi Turčin naj mu veruje . . .“

„Kaj naj tedaj storim?“ vpraša dekle in se prime za glavo.

„Najbolje je, da takoj odpotujete in pozabite na vezirja!“

„Nikdar! zakliče Marija mučno, „ne grem odtod.“

„Vi govorite tako“, pravi frančiškan, „pa ne veste, da odide vaš oče že danes zvečer? Kjer je on, tam je gotovo tudi vaše mesto. Recite, ali ni tako?“

„Oh, oče“, zajoče deklica, „jaz moram umreti.“

„Hčerka, Marija! Spametuj se, ne zahtevaj, da bi se moral prerano leči v grob!“ zajeclja major nepopisljivo ginjen.

„Vem, da zdaj trpite mnogo“, pregovori frančiškan z blagim glasom, „pa čas vam bode zacelil to rano. Kmalu boste našli lek v svoji sveti veri, v poکوju svojega dobrega očeta — pa treba je kmalu

zapustiti to mesto, treba se je kmalu vrniti na svoj pravi dom.“

„Ubogaj, dete, imej usmiljenje z mojo starostjo; ali morda hočeš, da se ločiva za vedno?“ govori major.

Marija se jame tiho jokati in bije hud boj v sebi. Nakrat poda roko očetu:

„Tukaj imaš roko, hočem iti s tebo! Grem, pa tukaj ostane pokopano moje srce, ostane pokopana moja sreča. Beživa odtod!“ Brž se obrne in pobegne iz vrta, major in frančiškan pa hitita za njo.

„Vsa je izven sebe!“ reče major.

„Bode se že pomirila,“ odgovori frančiškan, „samo ko bode storjena ločitev od njega. Do Livna dobite konje in spremstvo, a od Livna naprej pa naša priporočila za daljni pot. Treba bode naglo potovati celo noč, ker bi vas znal kdo zasledovati. Danes večer torej se še vidimo.“

Major napiše pismo Huseinu, v katerem mu naznanja svojo odločitev radi hčerke in svoje odpotovanje. Prizna mu, kako mu je žal, da se mora tako posloviti od njega, ali ni drugače mogoče. Svojim sorodnikom pove, da mora še to noč na pot, ker ga nek važen dogodek sili k temu. Ako bi vezir vprašal po njem, takrat mu naj dajo napisano pismo, a sicer naj prej nikomur nič ne rečejo o njegovim odpotovanju. Vsi sorodniki so žalostni vsled majorjevega odhoda; ženske pomagajo Mariji spravljati in do večera je vse gotovo. Marija molči celi čas in le v sili izpregovori kako besedico. Od časa do časa si obriše grenke solze z lica. Oče nima moči, da bi jo tolažil, sorodniki

pa so bili mišljenja, da se joče radi slovesa in tolažili so jo z zopetnim snidenjem.

Ko je mrak objel zemljo in je šlo že vse k počitku, pride pater Marijan s konji in spremljevalci

„Pojdimo v imenu božjem!“ opomni major. Brž se poslovi od sorodnikov, proseč jih, naj ga kmalu obiščejo na Hrvatskem. Tudi Marija se vsa ginjena poslovi od dobrih ljudi. Zdaj sedejo major, Marija in dva zvesta spremljevalca na konje.

„Ostanite z Bogom, gospodična,“ reče frančiškan pristopivši k Mariji, „Bog vam bode plačal vaše zatajevanje.“ Nato poda roko majorju in mu želi božjo pomoč in srečno pot. Major vspodbode konja in jezdeci polete iz dvorišča.

Po stranskih potih obidejo Travnik in dospevši na veliko cesto, ki drži proti Dolenjem Vakufu, pohite z veliko naglico naprej. Marija si še enkrat ogleda Travnik in solze ji zalijejo oči. V duhu vzame slovo od svojega dragega, katerega ji ni prisodila usoda.

Zjutraj pričakuje Husein z veliko nestrpnostjo majorja, da izve, kako si je odločil. Pride poldne, približa se večer, a majorja ni od nobene strani. V Dolac pošlje zdaj slugo, naj povabi majorja v konak, sluga pa prinese mesto majorja njegovo pismo in vest, da je pričakovani odpotoval že sinoči.

Trese se vsled hude razburjenosti odpre Husein pismo in začne čitati: Potem skoči kakor divji na noge. „Ha, on mi jo je odpeljal, ali počakaj, ne bodeš je . . . jaz te še dojdem . . . konja mi dajte, konja!“ kliče vezir kakor blazen. Sluge pohite

v konjašnico in mu pripeljejo belca. „Za meno!“ vzklikne vezir in skoči na konja. Nekaj slug se tudi spravi na konje in pohiti za vezirjem, ki je v skoku poletel iz mesta naravnost proti zapadu.

Zadel je isto smer, proti kateri je bil odpotoval major Ves Travnik se razburi raditega, pa nihče ne ve, kaj se je zgodilo.

Kakor bi ga bil prinesel vihar, dospe vezir čez nekaj časa do vasi Bučič. Tukaj mora ustaviti konja, ker sreča namreč veliko četo konjenikov, katero sta na njegov poziv peljala v Travnik bega Vilič in Granič.

„Ali sta srečala kje na potu majorja?“ vpraša Husein vodji, „jaz jih namreč zasledujem!“

„Nisva, častiti vezir!“ odgovori beg Vilič, „a kaj je storil?“

„Ugrabil mi je srečo, blago, vse!“ govori Husein kakor izven sebe. „Oh, ko bi mogel doseči!“

Bega Vilič in Granič se spogledata in si takoj namislita, da se tiče tukaj majorjeve hčerke, kajti med begi na skopljačkem polju ni bila nikaka tajnost da ljubi vezir Marijo.

„Udaj se, pusti majorja, častiti vezir!“ reče beg Vilič. „Ako ga nismo videli mi, tedaj ga gotovo ne dosežeš več!“

„Prišli smo na tvoj poziv, gospod,“ pristavi beg Granič, „zapoveduj nam!“

Husein umolkne in pobesi glavo na prsi. Nakrat obrne konja in reče ljudjem: „Pojdite za meno!“ Na čelu došle čete prijezdi v Travnik.

Ljudje so bili zdaj uverjeni, da je vezir jezdil le tem konjenikom nasproti.

Ko je Husein sam v svoji sobi, dvigne k ustnim zlati roč svoje sablje, dedšine slavnih in vitežkih svojih pradedov in ga poljubi. „Samo tebe še imam, zvesta moja,“ pregovori žalostno in solza mu kane na moško lice, „ako se mi izneveriš tudi ti, hočem leči v grob!“

XIII.

V Sarajevu naredil je red Ali-paša Vidaič s sarajevskim sodnikom. Na stotine nezadovoljnežev je dal vreči v temne ječe in jih okovati v težke okove. Da bi pa Huseinovim nasprotnikom dal več strahu, zapovedal je nekaterim vodjam ustašev z mečem posekati glave in zadnje nataknuti očitno na mestnem obzidju. Strah in trepet se polasti sarajevskih ag in v kopah se jamejo podajati pred neizprosljivega Ali-pašo, proseči ga milosti in prisegajoči zvestobo domačemu vezirju Huseinu Gradačeviću. Na tihem pa razširijo na vse strani strašilne vesti, na kakšen način je uničil v imenu vezirja njegov pobratim Ali-paša Vidaič razne grozovitosti; tako povikšajo še bolj nevoljo Huseinovih sovražnikov in zadnji ga proglase še večjim trinogom, kakor sta bila vezirja Dželaledin in Avdurahim. To je mnogo škodovalo Huseinu, ker so na takšne vesti mnogi begi, ki so bili dozdej neodločni, odpali od Huseina in niso hoteli nič več slišati o njem.

Ko je Ali-paša Vidaič pokoril vezirjeve nasprotnike, naznani Huseinu v Travnik, naj se takoj obrne z vojsko proti Sarajevu in odtod proti novemu vezirju Kara Mahmudu. Husein ni imel okrog sebe več

kakor dva tisoč ljudi. To so bile čete, katere so mu bili pripeljali zvesti begi s skopljačkega polja in udani prijatelji bosanske Hrvatske. Tudi neustrašljivi Krupakapitan ni izostal to pot. Zdaj je predobro uvidel Husein, kako je v ljubovanju potratil najdražji čas, katerega bi bil moral uporabiti za utrjenje svoje vezirske oblasti v Bosni in za pripravo bojne sile, s katero bi se mu ne bilo treba bati nobene turške vojske. Seveda je bilo zdaj vse prepozno. Ni mu bilo preostajalo drugega, kakor iti na vojsko tako, kakor je bil pripravljen. Neka temna slutnja mu je nadvladovala dušo in mu pričala, da ga je ta ljubezen, katera mu je zastrupila duševni mir in srečo, privedla do roba propasti, v katero bode strmoglavil slej ali prej. Pa raditega se ni hudoval nad Marijo; uboga deva ni bila nič kriva na vsem, ampak kriv je bil on, ker je pripustil, da mu je nebrzdana ljubezen celo prevzela srce.

Husein, videvši, da ne pride iz zahodne Bosne več bojevnikov, poda se iz Travnika z dva tisoč ljudi v Sarajevo. Odločil se je, da hoče tukaj pričakati ostale svoje prijatelje, o katerih je bil uverjen, da pridejo celo gotovo. Tudi beg Zlatarevič je imel še priti s Huseinovimi Posavci in s svojimi ljudmi od okolice Viteza, kjer so gospodovali Zlatareviči.

Prišedši v Sarajevo objame ves ginjen Ali-pašo in reče:

„Evo me, prišel sem, ali dozdeva se mi, da se nimam nadjati dobrega. Koliko nas je bilo, ko smo spomladi korakali nad Carigrad in koliko nas je zdaj!“

„Ne daj se duševno upogniti,“ tolaži ga Ali-paša in hrabri svojega pobratima. „Prišla bode še gotovo večja pomoč.“

„Imam slabo upanje!“ odgovori žalostno Husein. „Zamudil sem lepo dobo, da si utrdim svojo oblast in zavarujem našo svobodo. Bil sem slab in poslušal sem bolj na srce, nego na um. Toda ti si bil pri meni, videl si vse, pa me vendar nisi hotel spametovat . . . Saj me razumeš, pobratim?“

„Da, da, razumem te!“ potrdi Ali-paša in prime Huseina za roko. Ali pozabi vse; bilo je in minilo. Bil si zaljubljen golob nekaj časa, a zdaj bodi zopet sokol, kakor si bil prej.“

„Hočem, Ali, kakor mi je sablja moja!“ reče Husein s krepkim glasom. „Pridjal sem si ime viteza in hočem pokazati, da znam kot vitez tudi poginiti.“

Iz Sarajeva pozove Husein bege drugič k orožju. Brzni konjeniki ponesejo na vse strani razglas viteza iz Bosne, s katerim opominja zadnji, da je zdaj zadnji čas ustati za vero in svobodo. „Našli se bodo takšni,“ tako je končal vezir svoj razglas, „kateri me nočejo slušati niti zdaj, ko je sovražnik pred durmi. Pa gorje jim! Ne bodo jim izostali črni dnevi in lastni njihovi otroci bodo jim preklinjali kosti v grobu. In če prav ostanem sam, vendar hočem iti in bodem šel v boj z ono malo peščico svojih prijateljev, ki so mi ostali zvesti, a ničvredneži naj se svobodno smejiyo doma in gledajo, kako umirajo častiti in hrabri junaki za svojo domovino.“

V istem času je novi vezir Kara Mahmud že došel do meje južne Bosne. Da bi ga nekoliko

zaviral, pošlje mu Husein nasproti osem sto najboljših junakov pod poveljstvom Alaj-bega Todoroviča. Ta četa zasede mesto Banjsko, ne daleč od Mitrovice, kjer se odloči pričakovati Kara Mahmudovo vojsko.

Ne traja dolgo in petnajst tisoč vezirjevih vojakov obleže Banjsko in pozove Alaj-bega Todoroviča, naj se uda. Ta seveda noče nič slišati o predaji in vezirjeva vojska udari z vso močjo na oblegane Huseinove vojnike. Kakor levi branijo se junaki več dni, dokler naposled ne podležejo preveliki sili. Vezirjeva vojska si osvoji mesto, ko je padel junaški vodja Alaj-beg Todorovič. Kar ostane braniteljev, pošlje vezir v Carigrad, kjer jih vržejo v ječe onih nesrečnežev, ki so obsojeni na galere.*)

Brez kakšne ovire prodira zdaj Kara Mahmud najprej proti severu. Prišedši do Prepolja mora ostati z vojsko pri mostu, ki vodi črez reko Limo. Prehod črez reko je branil Hadži Muj-aga, mohamedanec iz Prepolja s poldrugim tisoč ljudmi in dvema topovima. Prej je bil po stanu sicer trgovec, a pod Huseinom je postal hrabri četovodja in najodločnejši branitelj starih navad. Kara Mahmud se razjezi nad drznostjo Muj-agino in zapove, da se ima za vsako ceno doseči prehod čez most. Njegovi topovi mečejo smrtonosne kroglice v Muj-agino četo in podirajo kakor snope njegove junake, a Arnauti in vojaki sipljejo kakor toča gosto množino svinčenk iz svojih pušk na nasprotnika. Toda ta se drži junaški in

*) galere = stare, neuporabne ladije, ki služijo kot ječe za velike hudodelnike.

odbija z gostim svojim ognjem iz pušk in dveh topov celo vezirjevo vojsko. Kara Mahmud se razjezi, ko vidi, da ne more s svojim ognjem razpršiti malo kopo ljudi in zapove vojakom, da si morajo v naskoku osvojiti prelaz čez reko. Z nastavljenimi bajoneti in z divjim bojuim krikom zakadi se vojaštvo na most. Bošnjaki jih sprejmejo z najhujšim ognjem, s katerim morejo, ali ves trud jim je zaman. Izvežbana vojska, ne maraje za smrt, stopa naprej, ker ji tako zapoveduje beseda svojih poveljnikov. Kmalu se sprimejo vojaki s prsi ob prsi z Bošnjaki. Nastane grozno klanje. Bajonet in nož nadaljujeta sama uporno brambo. Pa kdo se naj ustavlja premoči? Več tisoč vezirjevih vojakov se pretisne čez reko in obkoli Bošnjake od vseh strani. Branitelji izgube vso nado in vso hrabrost. Kdor le more, gleda, da se reši, le nekaj sto hrabrih ostane okoli Hadži Muj-age in se brani obupno. Zastonj jim je vsa hrabrost! Vezirjeva vojska obda jih tako tesno, da ni mogoče nobenemu uiti. Ko vidi to vodja Bošnjakov, hoče rešiti življenje svojim tovarišem in položi orožje. Hadži Muj-aga in sto in sto njegovih najhrabrejših postanejo sužuji vezirja Kara Mahmud-paše.

Dobivši Turčini v svoje roke nesrečnega Muj-ago, vržejo ga na osla, tako da je bil z licem obrnjen proti živinčetovem repu in ga vodijo po mestu, kateremu je bil do zdaj poglavar. Ves utrujen vsled hude muke prosi nesrečni vodja: „Ali ni nobenega Turčina, ki bi me ubil in me rešil te sramote?“ Dobi pa kot odgovor besede: „Tukaj ni nobenega Turčina, vi Bošnjaki ste sami pravi Turki!“

Kara Mahmud je osvojil Prepolje in tukaj se odloči, naj počiva njegova vojska en dan in krene potem proti Sarajevu, da se sprime z vitezom iz Bosne.

Hadži Muj-agini ljudje, ki so se bili rešili z begom, prinesó Huseinu poročilo o napredovanju Kara Mahmud-paše in o nesrečnem boju pri Prepolju. O usodi Alaj-bega Todoroviča je bil Husein že prej obveščen. Vitez iz Bosne uvidi takoj, da je zdaj zadnji čas iti nasproti novemu vezirju. V zadnjem času se še zbere okoli njega znamenita vojska, broječa kakih dvajset tisoč mož. Zadnji razglas boscanskega viteza je tako podregnil bege in grajščake, da so krdeloma prihiteli pod njegovo zastavo. Največ jih je s seboj pripeljal beg Zlatarevič; imel jih je okoli pet tisoč mož, samih čvrstih bojnikov. Bili so to junaki iz Huseinove kapitanije in iz okolice mesta Viteza. Veliki del te vojske so bili krščanski podaniki, katere so begi posilno oborožili in privedli s seboj; seveda so bili med njimi tudi taki, ki so prostovoljno prosili za orožje in se radovoljno podali pod zastavo priljubljenega viteza. Osobito so se odlikovali raje (kristjani) iz okolice Gradačca, Huseinovi podložniki, kateri so po številu tri tisoč mož prihiteli v tabor Huseinov pod vodstvom Marijana Reliča, znanega junaka iz spomladanske vojske. Prišedši domu oženil se je bil kmalu z Jurko, svojo zaročenko, no in komaj mine mesec dni, že pride v Posavino Huseinov razglas. Marijan je bil takoj pripravljen oditi. Opasal si je sabljo Morali-paše, s katero ga je bil Husein obdaroval v Travniku, vzel je v roko zvesto puško, poljubil mlado ženo in jo

priporočil ljubemu Bogu in sorodnikom ter je šel od vasi do vasi, da zbere kristjane za vojno v prid dobrega deželnega gospodarja. Menihi frančiškani so mu šli povsod na roko, poučujoči svoje ljudi, da smejo svobodno iti v boj za Huseina, kateri je vedno varoval njihove cerkve in njihovo vero. Tako je Marijan zbral okrog sebe okoli tri tisoč ljudi in jih pripeljal v Huseinov tabor. Vitez iz Bosne se silno razveseli, ko vidi hrabrega moža in zveste svoje Posavce, kateri z radostnim licem pozdravljajo svojega gospodarja.

„Hvala ti junak,“ reče Husein mlademu četovodji in mu poda roko; „kmalu smo se zopet snidli; toda Bog ve, ali nam bode sreča zdaj tudi tako mila, kakor nam je bila v prvi vojski.“ Zadnje besede pristavi z resnim licem.

„Na vse smo pripravljeni, gospod!“ odgovori srčno četovodja Marijan, „za tebe se hočemo vsi boriti hrabro in če tudi poginemo vsi.“

Husein se obrne ginjen k okoli stoječim begom in jim reče tiho: „Koliko bi se naši jedinoverci mogli naučiti od tega ubogega raje! On mi je resnično udan zato, ker sem bil vedno pravičen proti kristjanom in vendar ni to nikdar toliko, kolikor sem storil za mohamedance, ko sem stavil za nje svoje življenje in svoje imetje, za njihovo vero in svobodo.“

Dobivši Husein vest o porazu Muj-aginem in napredovanju Kara Mahmud-paše proti Sarajevu, zapove takoj drugega dne, da ima vsa vojska kreniti na planino Vitez, pet milj oddaljeno od Sarajeva.

„Tam hočemo pričakati Osmane,“ reče Husein vodjam svoje vojske, ako mi je usojeno poginiti, naj se zgodi naj tej planini, katera je nam Bošnjakom sveta. Za viteza iz Bosne se ne more najti lepšega groba v celej domovini.“

Vodje so ginjeni po teh Huseinovih besedah. Bolelo jih je, da so se mogli v Bosni najti zavidneži in sebičneži, ki so komaj pričakovali propast viteza iz Bosne, ki je vendar imel tako plemenito in junško srce. „Ohrabri se, vezir, naše zaupanje!“ prigovarjajo mu vodje. „Besedo ti damo, da te nočemo zapustiti nikjer!“

„Poznam vas, junaki . . . hajdimo!“ odgovori jim Husein in zajaše svojega belca. Vodje se brž razprše na vse strani k svojim četam, postavijo jih v red in jih peljejo proti planini Vitez. Že je jela noč legati na zemljo, ko dospejo tja.

Husein se utabori na porobju planine Vitez in zapove v boljšo obrambo narediti obkope. Petega dne po utaborjenju začnejo se prikazovati prednje straže Kara Mahmudove vojske: močan oddelek konjenikov. Kmalu za stražo prične dohajati glavna sila turške vojske. Naprej korakajo Arnauti, za njimi pa vojaki. Bilo je ravno okoli poldneva. Husein da takoj udarjati na bobne v znamenje, naj bode vojska pripravljena. Obe četi pridete si na streljaj blizu in se začnete pozdravljati z gostim streljanjem iz pušk. Pomalem pride vedno več in več vojske v ogenj, dokler se naposled vsa vojska kakor od jedne tako tudi od druge strani ne požene v bitko. Ljuta borba nastane. Huseinova vojska ima vrlo ugodno stališče

posebno za obrambo, a vrhutega še tudi dobre utrdbe. Ni šala osvojiti si tako stališče, toda Kara Mahmudovi Arnauti so kakor ustvarjeni za kaj takega. Žilavi, gibčni, čez potrebo srčni in zviti so, neprecenljivi kot vojaki, kadar se le hočejo boriti; mnogokrat se je bilo namreč že zgodilo, da so sredi boja preskočili k sovražniku, ali pa zapustili svoje vodje. Danes so se držali imenitno. V naskoku se poženejo nad Bošnjake, kateri jih hrabro pričakajo in jih nemilo pobijajo raz svoje utrdbe. „Udajte se!“ kličejo glasno arnautski vodje Bošnjakom, „vezir vas bode pomilostil, ne umirajte zastonj.“ Pa Bošnjaki se ne brigajo za klice in trosijo na napadovalce svinčenke iz pušk in topov. Husein Gradačevič, Ali-paša Vidaič in Krupa-kapitan so zdaj pri enem, zdaj pri drugem oddelku in bodre svoje junake na borbo. Na levem krilu Huseinove vojske, na južnem oddelku, kjer so stali Sarajevčani in podrinski begi, tam začne boj očitno pešati. Arnauti so bili že iz začetka ujeli nekaj sarajevskih ag in jih privedli pred vezirja Kara Mahmuda, kateri jim je zopet nazaj dal svobodo. Prekanjeni vezir je dal po teh ljudeh razširiti vest, da ne bode storil nikomur nič žalega, kateri se bode udal ali pa se nehal bojevati; poudarjal je tudi, da ni za Huseina rešitve, ker je vezirjeva vojska še enkrat močnejša od Huseinove. Na te vesti uklonijo podrinski begi glave, bojé se za življenje in imetje, a sarajevski age pričakajo komaj izgovora, da se ne morejo dalje boriti uspešno. Streljaje v zrak začne se levo krilo po malem umikati, a Arnauti začnejo v isti smeri napredovati. Izvežbano Huseinovo oko

takoj zapazi umikanje. Hitro poleti s svojim konjem tja in dvigne sabljo. „Stojte, ničvredneži!“ zagrmí s silnim glasom. „Ali je takšna vaša zvestoba, katero ste mi prisegli?“

„Nič ne pomaga, gospod!“ odgovarjajo tresoči se malodušneži, „sila je prevelika.“

„Naprej!“ zagrmí znovič Husein in zamahne s sabljo, „jaz vas hočem voditi!“ In potisne čete naprej. Toda Arnauti vidijo, da nimajo ljudje volje do boja in potisnejo jih zopet nazaj. Husein začne jeze škripati z zobmi. Zapove toraj, naj mu takoj prideta na pomoč Krupa-kapitan s svojimi hrvatskimi junaki in Ali-paša Vidaič s svojimi Posavci. Kakor divji zmaji zakade se ti v Arnauti in jih vržejo z brega v dolino. Tukaj se ustavijo Arnauti in se začnejo uporno boriti. Kara Mahmud podpre Arnauti z nekaj tisoč svojih ljudi in zdaj nastane na levem krilu in v središču krvava, odločilna bitka. Poleg prasketanja pušk pokajo še topovi, da se trese zemlja. Vso okolico objame gosti dim, iz katerega se kakor iz peklenskega brezdna glasé obupni bojni klici in stok ter klicanje na pomoč ranjencev in umirajočih bojevnikov. Na mnogih mestih je prišlo do spopada z nožem in tamkaj se je bratil z nožem tudi bajonet. Tukaj je bila bojvena slika najgrozovitejša: dokler niso eni ali drugi poginili, tako dolgo niso nasprotniki odjenjali. Husein in Ali-paša Vidaič sta bila povsod, kjer je bila nevarnost največja. Vitez iz Bosne je bil ves črn od streljnega prahu, da ga skoraj ni bilo poznati. Jezde v najhujši toči svinčenih zrn ostal je neranjen in je zapovedoval svoji vojski; človek bi mislil, da ga višja roka čuva

v teh nevarnostih Proti večeru zapove, da se naj v naskoku udari na Turčine. Močno se oglase bobni in piščalke, a bosanska vojska se kakor besna zakadi v vrste vezirjevih bojevnikov. Ti mirno pričakajo ljuti napad, a se ne dajo premakniti z mesta Husein in drugi vodje spodbujajo svojce. Ako bi se bila vsa bosauska vojska borila složno, bila bi popolnoma pobila Karo Mahmud-pašo; pa sarajevski in podrinjski begi borili so se proti svoji volji in tako so oslabili tudi moč drugih. Kakor ti so bili tudi pravoslavni kristjani, katere so begi oborožili s silo; raje (kristjani) niso imeli prave volje boriti se za last svojih gospodarjev. Jediní raje od Gradačca, ki so bili rimsko katoliškega izpovedanja, držali so se junaško pod svojim vodjem Marijanom Reličem. Videvši Husein, da skoraj polovico vojske ne mara za boj in da z ostalo polovico ne bode mogel potisniti vezirja na beg, zapove, naj se opusti naskakovanje. Pomalem poneha streljanje topov, prasketanje pušk, potihne bojni krik in poleže se dim, a nad bojiščem se razkrije vedro nebo, na katerem se že svetljikajo prve zvezdice. Bil je večer. Obe vojski prenehate z bojem kakor po dogovoru in ostaneta vsaka na svojem mestu. Stražni ognji zaplamte v velikem številu, a okoli njih se pripravljajo bojevniki k počitku.

Husein da sklicati svoje četovodje. Silno zlovoljen je in žalosten. „Vidim,“ začne govoriti zbranim, „da s to vojsko ne smem zopet pričeti naskakovanje na Kara Mahmudove čete. Naše vojske se polovica noče boriti, a osmanska vojska, ki je večja od naše, bojuje se vsa in še dobro se bojuje. Povejte kaj naj storim?“

„Kaznovati moraš ničvredneže in izdajalce!“ zakliče Krupa-kapitan.

„Prepozno je zdaj!“ odgovori Husein.

„Tedad pa razglasi v vojski, da naj vsak svobodno zapusti bojišče, kateri nima volje boriti se pošteno,“ svetuje beg Zlatarevič.

„To bi ne bilo modro,“ pregovori beg Kulenovič, „ker bi to še ojačilo Mahmud-pašo; jaz mislim tako pustimo to mesto in pričakajmo Turčine pred Sarajevom. Tam se lahko oslanjamo na mesto in v sili imamo še trdnjavo.“

Vodjam se dozdeva, da je ta nasvet še najboljši. Tudi Huseinu se zdi dober. Ob zori se dvigne bosanska vojska in začne počasi in v redu korakati proti Sarajevu. Kara' Mahmud jo pusti mirno oditi in ne vé, kaj naj bi mislil o njenem kretanju. Da se umika bosanska vojska, ne gre mu v pamet. Počasi krene tudi vezir za Huseinom, da bi obnovil neskončano vojno.

• Sarajevo se silno vznemiri vsled Huseinovega povratka. Ljudstvo je bilo prej celó zagotovljeno, da bode Husein premagal Osmane kakor spomladi. Zaradi njegovega nevspeha popade nekatere žalost, druge strah, a mnogo je tudi takih, ki se vesele napredovanju Kara Mahmud-pašinem. Povrh pa začnejo nezadovoljneži v vojski vedno bolj in bolj kazati svojo nevoljo. Naslanjaje se na Huseinove sovražnike v mestu začnejo nekateri govoriti takoj glasno, da je zdaj vsemu konec in da bi bila prava neumnost upirati se še dalje onemu, kar bode prišlo gotovo.

Husein se dela, kakor bi ne slišal nič, a v duši ga peče nezvestoba in podlost svojih deželanov. Kara Mahmud dospe za Huseinom drugega dne pred Sarajevo. Vitez iz Bosne zbere okoli sebe zveste svoje vodje bege in jim reče: „Na vas se zanašam, bratje! Še enkrat se hočem pogledati z Mahmud-pašo in naj bode že, kakor hočeta Bog in sreča junaška. Ako bodem videl, da ne moremo zmagati, hočem se ali preriti skozi sovražnika ali pa poginiti; živ mu nočem priti v roke.“ Nato objame vodje, kakor bi se hotel za vedno posloviti od njih. Junakom tečejo vsled ginjenosti solze po licih, a v duhu se zaklinjajo Bogu, da nočejo zapustiti svojega junaškega poveljnika in naj se krši nad njimi nebo. Husein ne čaka na Turčine ampak se prvi navali na nje. Z gromovitim krikom začnejo Bošnjaki boj. V prvih vrstah jezdi Husein in ne posluša opominjanja svojih prijateljev, kateri ga zaklinjajo, naj ne gre slepo v smrt. Ali-paša se ne za korak ne oddalji od svojega pobratima, beg Zlatarevič istotako. Videvši ta vzgled zbere se okrog Huseina kakih dve sto begov in kapitanov, da gredo prvi v odločilno bitko. Bosanska vojska je bila vsa očarana nad vitežtvom svojih vodij in kakor slepa je šla za njimi v ogenj in za zmago. Junaki z Viteza planine pokažejo tudi danes, da so res pravi junaki, dočim se izdajalci in ničvredneži ustavljajo danes še bolj, kakor zadnjič. Mirnih rok gledajo tisoči teh odpadnikov, kako njihovi bratje prelivajo kri in puščajo življenje. Husein ne mara za nje, ampak vzpodbuja svoje zveste in jih v ljutih navalih zaganja v vrste Kara Mahmudove vojske. Lepo sarajevsko

polje se je spremenilo v nemilo bojišče. Osmani niso bili mislili, da bode naskok tako hud. Z nepremagljivo in neodjenljivo močjo potiskajo Bošnjaki Mahmudove čete, trgajo in ko-ajo njihove vrste in jih v oddelkih gonijo po bojnem polju. Na višinah iznad Sarajeva stoje tisoči in tisoči ljudi in gledajo krvavi boj. V klice svojih bratov mešajo se njihovi vzkliki, s katerimi bodre junake, naj vztrajajo v borbi proti Turčinom. Ako je bil krik na višinah, bil tem hujši na bojišču. Pod Huseinom pade konj. Zvesti njegov belec, ki ga je bil nosil na tolikih bojiščih, zruši se pod Huseinom zadet od svinčenke v čelo. Huseina zaboli srce, ko vidi, kako pogine zvesto živinče. Toda nima časa žalovati za njim. Kmalu sedi na drugem konju, katerega mu pripeljejo in drže dvignjeno sabljo hiti naprej. Na tisoče zrušiši žvižgati mimo ušes, a on sedi zdrav in neranjen na konju. Zelena suknja, vihrajoča v zraku, je vsa prestreljena, a nobeno zrno ne zadene njegovega telesa. Kara Mahmud zarohni vsled jeze, ko mora gledati, kako mala Huseinova vojska preganja njegovo veliko večjo in izvežbano. Da bi ohrabil vojake, popelje sam nekaj svojih bataljonov v boj. Vse zastonj! Bošnjaki ne poznajo danes sile, kateri bi ne bili v premoči; tako jih ohrabri brezmerna hrabrost svojega poveljnika Huseina Gradačevića. Osem konjev ubijejo pod njim, a on se ne ustraši, ampak vedno hujši naskakuje. „Celo gotovo je začaran,“ govore Mahmudovi vojaki kakor tudi Bošnjaki, ko gledajo čudo junaške sreče Huseinove. Njegovi sovražniki, ki gledajo začetkoma, kako liki sokolu razganja turške

čete, začnejo povešati glave in tiho govoriti med sebo: „Napačno bode za nas; vse kaže, da bode Husein potolkel Osmane.“ Tudi Kara Mahmud izgubi upanje in se začne posvetovati z višjimi svojimi podpoveljniki, kako bi se naj umaknil s svojo vojsko.

Nakrat pa, kakor bi bila vzrastla iz zemlje, pokaže se nova četa na levi strani bosanske vojske. Veliki nered nastane v njenih vrstah, ker se ni bil nihče nadjal kaj takšnega Ali-aga Rizvanbegovič, ta zakleti sovražnik Huseinov in stari pristaš sultanov prihrumi s šest tisoč možmi nad bosansko vojsko. Večina njegovih čet so bili sami hercegovaški kristjani, v katerih je znal v največji meri razjariti srd in prirojeno mržnjo napram begom in kapitanom. Kakor krvoločni risi poženejo se kristjani na Huseinovo vojsko. Ko vidi to Kara Mahmud, ohrabri se zopet in se na čelu svojcev navali z vso močjo na nasprotnika. Od dveh strani stisnejo zdaj viteza iz Bosne. Desno krilo Kara Mahmud-pašino jame se naglo širiti proti severozapadu in ni manjkalo mnogo in vezir bi bil obkolil bosansko vojsko. „Slabo je za nas, pobratim!“ reče Ali-paša Vidaič Huseinu. „Vse nam je pokvaril sovražni Ali-aga.“

„Naj mu zamrje rod, odpadniku!“ zakolne Husein v veliki duševni jezi. „Ta dan je poslednji dan naše svobode!“

„Udariva, Husein! Zmagali bodemo!“ začne vzpodbujati Ali-paša svojega prijatelja.

„Pusti!“ odgovori tužno Husein. „o zmagi ni govora. Vidiš, kako pojenjujejo naše čete. Ne preostaja

nam drugega, kakor pretolči se skozi sovražnikove čete.“

„Rešimo se v trdnjavo!“ svetuje Ali-paša še v zadnjem trenutku.

„Pa nimamo dovolj hrane, da bi se mogli dalje časa uspešno držati in nimamo dovolj prijateljev v Sarajevu!“ pripomni Husein in naglo pristavi: „Naznani vojski, naj vsi složno udarijo na to stran, kamor jim hočem jaz trebiti pot.“

Husein zbere okoli sebe svoje Posavce pod Marijanom Rličem in obdan skoraj od vseh vodij svoje vojske udari urno in z vso močjo na desno turško krilo, da si skozi tisto naredi pot za umikanje. Vsa vojska šine navdušena za njim. Od vseh strani padajo svinčenke kakor toča, a ne briga se vitez iz Bosne mnogo za nje. Na ognjevitih svojih konjih pretrga bosanska konjenica vrste turških vojakov, a za petami ji sledi pehota, ki brani odprto cesto z bridkimi handžarji. Po hudi enourni borbi izvila se je Huseinova vojska iz objema, s katerim jo je bil opasal Kara Mahmud v društvu s stolačkim Ali-ago. Mnogo junakov pade med potom, a nekaj toda samo težko ranjenih pade sovražniku v roke. Novi bosanski vezir si ne upa zasledovati Huseina, ker je imel tokrat veliko večje izgube, kakor prvič pri planini Vitezu.

Na bojnem polju snideta se Ali-aga stolački in vezir Kara Mahmud. Milostljivo objame vezir ponosnega ago, ki se globoko prikloni sultanovemu namestniku. „Ti si mi danes rešil bojno srečo“, reče Kara Mahmud, „cesarska nagrada ti ne bode izostala.“ Še istega dne ima vezir z Ali-ago Rizvanbegovičem

svoj uhod v Sarajevo. Pred mestom ga pričakajo Huseinovi odpadniki in ga pozdravijo kot novega, postavnega gospodarja v deželi. Z očitnim preziranjem, ker je rad navadno preziral vsakega, odgovori jim Kara Mahmud nekaj besed na ta pozdrav in gre dalje. Pri vhodu v mesto ustavi ga poslanstvo najodličnejših Sarajevčanov, katero ga, ko je padlo na kolena, iskreno prosi, naj prizanese mestu in da je ne da trpeti grozovitosti, češ, Sarajevčani so že komaj pričakali njegov prihod. „Nič se ne bojte“, odgovori vezir, „nihče vam ne bode škodoval; če si znam vzdržati red v svoji vojski, upam tudi, da bodem tudi tukaj naredil skoraj red.“

In res ni vezirjeva vojska delala nikakih nasilnosti po mestu, kakor je bilo to običajno pri prejšnjih osvojenjih. Sarajevčani so bili radi tega nezmerno zadovoljni; toda kmalu so jeli uklanjati glave, ko so videli, da ne dela vezir nikakih priprav za odhod iz Sarajeva. Po stari navadi smel je bosanski vezir na pohodu po deželi bivati samo 24 ur v Sarajevu, ker je že od starih časov bila naprej Banjaluka, potem pa Travnik stolica vezirja bosanskega, a Sarajevo je bilo nekaka ljudovlada, ki je imela svoje posebne predprave sarajevske. Ker je dobro vedel, da se brez Sarajeva ne da gospodovati v Bosni, da si sezidati v Gorici pri Sarajevu svoj konak in vojašnico za vojake. Sarajevčani so zdaj vedeli, da je prišel konec njihove svobode. Od tega časa je Sarajevo ostalo mesto bosanskih vezirjev.

To je bil prvi plod domače nesloge — lastnina tujčeva! —

Prebivši se skozi Mahmudovo vojsko zbere Husein ostanke svojih čet pri Kiseljaku. In zbere okrog sebe kapitane in bege in jim reče: „Stare Bosne ni več! Z današnjim dnevom je izdahnila. Tujec bode odzdaj svojevoljno vladal po deželi, a bosanski sinovi bodo nosili njegov jarm. Nesloga nas je pritirala k propasti, toda vi ste bili prijatelji sloge in moja najboljša podpora. Hvala vam, bratje! Jaz vas ne potrebujem več. Vrnite se domu in čakajte potrpežljivo, kaj nam bode prinesel čas. Za mene si ne bodite v skrbeh; jaz bodem to, kar bode hotel Bog. Kjerkoli bodem, povsod vas bodem hranil v najmilejšem spominu!“

Vitez iz Bosne razpusti svojo vojsko. Jokaje se poslove od njega zvesti tovariši njegove slave in nesreče. „Z Bogom, zmaj, z Bogom, vitez naš!“ orilo je od vseh strani in okrog šest tisoč mož bosanske vojske se je razšlo nakrat od Kiseljaka na vse strani Bosne.

Pri Huseinu ostanejo samo njegovi Posavci in Marijan Relič s svojimi kristjani. Okrog dvesto najodličnejših begov in kapitanov, ki so bili ž njim že prvi v boju proti Carigradu, noče se ločiti od njega. Prisegaje, da ga hočejo spremljati na konec sveta, obljublajo mu, da hočejo ž njim deliti vse težave in nadloge. Med njimi so bili Ali-paša Vidaič, beg Zlatarevič, nadsodnik (molah) sarajevski in Krupakapitan. Zastonj jim je prigovarjal Husein, naj opuste od svoje namere, oni ostanejo vendar pri njem.

„Saj veste, da mi ni ostati v tej zemlji,“ govori jim Husein, „odločil sem se pobegniti čez Savo in se podati pod varstvo avstrijskega cesarja.“

„Vsi gremo s tebo!“ odgovarjajo begi, „tam na avstrijskih tleh je tudi za nas primerno mesto.“

„Tedaj pa pojdite,“ prikima Husein, „če nočete drugače.“

V štirih dneh prispejo vsi v Gradačac. Velika množica ljudstva se je bila zbrala, da pričaka bosanskega viteza in njegove bojovnike. Vsaki, kateri je bil prišel, imel je v vojski kakšnega sorodnika ali prijatelja, na katerega povratek se je veselil. Z veliko spoštljivostjo in iskreno udanostjo pozdravlja ljudstvo brez razlike vere Huseina, kateri ljudstvu na vse strani ljubeznjivo odzdravlja z roko. Ljudstvo se pomeša med bojovnike. Tukaj objema oče svojega sina, brat sestro, mož svojo ženo, tam zopet je otročad obstopila svojega očeta in ga vlekla iz vrst oborožencev, vprašajé ga, kaj ji je prinesel iz vojske. Bila je to vesela slika iz povratka vojske. Pa tamkaj vidiš tudi temno žalost in omedlevanje, da te boli srce. Matere, žene in otroci jočejo in ihtijo, da bi ginilo kamen. Tamkaj objokuje ena sina, druga moža in na stotine otrok plače za očetom, kateri jim je bil do zdaj skrbel za hrano in jih branil hudega. Husein, imajoč že od narave mehko srce, ne more gledati in poslušati to žalost in poveznjenih oči pohiti skozi množico v svoje dvorane. Tik pred pragom vzdrami ga moški glas: „Bog te spremljaj, gospod!“ Husein se ozre in vidi Marijana Reliča, svojega hrabrega četovodjo, ki drži za roko mlado in krasno ženo. Bila je Jurka.

„Hvala ti, junak! Bodi srečen s svojo ženo, a v sreči se večkrat spominjajta tudi mene.“ To rekši

izvleče izza pasa polno mošnjo zlatov in jo stisne Jurki v roko. „Tukaj le sprejmi od mene doto. Z Bogom!“ Naglo odjezdi na dvorišče.

D drugega dne je odpotoval Husein z Ali-pašo Vidaičem v Vinkovce k polkovniku brodskega regimenta, da si izprosi dovoljenje za prehod preko Save v Slavonijo.

V Posavino je dospela vest, da je vezir poslal za Huseinom močen oddelek svoje vojske. Bil je zanj skrajni čas, da pobegne. Husein vzame s seboj mnogo svojega blaga in vse dragocenosti in spremljan po dvesto begih zapusti z bolnim srcem Gradačac in stare dvore svojih prednikov. Pri Županji prepelje se v Slavonijo.

Ravno je zašlo solnce, ko je stopil na drugi breg. Še enkrat se ogleda v smeri svojega rojstnega kraja in vidi v daljavi njegove planine. Solze mu zalijejo oči in z roko zamahnivši proti onim krajem, obrne se k Ali-paši Vidaiču, rekoč: „Zdi se mi, da se ne bom po tem potu nikdar več vrnil.“

Njegova slutnja se je vresničila.

XIV.

Po prehodu čez Savo obrne se Husein čez Djakov v Osek. V manjšem mestu mu ni bilo mogoče ostati radi velikega društva, katero ga je radovoljno spremljalo v pregnanstvo. V Djakovu se Husein pokloni takratnemu bosanskemu škofu Pavlu Sučiću, kateri bosanskega junaka skupaj z njegovimi

spremljevalci pogosti prav imenitno. Drugega dne dospe Husein v Osek in se javi pri poveljniku trdnjave, oddavši mu priporočilno pismo od djakovskega škofa.

„Dobro, dobro,“ reče prav prijazno stari general, ko je prečital pismo svojega dobrega znanca, „dal bodem tebi in tvojemu spremstvu stanovanje v naši vojašnici in takoj hočem pisati cesarju na Dunaj, kaj se ima zgoditi dalje.“

„Jaz se z mojimi tovariši zatekam pod varstvo tvojega cesarja!“ reče Husein generalu.

„Ne boj se,“ odgovori poveljnik, „naša država je širna, tudi za tebe se bode našlo pripravno mesto.“

„Samo ne daleč od Bosne, general!“ prosi Husein, „tamkaj je še moje imetje, katero bi lahko upravljal iz bližine.“

„Ne morem ti nič obljubiti, ker to ni v moji oblasti. Potrpi nekoliko!“ zavrne zapovednik.

Huseinu odkaže se stanovanje v vojašnici blizu mestnih vrat, ki vodijo v novo mesto. Ž njim sta stanovala še Ali-paša Vidaič in beg Zlatarevič. Ostalim se odkažejo stanovanja v Podravini, ulici dolnjega mesta Oseka. Beguni so bili celo svobodni razun tega, da se niso smeli brez poveljnikovega vedenja nikamor oddaljiti od Oseka; le pojahati so smeli večkrat na svojih brzih konjih na prosto. Spremljan po svojih sijajno oboroženih junakih, katerih konji lepe arabske pasme so nosili srebrno in zlato opravo, izjahal je Husein večkrat vpričo zamaknjenih gledalcev iz trdnjave in liki vihri pohitel za Dravo ali pa udaril po cesti proti Djakovu, srečen v mislih, da se v tej smeri približuje svoji domovini.

To je bila jedina zabava Huseinova in njegovih tovarišev, sicer pa je po cele dni žalosten pušil tobak iz čibuka. Niti razgovor o nekdanjih bojih ga ni veselil, o njegovih nekdanjih bojih, ki so imeli tako srečen začetek in tako slab konec. Iz Bosne, katera je osobito v prejšnjih časih imela veliko trgovinsko zvezo z Osekom, prišel je večkrat kateri Huseinov znanec, ki ga je obiskal in mu pripovedoval o naj-novejših dogodkih v Bosni. Na ta način je Husein izvedel vse, kar se je bilo zgodilo po njegovim begu preko Save v rodni deželi. Mnogo begi in kapitani, ki so bili prej privrženci Huseinovi zaprli so se po bitki pri Sarajevu v svoje trdne gradove, misleči, da se bodo odtod lažje pobotali z vezirjem Kara Mahmudom in obdržali svojo lastnino. Toda varali so se. Kara Mahmud pokori drugega za drugim z vojaško silo, pošlje jih naprej v svoj tabor in odtod v Carigrad; odtam se ni vrnil nobeden več. Na njihovo mesto so prišli tuji mohamedani, katere je vezir po svoji volji nameščal ali ostavljal. Ali-aga Rizvanbegović, dedni beg stolački, bil je za svoje zasluge proti sultanu sijajno odlikovan. Imenovan je bil hercegovaškim pašam in tako je dobil ponosno Ali-aga oblast nad celim okrajem, kar si je bil že toliko želil in zdaj dosegel. Sarajevčani, kateri so si bili najbolj želeli novega vezirja, dobili so skoraj najhujše plačilo. Ker niso marali, da se je Kara Mahmud naselil v Gorici skupaj s svojo vojsko, začeli so ga najprej prositi, naj zapusti Sarajevo in prestavi svojo vezirsko stolico v Travnik, kjer se imeli že odnekaj bosanski vezirji svoj sedež. Ko niso prošnje nič pomagale, začnejo

meščani pretiti vezirju, ali tudi to nič ne pomaga. Tedaj se pa age razjezijo, zberejo se in v več tisoč skupaj udarijo na vezirja in njegovo vojsko; pa imeli so nesrečne čase, ker vezir jih nemilo pobije in odzdaj še bolj hudo stlači pod svoj jarm.

„Takšno plačo so si zaslužili za svoje odpadništvo!“ reče Husein. „Vzdihavali so za Turčini in zdaj so jih dobili za vrat.“

Beguncem, posebno Huseinu, začne vedno bolj presedati življenje v tujini. Nihče ne ve, kako neznosno je mohamedanskemu Bošnjaku živeti izven svoje domačije, a osobito v takem kraju, ker nima sovernikov. Tak kraj zdi se mu hujši od puščave, tam mu je vse mrzko in odurno. Tam nima pravega miru, kakršnega ljubi vsak jutrcan, nima junaškega prijateljstva, ki mu vspodbuja dušo, nima tihe sreče haremske, ki ga ublažuje, a nad vse ga boli, da nima priložnosti izvrševati svete navade svoje vere, ki ga napolnjuje z navdušenostjo.

Huseina prevlada velika otožnost. Očividno jame hujšati. Najrajši je sam in noben razgovor mu ne ljubi. „Oh, ko bi bila vsaj ona pri meni!“ vzdihoval je večkrat. „Vse bi ložje prenašal . . . ali kje je ona, kje je?“

Nekega dne, ko so ga mučili ti bolni spomini na domovje in spomini na neprisojeno ljubo, odpre se duri in v sobo stopi velk in močen redovnik. Lepo zavihne brke pričajo, da je bosanski duhovnik. Bil je to pater Ilija Starčević, župnik iz bosanske Posavine, stari Huseinov znanec.

Ko vidi Husein svojega rojaka, razvedri se mu lice vsled velike radosti. Pozdravi patra najljubeznivejše, posadi ga k sebi na blazino in ga po stari navadi vpraša: „Kaj je novega v Bosni?“

„Gotovo je tudi tukaj znano,“ začne pripovedovati pater, „da je bil Ali-Namik, paša skadrski, potolčen, ko ga je veliki vezir Rešid poslal v Črnogoro.“

„Slišal sem to,“ odgovori Husein.

„Veliki vezir je potem hotel obnoviti vojno s Črnogoro,“ nadaljuje frančiškan, „toda istočasno pride iz Carigrada vest, da se je spuntal misirski paša Ibrahim, in veliki vezir dobi od sultana nalog, naj se takoj obrne proti Misiru, a Črnogoro naj pusti za zdaj pri miru.“

„Lepi dogodki za Bošnjake, lepe priložnosti, ako bi bili složni,“ misli si natihoma Husein.

„Torej krene veliki vezir iz Macedonije v Carigrad,“ pripomni frančiškan, „odkoder hoče potem iti proti Misiru. Zdaj je ugodna prilika, da bode kmalu pokorjen misirski paša, kajti vezirju so, kar se tiče Evrope, strani celo varne. Črnogora je izmučena vsled zadnjih napadov, Albanezi so pokorjeni, Bošnjaki istotako. Da se povsem reši vsake skrbi, razglasi veliki vezir pred svojim odhodom iz Macedonije, da so pomiloščeni vsi beguni, ki so se bili zadnja leta bojevali proti sultanu.“

„Vsi pomilovani?“ vpraša naglo Husein in ves se vsled nove nade izpremeni v lice.

„Da, vsi razun tebe, častiti vezir, in tvojega pobratima Ali-paše Vidaiča. Za vaju se pričakuje sultanov ferman (pismo) iz Carigrada. Tisti Kara

Fejsija, mladi vodja navadnih cestnih roparjev, ki je toliko zakrivil in oropal mesto Sofijo, sme se vrniti v domovino, samo vidva sta izvzeta.“

Husein upre oči v tla in ne reče nič.

„Upaj v dobro“, tolaži frančiškan Huseina, ko vidi, kako nemilo ga je dregnila nemila vest. „Sultan je milostljiv in kmalu se bodeš vrnil v svoj rojstni kraj.“

„Misli na Šdodro-pašo; ravnotako se bode zgodilo tudi meni“, odgovori Husein.

„Kaj je s Škodro-pašo?“ vpraša frančiškan.

„Gotovo ga je sultan počastil z vrvico*) ali ga pa poslal v progonstvo“, odgovori Husein, „ker ni nič slišati o njem.“

„Ti torej ne veš, kaj je s Škodro-pašo, gospod?“ začudi se frančiškan. „Naj ti povem! Ko so ga z družino odvedli v Carigrad, mislil je svet, da je izgubljen. Ali sultan se je izkazal milostljivega proti njemu. Odkazal mu je Carigrad in okolico v prebivanje in mu nakazal sto tisoč grošev letnega dohodka.“

„In vendar živi v pregnanstvu!“ pripomni Husein.

„Seveda, toda živi vsaj lahko lepo in stanu primerno“, odgovori pater Ilija.

„Brez Bosne ne poznam pravega življenja“, reče Husein in umolkne.

„Na potu sem na Dunaj, gospod“, nadaljuje po kratkem prestanku redovnik. „V zadevah našega frančiškanskega reda bodem stopil pred cesarjev obraz. Imaš li ti kakšno prošnjo do njega?“

*) gajtan = vrvica, katero pošlje sultan onim, ki jih obsodi k smrti, da se sami usmrte.

„Drugega ne prosim, kakor da mene in moje tovariše proti naši volji ne izroči Turčinom. To je vse, česar prosim!“ Pater na to vstane in se ljubeznjivo poslovi od Huseina.

Nekoliko dni poznej dobi poveljnik trdnjave službeno poročilo, da so vsi bosanski beguni, živeči v Oseku, pomiloščeni razun Huseina in Ali-paše Vidaiča in da se svobodno morejo vrniti v svojo domovino. Poveljnik pokliče begune pred se in jim prečita ta razglas. Bošnjaki se silno razvesele pomilovanja, a žalosti jih dejstvo, da sta izvzeta njihova prvaka.

„Hočemo še počakati“, odgovorijo poveljniku, „da pride sultanovo pismo, ki bode določilo o vezirju in Ali-paši. Potem se še le bomo obrnili na to ali ono stran.“

Tako se zgodi. Beguni ostanejo vsi v Oseku in pričakujejo sultanovega pisma za Huseina in Ali-pašo.

Pride konec predpusta leta 1832. Grofovskia obitelji Pejačevičev priredi na svojem dvoru v Retfali, tik Oseka, sijajen maškaradni ples. Vse, kar je bilo odličnejših rodbin, zbralo se je iz Oseka in okolice k tej zabavi. Prišli so grofi Elci in Hueni, baron Prandau in stari hrvatski plemiči Adamoviči, Mihaljeviči, Delimaniči in Jankoviči Granički. Razun plemstva je bil navzoč tudi škof djakovački in poveljnik osečke trdnjave z nekaterimi višjimi častniki. Plesna dvorana je bila bujno okinčena s kitami iz zelenja in svežega cvetja. Ob oglih in kotih so bile nastavljene okoli umetnih vodometov tujezemske cvetlice. S stropa so visele dragocene svetilke, katerih mnogoštevilne lučice so odsevale iz kristalnih ogledal, koja so visela ob stenah.

V dvorani je pisana, zanimiva družba. Tukaj vodi rdeči domino (maškara) za roko živahno Ogrkinjo s kratkimi rokavi, iz katerih se blestijo bele, rejene roke. Tamkaj je španski grand (gospod) vjel mlado ženo iz osečke okolice, pa jo krepko drži za roko. Mogoče da ji govori o ljubezni, ker si ona same sramežljivosti prikriva oči in gleda, kako bi mu ušla. Dalje zopet je ustavil stari kapucin mlado vrtnarico in ji pridiguje o nečimurnosti sveta, a ona se mu hudomušno smeje in se brzo poslavlja od njega, sosebenko vidi, kako jo razprostrtih rok k sebi vabi bogato opravljeni polski šlahčič (plemenitaš). V sredini dvorane se je postavil velik Trenkov pandur v rdečem plašču, drže v roki malo dete iz sladkorja. Okoli njega se je zbralo mnogo družbe, moške in ženske, da mu odvzame dete; pa raditega se pandur tako razjezi, da odgrize revnemu detetu celo glavo. Okoli gospodov in gospa, ki so brez krink opazovali te prizore, giblje se krotek barantavec in ponuja svojo pisano robo v razprodajo. Osobito je nadležen mladim gospem, katere ga ne morejo odpraviti drugače, kakor da mu ponudijo roke v poljub. Kamor pogledaš z očesom, povsod najdeš kaj posebnega, nenavadnega in zabavnega. Vsi časi, vsi narodi in stanovi, kakor bi lahko rekel, so zastopani v tej mešanej družbi. Prijateljem in čestilcem lepega spola bodla je najbolj v oči visokorastna, lepa Bošanka v svoji narodni opravi. Njena velika, krepka postava in njeno mikavno kretanje je omamilo mnogo gledalcev. Kakor se je dalo po svežem, rdečem obradku soditi, moralo je biti lice res divno, kojega je zakrivala krinka. To so pričale tudi žive

oči, ki so se liki žarečemu oglju svetile izza krinke. Potem pa še ti majhni nožici v rumenem, s srebrom obšitem obuvalu! Človek se jim mora čuditi, kako morejo nositi to veliko čudo ženske krasote.

Povabljeni gosti so bili bržčas že vsi skupaj in vse je že mislilo na ples. Zdaj pa se odpro duri in v sobano stopi v sijajni opravi Husein Gradačević, spremljan po svojih najboljših prijateljih Ali-paši Vidaiču in begu Zlatareviču. Stopivši v dvorano postoji nekoliko, kakor bi se hotel zbrati. Bil je veličasten in mičen videti. Izpod velikega belega turbana s srebrno čelenko (odlikovalno znamenje za hrabrost) blestelo mu je blede lice.

Po celi postavi je videti, kakor bi bival največji mir v njem in ako bi ne imel svojih živih in ostrih oči, katere so svedočile o veliki njegovi junaški duši, bi mislil človek, da mu je lice izklesano iz brezčutnega marmorja.

Po celi dvorani nastane šepet in vse upre oči v njega. Hišni gospodar pristopi k vezirju, ki se je ves svetil v zlatu in srebru in ga srčno pozdravi, kakor pozdravi tudi njegova tovariša. Istočasno se Huseinu približa modri domino, ki vodi za roko lepo Bošanko. Husein obstoji kakor okamenel. Razprostire roki proti nji in že odpre usta, kakor bi hotel nekaj pregovoriti, a v istem trenutku se oprime Bošanka ramena svojega spremljevalca in vzklikne: „Joj, drži me!“

„Ona je . . . njen glas!“ vzklikne vezir izven sebe proti Ali-paši in hoče naprej. Ali-paša ga ustavi: „Obvladaj se, pobratim! Kaj bode govoril svet!“

Modri domino vzame hitro Bošanki krinko z obraza, vzdigne jo na roki in jo ponese proti durim, da jo spravi na prosto, na sveži zrak. Vse se razburi. Ko so ponesli nezavestno Bošanko izpred Huseina, pogleda ji ta v obraz, pograbi krčevito Ali-pašo za roko in mu reče glasno: „Ona je!“ Komaj se drži na nogah.

„Moram govoriti ž njo!“ jeclja Husein s tresočim glasom.

„Opusti to, pobratim!“ prigovarja mu Ali-paša in ga skuša pomiriti. „Osramotil bodeš sebe in njo! Kdo ve, če že ni omožena!“

„Ne govori tako — sicer zbesnim!“ zavrne Husein in strese Ali-pašo za ramo.

V občii zmešnjavi nihče ne opazi Huseinovo razburjenost. Kmalu se vrne hišni gospodar, ki je bil šel za nezavestno maškaro, da preskrbi vse potrebno, in pristopi k Huseinu: „Mladi gospej je postalo nakrat slabo,“ reče grof, „a zdaj ji je že bolje in odpeljala se je s svojim možem domu!“

„Ali je že omožena?“ vpraša Husein grofa tako živo, da ga ta začuden pogleda.

„Ali jo poznaš, vezir?“ vpraša grof.

„Poznam jo ... da, poznam!“ odgovori Husein s tresočim glasom.

„Lanskega leta je bila z očetom v Travniku,“ pripomni Ali-paša. „Ali s kom se je omožila?“ vpraša takoj dalje.

„Omožila se je s svojim sestričem, konjeniškim kapitanom (stotnikom), z onim, ki jo je ponesel iz dvorane,“ odgovori grof. „Kakor sem slišal, ni ga

vzela iz ljubezni, ampak njeni sorodniki so želeli, naj se vzameta ta dva, da se zopet zedinijo stara posestva te rodovine.“

Huseinu se vije srce same neizrečene žalosti. „Torej sem jo izgubil za vedno!“ misli si in težek vzdih se mu izviije iz bolanih prs.

„Kako dolgo je že omožena?“ vpraša Ali-paša grofa.

„Danes je ravno osem dni. Konjeniški oddelek, v katerem služi kapitan Plasaj, njen mož, biva tukaj le mimogrede in odrine že jutri proti Pečuhu.“

„Že jutri!“ pripomni Ali-paša in pogleda po strani Huseina, ali ta molči, kakor bi bil iz kamena.

Zdaj zasvira godba škotski ples in maskare začnejo plesati. Husein gleda nekaj časa brez vsakega zanimanja to zabavo, potem se priporoči grofu in odide domu. Ko je sam v sobi, izdahne globoko, kakor bi hotel odvaliti velik kamen od srca in izpregovori sam sebi: „Šla je za drugim, torej me ne ljubi več . . . ali kolikrat se je prej zaklinjala, da hoče ljubiti samo mene, ljubiti mene do groba!“ Srce mu vzkipi, ko se spominja tega. „Ha, nezvesta! . . .“ zavpije in se udari s pestjo ob čelo. Hoče izustiti grdo kletev, a v zadnjem času se premaga. „Ne, ne, nočem kleti,“ reče tiho, „morda pa ni ona kriva . . . morda me pa še ljubi! . . .“

Konjeniška četa, v kateri je služil kapitan Plasaj, mož Marijin, odšla je z ranim jutrom. Husein je tako izgubil vso nado, da bi mogel še kdaj videti Marijo. Hudo ga je to bolelo. Da bi bil mogel le

eno besedico, eno tolažilno besedico čuti iz njenih ust! Ali še tega ne!

Črez kakšnih deset dni dobi Husein pismo iz Pečuha. Srce mu zaigra v radosti, ko prebere podpis. Pismo je bilo od Marije. „Moj dragi! Od našega zadnjega videnja gotovo veš, da sem omožena. Ne jezi se raditega nad meno. Šla sem v zakon s svojim sorodnikom, ker je bila to želja naše rodbine. Dala sem mu sicer roko, a srca mu nisem mogla dati, ker je srce ostalo pri tebi in hoče biti tvoje do groba. Marija“.

„Ona me še vedno ljubi!“ vzklikne Husein poljubivši dragoceni list. „Zdaj sem miren . . . zdaj ne zahtevam nič več.“

To pismo je bilo odzdaj zanj največja tolažba. Kadar so ga mučile najhujše notranje bolečine, vzel je v roke malo pismo, prečital je pismo in takoj mu je odleglo. Kakor kakšno čudotvorno svetinjico čuval je to pismo in je nosil vedno v žepu nad srcem: bilo mu je najblažji spomin na blažene dni sladke ljubezni.

Vedno enakomerno in v neprestanem pričakovanju daljne usode minili so meseci in dnevi Huseinu in njegovim prijateljem, begunom. Približala se je jesen leta 1832. Nekega dne meseca listopada pride poveljnik osečke trdnjave k Huseinu in ga obvesti, da je zanj in za Ali-pašo došel v Zemun sultanov ferman, in da morata oba iti tja, da slišita sultanovo pismo.

Majaje se med upanjem in strahom poda se Husein na pot v Zemun. Spremljajo ga vsi prijatelji

beguni, kateri se poslove na dozdanjem mestu, ne mislivši se vrniti nazaj. Bil je krasen jesenski dan, ko je Husein na čelu svojih vitezov jezdil v Zemun, a solnce je žgalo kakor poleti.

Drže solnčnik nad glavo jezdil je ponosno bosanski vitez na konju arabcu, ki je bil ves pokrit s srebrom in zlatom in katerega sta peljala dve slugi na desni in levi strani. Kamor je prišel, povsod je postajalo ljudstvo in se čudilo sijaju, kakršen je v navadi samo v jutrovih deželah. Pred stanovanjem avstrijskega brigadirja (poveljnika brigade), kjer se je imel prečitati sultanov ferman, razjaše Husein konja. Ali-paša Vidaič in Krupa-kapitan, katera nista nehala v njem spoštovati bosanskega vezirja, spremita ga za roko v sobo. V dvorani čakala sta že brigadir in sultanov poslanec — Morali-paša, tisti, katerega so bili Bošnjaki ujeli v Travniku in ki jim je bil pobegnil v Mostaru. Iz njegovih ust morata glavna vodje bosanske ustaje slišati sultanov odlok. Sultanov ferman se je glasil zelo strogo. Odvzel je Huseinu in Ali-paši časti in imetje; samo življenje jima je bilo zajamčeno; poleg vsega pa bi morala še v Carigrad, da se jima tam odkaže mesto nadaljnjega prebivanja. Naslonjen na svojega pobratima posluša Husein s tužnim srcem nemilo razsodbo in ker vidi uničene vse svoje nade, ne more se zdržati solz, ki mu silijo v oči. „Oj Bosna, domovina sladka!“ zavpije nesrečni junak, „čemu sem te moral tužen zapustiti, čemu nisem rajši umrl v tebi, v tvojem milem krilu!“

Huseinovi tovariši so vsi ginjeni vsled žalosti svojega nekdanjega poveljnika. - Poznavši njegova čustva in njegovo ljubezen do domovja bili so uverjeni, da ne more zunaj Bosne živeti v pregnanstvu. Ali-paša je bil tudi potrten. Kazen sultanova se mu je zdela prehuda, a vendar se je še nadjal, da ga hoče morda sultan vendar le pomilostiti, če bi uvažal njegovo privrženost v prejšnjih časih.

Samo štiriindvajset ur imela sta Husein in Ali-paša časa za premislek. Brigadir jima naznani, da ne more pripustiti avstrijska vlada, da bi živela ob bosanski meji, ker bi njuna bližina bila lahko nov povod k nemirom v Bosni. Ako se nočeta pokoriti sultanovemu fermanu in nočeta v Carigrad, tedaj se morata po odredbi dunajske vlade nastaniti na nekem donavskem otoku blizu trdnjave Komorna.

Husein se globoko zamisli. Vedel je, da ga kakor ob Donavi tako tudi na Bosporu*) čaka pregnanstvo, daleč od milega domovja. Ali-paša ga začne tolažiti z nado na poznejše pomilovanje. „Pojdiva v Carigrad, pobratim,“ govori Huseinu, „mogoče je, da se nama ne zgodi slabše, kakor Škodri-paši!“

Husein se nakrat odloči. Ginjen do solz objame vse svoje zveste tovariše v slavi in nesreči, poljubi jih in se poslovil od njih; ko se vračajo ti svobodni v svojo domovino, poda se on s pobratimom Ali-pašo v Beligrad. Pokori se fermanu.

Med onimi, ki so se bili vrnili v Bosno, bil je tudi beg Zlatarevič. Ko je Morali-paša prečital

*) Bospor = morska ožina pri Carigradu.

sultanov ferman, pristopi k begu Zlatareviču in mu reče: „Ako bi me ne bil rešil, godilo bi se ti ravno-tako, kakor tema dvema. Vrnil sem ti milo za drago.“ Beg Zlatarevič se mu zahvali in ga prosi, naj izroči pozdrave na ženo in Zejno.

„Veselile se bodo, ko bodo slišale o tebi,“ reče Morali-paša. „Zejna se je spomladi omožila; mogoče te to zanima!“ pripomni še paša smeje.

Beg Zlatarevič takoj razume smeh. A novica o Zejnevi omožitvi ga ne vznemiri celo nič. Že davno je bil premagal čustva do prekanjene Turkinje.

* * *

Husein Gradačevič in Ali-paša Vidaič podata se kmalu iz Belgrada v Carigrad. Ali-paša, kakor se je bil tudi nadjal doseže popolno pomiloščenjé in se vrne v Bosno. Huseinu ne gre po sreči. Sultan ga sprejme milostljivo in mu ponudi veliko vojaško čast pri svojih vojakih, ako hoče priznati reforme in obleči vojaško obleko. Vrla duša Huseinova odbije te sijajne ponudbe. On noče biti svojim rojakom podel primer sebičnega ničvredneža in se izneveriti načelom, za katere jih je bil peljal v sveti boj. Odločen pristaš starih verskih šeg in svobode svoje domovine poda se rajši v prognanstvo, kakor bi se osramotil. Sultan ga prežene v Trapecunt, kjer Husein črez nekaj mesecev umrje poln težkih muk in z velikimi duševnimi bolestmi. Bil je star takrat 30 let.

Tako je končal plemeniti, ali po usodi nemilo preganjani Husein-kapitan.

Pripomba.

Da vidijo dragi čitatelji, koliko istinitih dogodkov najdejo v tej povesti, priobčujemo tukaj glavne zgodovinske črtice iz življenja kapitana Huseina:

Husein-kapitan Gradačevič se je rodil v Gradačcu leta 1802 po očetu Osmanu iz stare bosanske plemenite rodovine. Oče Osman, katerega ime živi v spominu v narodnih pesmih, bil je na glasu radi svojega pravicoljubja in ni poznal razlike med mohamedani in kristjani. Njegov sin mu je bil v tej lastnosti povsem enak, a nadkriljeval ga je v junaštvu. Prvič se je javno bojeval Husein leta 1829, ko je premagal Ali-pašo Vidaiča v njegovem trdnem gradu Zvorniku. Ali-paša je bil istega leta imenovan pašam v Srebrenici, a ko je šel zasedat to trdnjavo, našel je v nji že drugega gospodarja — Memič-ago. Ali-paša ni mogel pregnati zadnega, vrnil se je torej v Zvornik; ali ko pride domu, najde mestna vrata zaprta. Med njegovo odsotnostjo proglasil se je bil jeden njegovih sorodnikov, Mahmud-aga, dober prijatelj Menič-age, kot gospodarja zvorniškega. Ali-paša mora se poslužiti sile, ako si hoče osvojiti svojo lastnino. S pomočjo svojih prijateljev, ki jih je imel v mestu, dospe v mesto in zdaj se prične huda borba po ulicah in hišah. Ni manjkalo več mnogo in Ali-paša

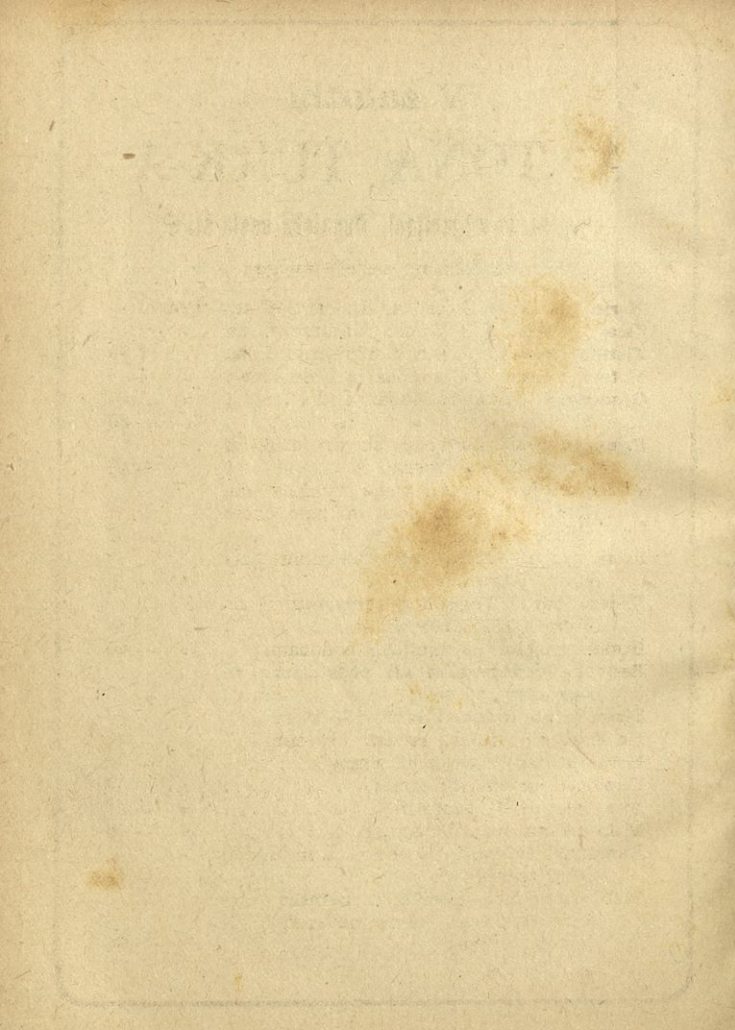
bi bil pregnal iz mesta svojega protivnika, pa v zadnjem trenutku prihiti njegov sovražnik kapitan Husein iz Gradačca, ki složno z Mahmudom udari na Ali-pašo. Ker se ne more ustavljati preveliki sili, zapre se Ali-paša v svoj grad in tukaj se brani z nekaterimi zvestimi možmi. Še le ko mu začne goreti gornje nadstropje nad glavo, uvidi, da se mora udati. Pri sebi ni imel drugega, kakor svojega triletnega sina in bojnega konja arabca. Sinka poda jednomu svojih ljudi in mu reče, naj ga ponese Mahmudu, a ta naj stori ž njim, kar ga je volja. Mahmud vzame zdete za svoje. Ali-paša sam pa se uda Huseinu. Mesto verig in sramote, s katerimi je mislil Ali-paša, da ga bode sprejel sovražnik Husein, objame ga zadnji kot svojega pobratima. Od takrat ostala sta oba nerazdružljiva prijatelja, ki sta kakor prava dva brata delila dobro in hudo. Sultanovo svetovalstvo, katero je bilo skovalo vse te zapletke, prizna odkrito svoje namere. Zdaj se začne Husein zvati in podpisovati s ponosnim imenom „Zmaj iz Bosne“. Bošnjaki pa stavijo vanj vse nade in pričakujejo od njega velikih del. Začetek leta 1831 kazal je najlepšo priliko. Sultan Mahmud II., hoteč tudi v Bosni uvesti svoje reforme, zapove bosanskemu vezirju Morali-paši, naj se oblači v vojaško opravo, kar ta tudi stori. Bošnjaki smatrajo to početje za zaničevanje starih šeg in se protivijo sultanu. Spomladi leta 1831 dvigne se jih več tisoč pod poveljstvom Huseina nad vezirja v Travniku, katerega res premaga in ujame. Pred njihovimi očmi mora vezir izsleči vojaško opravo in se obleči v narodno obleko bosanskih

vezirjev. Kakor bi bil grešil proti veri pradedov, mora se javno pokoriti in moliti. Potem mora spremljati vojsko, katera je računala, da bode nevedno ljudstvo trumoma pristopalo v vojsko, ako vidi pri njej vezirja samega. Med tem pa se vezirju posreči pobegniti v času, ko se je obhajal ramazan (veliki mohamedanski post). Ali-aga Rizvanbegović v Stolcu, stari pristaš sultanov in njegovih preosnov, sprejme ga gostoljubno in mu pomore pri begu v Dalmacijo, odkoder je vezir odpotoval v Carigrad. Bošnjaki se med tem od vseh strani zberejo pod Huseinovo zastavo in se odločijo naravnost iti v Carigrad in upeljati zopet stari red po deželi. Istočasno krene tudi mladi skadarski Mustafa-paša Bušatlija (po Albancih Škodra-paša imenovan) na bojno polje s 40.000 možmi, ki so bili sami izbrani junaki. Srbski knez Miloš, prijatelj sultanov, piše Huseinu pismo, naj odstopi od vojne proti sultanu in da hoče on posredovati med njima. Husein odbije vsako posredovanje in napiše Milošu list, kateri se v povesti doslovno pripoveduje, sam pa se obrne z vojsko proti jugu. Ta zmagovita vojska si osvoji Banjsko in Pečim, a okoli Lipana pobije veliki del vojske velikega vezirja Rešida. Ta se zboji, da bi se znalo slabo goditi sultanu in začne se botati z Bošnjaki. Ti zahtevajo, da se mora po deželi upeljati stari red, da mora biti domačin bosanski vezir in da se mora zdaj postaviti na to mesto Husein Gradačević. Veliki vezir takoj obljubi vse, rekoč, da bode cesarjevo potrdilo prišlo pozneje. Bošnjaki zaupajo velikemu vezirju in se vrnejo domu, polni slave in bogatega

plena. Prekanjeni vezir pa je bil med tem, ko se je pogajal z Bošnjaki, že vrgel med nje seme nesloge. Tako je dal naprimer razumeti tuzlanskemu kapitanu, že bolj priletnemu možu, da bi njemu bolje pristojala vezirska čast kakor mlademu Huseinu. Ta kapitan je bil tudi prvi, ki se je odkršil od bosanske vojske, ko je bila ta še složna v Macedoniji in jel rovatiti proti novemu bosanskemu vezirju Huseinu, ko je ta zasedel vezirsko stolico v Travniku in začel vladati kakor neodvisen gospodar, uredivši si popolni dvor z vsemi dostojanstveniki. Razun tuzlanskega kapitana imel je Husein hudega sovražnika v stolačkem Ali-agi, a pozneje so se mu začeli upirati pa še tudi sarajevski age, kateri so v trgovini občutili zdatno škodo vsled prekinjenih zvez s Carigradom. Zdaj dobi Husein glas, da gre proti njemu po sultanu imenovani vezir Bosne Kara Mahmud-paša s 30.000 Arnauti in izvežbanimi vojaki. Husein more samo okoli 25.000 mož postaviti mu nasproti. Njegova nesreča je bila, da je imel v tej vojski mnogo ljudi, ki niso kazali volje do boja. Utaboril se je ob planini Vitez in tukaj je dočakal vezirja Kara Mahmud-pašo. Vojski se sprimate, ali Mahmud-paša se ne da pregnati. Še enkrat se odloči Husein meriti se s Turčini. Pred Sarajevom jih pričaka in tukaj se vname huda bitka. Husein sam se bori kakor pravi bosanski vitez, katero ime si je bil pridjal, ko je postal bosanski vezir. Osem konjev ubijejo mu tega dne pod njim, tako prezira smrt. Kara Mahmud že začne misliti na umikanje, ko nakrat nepričakovano stopi stolački Ali-aga s svojimi hercegovaškimi

kristjani na bojišče in popade Bošnjake od strani. Husein, videvši, da ni več pomoči, prebije se skozi sovražne vrste z dve sto najodličnejšimi begi in kapitani ter pribeži v Slavonijo. v Osek. Tu preživi eno leto in čaka sultanov odlok (ferman), ki ima odločiti njegovo usodo. Ferman sultanov pride in se Huseinu prečita v Zemunu. Glasil se je tako, kakor se čita koncem te povesti. Oropan časti in imetja umrje vitežki Husein-kapitan v pregnanstvu v Trapecuntu. Bil je v najlepši dobi svojih let in ž njim je umrl pravi narodni bosanski junak, nesrečna žrtev krutega Turčina.

V založbi

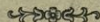
ANTONA TURK-A

knjigarna v Ljubljani, Dunajska cesta št. 5

se dobivajo sledeče knjige :

Marjetica. Idila. Spisal A. Koder. 246 str.	kron	1.—
Zmaj iz Bosne. J. E. Tomić. 256 strani. Cena	»	1.—
Zlatarjevo zlato. A. Šenoa. 326 strani. Cena	»	1.30
Materina žrtev. Pripovedka iz Dalmacije .	»	1.—
Gozdovnik. Spisal H. Majar. I. del . . .	»	1.—
» » » II. del . . .	»	—80
Princ Evgenij Savojski, slavni junak in vojskovodja avstrijski. 78 strani . .	»	—48
Andrej Hofer, junaški vodja Tirolcev leta 1809., III. prenarejeni in pomnoženi natisek	»	—40
Fran baron Trenk, vodja hrvatskih pan- durov. 80 strani	»	—40
Viljem baron Tegetthoff, zmagovalec na morju l. 1866. 103 strani	»	—60
Burska vojska. 92 strani. S podobami .	»	—60
Beneška vedeževalka ali prokletstvo in blagoslov. 65 str.	»	—40
Skozi širno Indijo. Povest. 132 strani . .	»	—80
Na indijskih otokih. Povest. 110 strani .	»	—70
Mrtvi gostač. Povest. 82 strani	»	—40
Ciganova osveta. 65 strani	»	—40
Ave Marija. S podobami	»	—20
Mala pesmarica. 100 strani	»	—70
Slovenski šaljivec. 90 strani. I. in II. del. Cena vsakega po	»	—60
Mali slovensko - nemški in nemško - slo- venski slovar. Cena nevezan 1 K 20 vin., vezan	»	1.80

Slovensko-angleški in angleško-slovenski slovar. Cena	kron 1·20
Pred viharjem. Novela. Spisal H. Sienkiewiz. Cena	» —·60
Nova kubična knjiga ali hitri računar za trgovce z lesom. 200 strani. Cena ve- zanej knjigi	» 5.—
Hedvika, banditova nevesta. 78 strani	» —·40
Sveta noč. Spisal R. Vrabl. 56 strani	» —·30
Sv. Notburga. 56 strani. Cena	» —·36
Sv. Genovefa. 88 strani. Cena	» —·40
Belgrajski biser. Cena	» —·32
Godčevski katekizem. Cena	» —·40
Pravljice. Spisal H. Majar. 84 strani	» —·40
Cvetina borograjska. S podobami. Cena	» —·80
Božja pot na Blejskem jezeru. 32 strani	» —·24
Rusko-Japonska vojska. Izhaja v zvezkih s podobami po 32 strani. Cena zvezka	» — 30
Nova velika sanjska knjiga. S podobami	» —·60
Sanje v podobah	» —·30
Spisovnik ljubavnih in ženitovanskih pisem. 120 str.	» —·60
Voščilna knjižica za slovensko mladino ob priliki novega leta in imendana. 84 strani	» —·40
Spretna kuharica. Navodilo za gospodinje in dekleta, kako se hitro, dobro in okusno v kuhi izuri. 240 str.	» 1·60
Hitri računar. (Narnovejši) 264 strani. Cena	» —·80
Muzikalije: »Buri pridejo«. Za glasovir in cite	» 1.—
Nove krasne razglednice, kolorirane. »Narodna gorenjska noša«, kom. 10 vin.; razproda- jalcem v večjih množinah znatno ceneje.	

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000509170

